

HÁROMSZÁZ ÉV MARGÓJÁRA.

Irta: *Ijjas Antal.*

MILYEN kísérteties azonosság a jubiláló Pázmány Egyetem háromszázadik tanévének és az elsőnek külső körülményei között. Nagy vonásokkal kezelve az analógiákat: szinte ugyanaz a zavaros Európa körülöttünk és Magyarországnak majdnem ugyanaz a szétagolt-sága; s micsoda kísérteties biztonság az Egyetemet alapító okmányok kifejezéseinek hömpölygő barokk méltóságában és cikornyáiban; ma háromszáz év távlatából látjuk, hogy e kifejezések közül egyetlen egy sem volt üres dísz és henyé, pusztán az oklevélformula kedvéért odadobott frázis. Az oklevelek kemény és csengő latin nyelve a «desujtott hazát» emlegeti, Magyarország kultúrájának gyarapításáról szól s méltósággal és öntudattal jelenti ki, hogy örök időkre szánja ezt az intézményt. Örök időkre, ott a kis felvidéki városban, egy jókora lovaglásnyira a török határtól, az Indiától a Dunáig érő mohamedán Ázsia szélén, míg e határon innen, a keresztény Európában, a Harmincéves Háború viharos fellegei. A világ összes egyetemei között páratlan jelenség, hogy így induljon el, ily súlyos történelmi körülmények nyomásai között egy egyetem, egy valóban kicsiny, valóban lesujtott, s kultúrzszférában annyira a szélre eső népnek egy kezdetben kicsiny intézménye megéri a háromszáz évet s a világnak rangban, súlyban és méltóságban legelső egyetemei közé tudja magát felküzdeni. Van ebben valami titok s ezt a titkot az intézménynek az alapító egyéniségével és a nemzet lelkével való mágikus kapcsolata fogja megfajteni.

* * *

Ime: hasonlítsuk csak össze Pázmányt idősebb kortársával, a Ferdinándok udvarának mindenható államminiszterével, Khlesl bíborossal, akinek íróasztalán a roppant Habsburg-birodalom összes ügyei átfutottak s akinek keze Flandriától Erdélyig s Kassától a Veltlini-hágóig igazgatott annyi kicsiny és nagy ügyet: milyen halvány és vértelen alak Pázmány mellett! Pedig mennyi eleme megvolt benne a nagyságnak. Roppant tudás, veséig hatolóan éles emberismeret, villámgyors kombinatív képesség, az áttekintés tudománya és mégis szinte nem egyéb, mint sápadt és hideg absztrakciója az igazi államférfinak, oly élettelen, mintha önmagának lenne rézmetszete, vagy legalább pusztá politikai kombinációk folynának vér helyett ereiben. Első példánya ama nagyméretű dinasztikus államférfiaknak, kiknek egyházi és világi rangokban ragyogó sora Metternichig fog érni, a világ legkülönösebb államának eszményét szolgálva: az országok és «néptörzsek» felett lebegő habsburgi Monarchiát, annak belső egyensúlyát, külső hatalmát és terjeszkedését. Egy nemzeti egyéniség nélkül való személytelen Állam szolgálói ők, nemzeti egyéniség nélkül valók maguk is, akár birodalmi német, akár osztrák, akár cseh, akár olasz vér folyik ereikben. Nemzeti hovatartozásukat kinek jutna eszébe kutatni? S ha Pázmányt összevetjük

e típusnak az ő korában való megtestesítőjével, Khlesl bíborossal, láthatjuk, hogy az ő alakját és egyéniségét viszont milyen duzzadóan és milyen markánsan tölti ki magyarsága. Oly elementárisan magyar jelenség ő, akárcsak Szent István, vagy Rákóczi, vagy Széchenyi; oly forró szenvedéllyel egy és azonos azzal a néppel, amelyből való, akárcsak ők.

Rómából eljőve, a gráci kollégiumban tanít teológiát, filozófiát, «physica»-t, ezer és ezer foliólappal töltve meg előre elkészített előadásainak leírása közben apró, sűrű és határozott betűivel, de a hideg és szeles stájer városból minden idegzetével és minden szívdobbanásával hazafelé figyel, arra az irodalmi és szellemi harcra, amely idehaza folyik, — úgy vonzatva az itt folyó harc felé, akár a vasporszemecske, belekerülve a mágnestömb delejébe. «Est ingenii boni et iudicii — jelentették róla Rómába előljárói még novicius éveit alatt — bene doctus, ad docendam Philosophiam et Theologiam aptus. Tehetséges és éles értelmű, kiválóan képzett, alkalmas a teológia és filozófia előadására.» Ám ezek mellett ott van még a megjegyzés: «natura cholericus» — s a fiatal egyetemi tanár ezzel a kolerikus temperamentummal, az erő, éspedig a nagyméretű erő kiömlésztésének egyenletes és hatalmas képességével vágyakozik hazafelé, nemcsak érzésben, hanem azonnal tettben is adva formát ennek a vágynak: úgy indítva el első vitairatait hazafelé, akár a tankokat. S roppant temperamentumának tettvágya ettől kezdve egy pillanatig sem tud és akar elvonatkozni nemzetétől: annak határai között, attól kitöltve és azt kitöltve, a vele való misztikus azonosságban akar megvalósulni. Ő nem a személytelen, legfeljebb a monarchiában megszemélyesült Állam eszményeit szolgálja, mint a hideg és szkeptikus észember, Khlesl, hanem a magyarsággal érzi magát egynek. Amint ez a magyarsága egyik leglényegesebb meghatározó jegye egyéniségének, úgy ez a magyarság lényeges meghatározó jegye kultúrpolitikájának is.

* * *

Szinte úgy rémlik, mintha a magyarságban soha el nem alvó misztikus öntudat megtestesítése lett volna Pázmány: egy pillanatig sem tartva a magáénak azt a roppant műveltséget, amely kora egész kultúrájának tulajdonosává tette őt. Egész nemzetének akarta — s magában a nemzetben is megvolt a titokzatos ösztön, hogy ezt a magáévá tegye. Ennek a misztikus ösztönnek a hordozója nem valami látható közület volt, hanem magának a nemzet lelkének egész alkotottsága, amely százados veszteglések után is töretlenül őrizte a kulturális aktivitás akaratát és kedvező körülmények között hihetetlen fejlődésre volt képes. Milyen különös ez: a kicsiny, európai értelemben «vidéki» barokk Egyetem generációkon át élt szinte lappangó életet, körülötte viharzottak Európa és Magyarország eseményei, — s egyszerre csak feléledt, megnőtt, egy nemzet kultúrájának lett idegközpontja (hisz virtuálisan mindig is az volt!). S mindez azért, mert nemzet, egyén és intézmény egygyölvadtak egy mágiikus akaratban s ennek a kultúra-akarásnak fényei égenek oly gyönyörűen és tragikusan a mai egyetem, a jubileum és az egész nemzet körül s ezek adják meg az alapító levél tömör és hatalmas elokvenciájának a valóságcsengését. Mi — akkor is, mint most — akartuk és akarjuk az európai és egyetemes emberi kultúrát mindenkivel egyenrangúan szolgálni!

TALÁLKOZÁSOM HODOS PRISZTALDUSSZAL.

Vallomás egy municipium történelmi sorsáról.

Irta: Erdős Jenő.

Egy különös és távoli asszociatív átvillanás: a lomha pipafüst és a lomha gondolatok kettéválnak s mint korhadt fa a setét éjszakában, elkezdi hevesen és szenvedve világolni a múlt, ellenállhatatlanul kivirul a fakó Nyírség, a mohos kuriák nádtetején zölden csillog az ázsiai mágikus fülfű, a képzeletben terül a nyomott gerendák alatt az asztal, nehéz tölgylába lebillen, jakón koccan az ezüstkanál, bódít az abrosz finom penésze és a keserű kökénypálinka a vánnyadt vénkisasszony Kinizsiné Magyar Benigna imádságos könyvéből mormol egy ételelőtít.

Azonos sors.

A TERMÉSZETES tájközpontokat nem tekintő pátriárkális megyei köz-igazgatás ebből az elsüllyedt világból nagy darabot Szatmármegyéhez csatolt, a másik süllyedő világhoz. Csakhogy mire a buckák idáig kanyarodnak, elérnek a Szamosig és az ecsedi lápig, — ahol a harmadkor végén az alföld széle a Levanteai tó alatt beszakadt —: megszelidülnek, az ördögszekér töviskoszorúja helyett halvány sasza-koszorút kapnak fejükre. S a szamosközi, tiszaháti, lápvidéki és léaljai udvarházak és jobbágyfalvak sorsa itt sem kedvezőbb, mint a Nyírségben.

Nos vicecomes . . .

Nos vicecomes et quattuor judlium damus pro memoria — Mi alispán és négy szolgabírák hagyjuk emlékezetül —: szól e sorsnak legrégebb történelmi hangja a megyegyűlések jegyzőkönyvéből. Mit hagytak ránk emlékezetül e legnemesebb nyelv formuláin át a nemes ősök — ránk, nemtelen utódokra?

Határvillongást, oligarcha nemzetségek hadjáratait egymás ellen jószágért, kincses marhákért, jobbágyért, révjogokért, vámjogokért; — perzselt karóval szívenszegezett szamosközi pórlázadásokat, tatárdúlást, Balassa Menyhért rablásait.

A falvak őstörténete Milota, Csecse, Olcsvaapáti, Magosliget vonalától le Pórtelekig, Gencsig, Géresig és Piskárkosig csaknem azonos. Csaknem ugyanazok a családok vesztették el, hűtlenségbe esvén, elpereskedve vagy elerőszakolva egymástól — vagy nyertek rájuk újra meg újra «nova donatiót», mint fejedelmek, királyok kedvelt hívei, jócsillagú «grata personák». Rozsályi Kunok, Brebiri Melithek, Kölcsyek, Kendék, Drugethek, Ecsedi és Somlyói Báthoriak, Dománhidiak, Károlyiak, Csaholyiak, Czudarok, Drágfiak, Csarnavodaiak közt, allódiális birtokaik, erőszakosan szerzett falvak jobbágysága,

reszjóságaik és szegény ármális nemes települések felett lobogott a «visszavonás tüze», végeszakadatlanul folyt az «örök magyar határpör».

Mi, Istennek szolgálai . . .

Mi, Istennek szolgálai, emlékezetül hagyjuk — szólt az első csengeri protestáns zsinat — a szatmári sors második történelmi hangja. És hagyták örök emlékezetül és lélek szerint nemes hagyományul a magyar szellem, a magyar művelődés mohó légvételét az újhódó európai atmoszférából, hagytak egy humánus és szelíd demokráciát, parasztgyerekekből püspököket, espereseket, világjárt pap-nyomdászokat, tudós professzorokat.

Egy Brebiri Melith, ha határpere volt, fellépve a határhalom honcsokjára, övét és saruját megoldván és egy marék fűvet tartván ősi magyar szokás szerint feje fölé: esküszik a Földre, az ő Földanya házára, hogy a vitás birtokrész az övé.

A protestáns peregrinus a dévényi határhegyen érdeklődő szellemét és szívét tartja magasra, hadd fújja keresztül a nyugati kultúra éles szele, rontsa szét onnan a magyar gyepű önmagában értelmet nem nyerő rekeszt; — olyan jószágra sóvárogtak ők, melyet a «rozsa meg nem emészt-het és a lopók el nem pusztíthatnak».

Mily messze esett a Sylvester Jánosék, Kis Miklósék, Bánfi Hunyadi János, Dévai Biró Mátyás, Batizi András, Károli Gáspár, Károli Péter és Milotay Nyilas Istvánék életaspektusa és foganékony európaisága a kiskirályi nemzetségek meddő magyar regionalizmusától.

De a protestáns korban a hatalmaskodó nemesek kihálnak; ha nem törzsökös szatmáriak: elkerülnek, vagy ha azok, humanizálódnak és életüknek komoly lelki igényei támadnak. S 1545-ben már nemes és nemtelen vármegye tiszta protestáns. István, a kényúr Rozsályi Kun nemzetségből, 1614-ben végrendeletében még az örökösödésből is kizárja azt az utódot, aki a «reformata ecclesiát» elhagyná. Szinte két századon át valósággal fellegvára a Szamos, Tur, Tisza köze, az ecsedi lóp vidéke és lópajlái Érmelék a tiszántúli reformátusságnak. A privilégizált megye municipiumában, afölött és annak ellenére egy paraszti-papi-demokratikus hagyomány levegőjében viruló keresztyén republica hány demokratikus karriert indított útnak a debreceni püspöki szék felé; hány paptanárt és professzort a debreceni, sárospataki, bécsi, londoni katedrák felé!

Az ecsedi várdomb tövibe tapadt apró jobbágykunyhókból, a györteleki avarsánc mellől, a Nóboroda vizével körülkötözött ármális Nemes-Borzováról, egyetlen uccájával a lópavesző Börvelyből, a mezőváros Gyarmatról úgy járták meg a szélrózsa nyugatra nyilaló irányaiba Európa egyetemeit ezek a peregrinus diákok, ahogy a matolcsi földvárból átment a várkatona tunyogi kedveséhez. Ahogy a hadházi polgárhajdu beadja fiát egy kis deák szót tanulni a debreceni kollégiumba, vagy a bodrogi közű gazda a sárospatakiba —; úgy tanulták ők Utrechtben, Krakóban, Wittenbergában a szír, arám, szanszkrit nyelveket — amilyen elszánással bogozta a busafejű hajdusüvölvény az első schólában a latin szintakszis szövevényeit.

Nemcsak református zsinati székhely lett ez a megye, nemcsak református püspökök és tudósok kiröpítő fészke: a XVI. és XVII. század folyamán a megye határain belül is iskolák raja keletkezett, mint a debreceni kollégium helyszínre kitolt előőrsei, az ú. n. filia-gimnáziumok. 140 évvel

ezelőtt gimnázialis rendszerrel tanították 14 kisközségben és mezővárosban az egyetemet végzett pap-tanítók, — sőt Porcsalmán, Csengerben, Gyarmaton és Zsarolyánban egészen a szintakszisig. Nádfüdeles oskolákban a latin olvasók római úrfiúcskájának viselt dolgai ejtették rabul a csillogó szemű és ragyogó értelmű magyar parasztgyermekeket: ez a színes, távoli, kultúrált életforma ragadta őket egy jótékony társadalmi sznobizmus feltörekvő útain a szellemi arisztokrácia köztársasága felé. A debreceni kollégium maszszív árkádjai alatt Descartes szellemével társalogtak s a komor coetusokban hetekig rájártak egy-egy társuk nagy fazék tört-paszulyára, csikos és töltött káposztájára; hallgatag, kajla bajuszú öreg parasztapák hozták ezeket a jóféle ételeket, hogy fiaikat alimentálják, jó lélekkel bizván a szellemieket a tudós professzorokra.

Ősöm, Hodos prisztaldusz.

A hatalmas Imperium Romanum közmondásaként maradt ránk, hogy háborúban hallgatnak a műzsák. Csakhogy az Imperiumnak voltak békéi és aranykorszakai, külön háborítatlan idejei a műzsák állandó megtelepedésére, — de nem Magyarországnak és benne Szatmár megyének. Az ebben virágzó protestáns szellemi reszpublika a háborúk, tatárdúlás, törökhódoltság, Bocskai, Bethlen, Rákóczi György küzdelmei, kuruc-labanc világ, Habsburg-önkény, aufklerizmus felett terjesztette szívósan határait a reális megye fizikális nyomora, jobbágylázongás, Szamos-árvíz, lápi elszigeteltség, pestis és dögvész ellenére. De a XVII. század második és a XVIII. század első felében kezdenek megerősödni a köznemes kisbirtokosok, háborús szolgálataik és más kiválóságaik jutalmául Habsburg királytól és erdélyi fejedelemtől egyformán kapva birtokot és nemességet. A nemzettestbe, mint jogi corpusba mind több és több magyar és idegen jobbágy bekerül. Tiszta kisnemesi falvak alakulnak a Szamos-közön: Zsarolyán, Nemesborzova, Szárazberek, a Paládok; — a Szamos völgyének települése azonos Vetéstől Olcsvaapátiig: vagy 30, topográfiaileg egyveretű apró falun át húzódik az ösgyümölcsösök szelíd övezete a folyó kanyargó partjain, megduplezva bő termésével a település természetes helyzeti előnyeit s a kiöntések szigeteire és a sűrű lankákba rejtve a lakosságot török-tatár, kuruc-labanc hordák elől. Így fészkelődött 20—25 község az ecsedi lóp zombékos partjára vagy száraz szigeteire, a gyűjtögető életmód forrása és természetes védelme vonzáskörébe.

* * *

Ime, így alakult a municipium e századában a legtörténelmibb település sorsa a Szamos partján.

«*In oppido Chenger, scilicet loco jurisdictionis*» — keltezi a Hunyadiak korában megyeszékhely szerepet játszó mezővárosban oklevelét egy ismeretlen vármegyei tisztviselő. A XIII. század elején már híres révje pehelykönnyű kis dénárokról hordozza át az egyes-bajos magyarokat a Szamos zavaros hátán a törvénykezési központba. Nem is ok nélkül alapították ezt a révet a Várad Regestrumban oly gyakran emlegetett prisztalduszok, a Szent István és az Árpádok államrezonjában szellemileg igen fontos szerepet betöltő entellektüel-hivatalnokok, mai nyelven: ügyészek meggondolt elődei a szamosközi és krasznaközi járások határán, éppen felezőpontján a Nyírségből az Avások alá vezető kelet-nyugati útnak,

az ecsedi láp északkeleti sarkánál, legalább három tájegység összehullámzásánál. S ami a legfontosabb: ezen a környéken lakott a legtöbb kisbirtokos nemes s egyenlő távolságban volt az allódiális és szerzett nagyuradalmaktól is.

Dante az Első Birodalom világhírű költőjét választotta vezetőül az Isteni Komédiában; de legjobb lesz, ha mi megelégszünk egy Hodos nevű, egyszerű magyar írástudóval 1208-ból, aki a nevének kívül semmiféle örökül más, mint egy nevetlen, de annál makacsabb hagyományt, melyet századokon keresztül adtak tovább és tovább elporladó testtel és névvel, de vaskemény lélekkel, nevetlen prisztalduszok és bilotuszok, senki irnokok, garaboncás diákok, peregrinus papok, parasztfiú püspökök (akiket azonban egyetlen egyszer a római pápai széktől is egy paraszthajszál választott el, 1511-ben) —: a magyar ősi írástudás, egy kilenc és félszáz esztendővel ezelőtt kinyílt magyar szellemiség nemes hagyományát.

Mutatja már Hodos prisztaldusz az első kört!

1208. Szent Mihály napkor nyikorog a Szamos két löszpartja közt a primitív komp reves kötele. Izzad a setétarcú, feketehajú, sárgabajuszú révész, meredten sehovase néz, rövid karján kötélnyire duzzadnak az izmok, nehéz az összetákolt alkotmányt húzni: leapadt a Szamos s tele a hidas. Elől a felhajtott palló előtt víztől horkoló nemes fekete paripán ül a villogószemű Czudar, féktelen ostorként jár oligarcha szeme jobbjágyain, mert az idegen elemtől hőkölő rideg-ökröket alig tudják összetartani. Feleségeik — sok futkosó gyermekkel —, feltarisznyált kismemesek gázolnak megkönnyebülten a sekélybe, mikor nehézkesen partra döccen a tákolmány. Csakhamar elvegyülnek a «sokadalomba».

A következő körön, mely oly hirtelen pattan szét, mint a buborék: az erdődi bognár fia vezet.

1511. A bíbornok-pátriárka oldalán lovagolunk a toszkán hegyek közt. Húsos, közönséges paraszt-arcán szinte meddően konok elszántság, — amellyel felvette címerébe, származására emlékeztetően a bognár-kereket, azzal akarja Szent Péter bíbor baldachinját is Magyarországra fölé borítani. Aztán szörnyű vörös lobbanásban égnek el az álmok, recsegnek a pörzsölt karokban az apostol-arcú jobbjágyok és transzcendens fintor fagy a parasztkirály arcára, az eddigi Magyarország halálát vetíti előre.

Választott vezetőnk továbbra: «Melius avag ihasz Peter, Somogi fiú, de Horhi, püspök-pap-plebánus».

1577. A csengeri zsinaton meglapulva hallgatjuk, mint mennydörög Blandrata és követői ellen s szavai a Confessio Chengeriana tételeivé kövülnek és zsoldárja alatt összeroskadunk, megsemmisülünk:

«Isten haragja vagy az fiakon, sárrá, ganéjjá lőnek mind Ádámban, kárhozat, átok bűn a fiakon, esének vétkezvén».

Két évszázad mulva kalauzol bennünket egy nevetlen publicus preceptora a debreceni kollégiumnak, akit az Alma Mater küldött ki filia-gimnáziumába oktatónak.

1794. Nehéz esztendő. Ferenc császár elutasítja a szatmári rendek kérelmét könyvnyomda felállítására, de a vaskos falu scholákban szelíd pipafüstbe burkolózva rendíthetetlenül tanít a serkedő állú publicus preceptor.

1825-ben szagos fiolák, vastag orvosságos tégelyek és porcellán mozsarak közt vezet a megye első, Arany Angyalhoz címzett patikájában a hites

vármegyei khirigus. Nemigen rendel még beteg jobbágyoknak, — haladás vagy maradiság miatt párbajozó szolgabírák azonban már akadnak, azok vágásait mossa inkább árnikával, vagy az úri dámáknak ajánl elegáns tégelyekben szépitő-kenőcsöket.

Pontosan nyolcvanegy év mulva egy köpcös, virulens fiatal ujságíróhoz csatlakozhatunk útitársul, aki gyalogosan járja be a megye falvait, mint hajdan peregrinus ősei a nyugati egyetemeket. Az «Ujság» munkatársa különben gyermekmeséket irogat a körüti gyerekeknek, de most más járatban van. A milléniumi magyar történet «monstruma» után készül a Magyar Szent Korona Országainak... Enciklopédiája. Szatmár megye monográfiájának ő a néprajzi munkatársa.

Tizacsécsétől indul ki, lefelé tart a szegény Erdőháton keresztül Csengernek.

Együtt szemlélhetjük itt a jobbágyfelszabadítást követő társadalomstrukturális átalakulásokat. Bár a rendiség tényét lehorganyozó jogi formulák papír szerint már rég feloszlottak, az egyén magatartását az összességre vonatkoztatva csaknem ugyanazok a jegyek határozzák meg, mint a rendiség idején, — hiszen az egész lakosság tagja volt a jogi nemzettestnek — azonban éppen a századvég mezőgazdasági konjunktúrája eredményeképpen felhalmozódó gazdasági erők birtokában mélyreható elváltozásokat lehet már észrevenni a második, harmadik nemzedék életében: kialakul a kisnemes oppidum-Csengerből a polgárosodó civis-Csenger.

Már otthonosan fogunk mozogni Hodos prisztaldusz oldalán — válaszszuk újra őt az utolsó körön vezetőül —, ha az 1208-ból jólismert réven, illetve a helyén épült modern vashídon átballagunk, az izadó jobbágyrévészre emlékezve, az Anna-napi országos vásárra. Éppen itt, a Nyírségből az Avasok alá vezető kelet-nyugati utak felezőpontján vágta ketté a megyét egy egyszerű árok, felényi vidéknek vérkeringését engedve az egykor óriási hatássugarú emporium bénán lüktető szívkamaráiba. A civis-Csenger hagyományainak, a polgártehetőségnek parányi szigeteit pedig nyugtalanul nyaldossa körül a jelen Csenger proletárizálódó tömege.

Igy borult ki e jellegzetesen magyar sors a Szamosvölgy és ecsedi láp privilegizált multú és jobbára református lakossága felett. De a szatmári Nyirben, a Tiszaháton és a lálalji Érmelléken (nem is szólva a megye más-jellegű tájegységet képviselő hegyvidékeiről) — : annál több a nemesi kiváltságok sáncaiból egykor kirekesztett jobbágság, a gyökértelenül hanyódo cselédség és a sokféle, olcsó munkaerőként letelepített idegen, sváb, tót, ruthén, oláh — okos és nyugodt szimbiózisban élve a magyarsággal, anélkül, hogy fajuk különösképpen elkeverődött volna azokéval, lelkületben majdnem teljesen áthasonultak.

Reális és virtuális megye.

A XVIII. század végén a preromantika első hullámverése Szatmárra elhat. Fándly László szolgabíró, a kálvinista predikátorfi Kármán munkatársa, aki éppen Pestet akarja irodalmi, szellemi és társas központtá tenni; földszag és vidékiesség ellen való orvosság uraknak, de különösképpen hölgyeknek az : Uránia.

† S ahogy 1811-ben Kazinczy episztoláival megindítja a nyelvújítást, hiába írja meg Kölcsey a Feleletet Kazinczy védelmében, a reális vármegye is jelentkezik s a megyegyűlés megbízásából Domahidy Menyhért paskvillus-

ban gúnyolja ki a neológusokat. A magános Kölcsey, aki pátriáját nem a «daloló almafák és édesröptű madarak», hanem a «szegény adózó nép» hazájának látja, hiába mond érdekükben olyan magasröptű beszédet, ha a megyéje tekintetes Rendjeinek nem tetszik.

A szabadságharcra ismét az eszményi megye kerekedik fölül: Széchenyi bizalmas barátja és a magyar közlekedésügy első vezetője a homoki Berenczei Kováts Lajos s Kossuth forradalmas futárja Vasvári Pál.

A porcsalmi románc.

*Boldog az, aki tűr,
aki igazán tűr,
Türr, Teleki, Kossuth, —
hozza el a vasút!
Éljen Garibaldi! —*

énekelték a Bach-korszakban az agarászó urak a passzív rezisztencia névnapozó alkalmain s mialatt semjéni Balogh Péter püspök a debreceni kistemplomban a pátens ellen a császártól az Istenhez appellál, azalatt Porcsalmán a későbbi püspök, Hegymegi Kiss Áron kardosan megy a szószékbe. Espereskedése közben mesét és gyermekjátékot gyűjt és herbáriumra mellől az egész Tiszántúl gimnáziumi oktatását vizitálja, a függetlenségi pártot szervezi és fellép képviselőnek. A megye protestáns-demokratikus hagyományai felélednek, Debrecennel ismét élénk lesz a szellemi kontaktus, mutatja ez a kedves porcsalmi románc, amely körülbelül a hatvanas években keletkezett:

*A minap, hogy Debrecenben jártam,
a szekeren rákverőre vártam,
egy szép diák állott meg mellettem,
szemem, szívem rajta felejttem.*

*Egy kezébe volt tentatartója,
a másikba kis arany porzója,
hóna alja tele levelekkel,
piros ajka mézes beszédekkel.*

*De szeretnék nála levél lenni,
rajtam fogna kis keze pihenni,
ha szívem, mint tentatartót bírná,
a szerelmet melegebben írná.*

*Édesanyám, ha visz kend be rákot,
hozza ki kend azt a szép diákot,
úgyis ő okozza halálomat,
hadd írja meg a búcsúztatómat.*

*De szeretnék aranyporzó lenni,
velem fogná levelét hinteni,
s ha szerelmes levelét olvasná,
az aranyport belecsókolgatná . . .*

Debrecen tehát nemcsak vásári góc, felújul a régi szellemi kapcsolat, s a szerelem a sznobizmus útján nem a születési, hanem a szellemi arisztokrácia felé hajlik el.

De az érem jellemzőbb oldala e század második felének kedves nótája :

*Fogd meg pajtás a vasvesszőt,
verd meg vele a temetőt,
mért nem kedvez semmi n é p n e k,
semmi szépnek.*

* * *

Érdeemes lesz hát a főtiszteletű püspök úr herbáriumra mellől az ő kedvelt Porcsalmájának gazdaság-történetére egy pillantást vetnünk. A XVII. század végét és a XVIII. századot Csenger társadalom- és művelődéstörténetével jellemezhetjük, Porcsalma életritmusa eddig zavartalanabb, egyenletesen halk volt, most egyszerre hangos és szaggatott lesz s gazdasági élete jól jellemezheti, mint alakítja a nekiinduló magyar kapitalizmus egy istenhátamögötti vidék sorsát.

Negyvennyolc előtt egy minimális szemtermelés egészítette ki a lápi gazdálkodást ; halászat, tojásszedés, lápi méhészkedés, az őszi ónozó esőben való tuzokfogás, vessző- és gyékényfonás (egyidőben Páris és London piacain is keresett áru volt az itt készült gyékény-szatyor) — stabilizálta egy alacsonyabb szinten az életet kiváltságosnak és jobbágnak egyformán. Erősebb bennszülött nemescsaládok pásztorai kezén pedig valóságos úszó gulyák híztak sőrére a láp szigetein és goroncain. Sokat hallottam nagyatyámtól Pusztapércs nevét emlegetni, amelyet elemista koromban nem tudtam elhelyezni földrajzi ismereteim közt. Ez a morvaországi Auspitz, ahova annyi rideg vágómarhát hajtottak a vad lápi pásztorlegények.

A primitív kereskedelem furcsa hangjai voltak : a gyűrűs zsidó bűvös skálájú furulyája, a meszes oláh behemót kurjongatásai, a lompos rézműves vagy gombos cigány obégatása, aki az edényt javíttató asszonyokat természetben fizettette s lehetőleg megszarolta, — a gácsországi posztós és a kisnemes fuvaros szekérvikorgása. Az egyetlen szatmári kövesúton jártak s Szatmár-Németi volt az egyetlen felvevő piac, onnan ment Bécsbe a gabona s idejött cserébe a karton, a kékfestő és bécsi piros rongy.

Az ecsedi láp lecsapolásával a legfontosabb emberföldrajzi tényező szűnt meg hatni, nemcsak térszíni, vízrajzi és etnográfiai változásokat, de a gazdálkodás gyökeres átalakulását vonva maga után. A rideg gulyák eltűnnek, az indulatos rideg marha megcsendesedik s ha tudunk a jámbor ökrök szelíd íriszén olvasni, következtetni tudunk egy megváltozott világra, gazdasági civilizációra, egy átalakult termelés-uralmi konstellációra. Ma Porcsalmán — sem a megyében és a Tiszántúlon — nyoma sincs annak a marhakereskedő tőzsérretegnek, amely egy még nem kapitalizált világban magyar kisnemesi családok paraszti civis hagyományaiban gyökerezik. Ez a földből szervesen kinőtt, primitív kalkulációjú, nagy számvetéseket nem kívánó «magyar kereskedelem» — eltűnt a föld színéről. S a mai paraszt lókupecsek, dologkerülő cenzárok? A gyökértelen magyar kapitalizmus gyökértelen alakjai — jártasan a differenciált számvetések és a meredek spekuláció fogásaiban — távol a földtől. S a huszas évek mezőgazdasági konjunktúrája után elszaporodott magyar szatócsok a kapitalista üzleti etika illemszabályaiban otthonosabbak, mint apjuk az ekeszárvánál volt.

A földművelés és kereskedés egy különös és csak itt feltalálható átmeneti életformáját élék a bennszülött zsidók. Egyik érdekes típus a gyümölcsárus zsidó, aki fakószekezen árulja a rotterdami és londoni tőzsdén naponként jelzett milotai diót, a szamosmenti almát, amelynek íze az indiai maharadzsaék inyén is ott feszeng néhány év óta — s a hasznból földet szerez magának, mint a kocsmárosok itt és a Szamos mentén mindenfelé és azt műveli. Ebben a megyében különösképpen még az arculatuk is magyaros, egészen más, mint akár a szomszéd Nyírségben is, ahol fajtöménységüket arculatban is megőrizték. Pedig itt sem történt semmi faji keveredés köztük és a magyarság között, ehhez a lélektani készség egyik oldalán sincs meg, nem gyűlöletből, csak a teljesen heterogén hagyományaik miatt. De észjárásuk azonosan alakult — hiszen a földműves-kocsmáros és a magyar paraszt vetéseit is egyazon időjárás neveli szépre, vagy teszi tönkre. Életértékelő mértékeik is nagyon hasonlóak — mindkét fajta életformája földművelő s a föld a Libanon alatt vagy az ecsedi lép mellett egyformán alakítja az emberi lélek könnyen gyúrható masszáját.

Persze, a felemás magyar kapitalizmus a század végén és a huszas évek mezőgazdasági konjunktúrája idején kitermelte az óriás latifundiumok körül a másik típust is. A gabona-exportőr terménynagykereskedőnél, az óriási számvetések fölényes mesterénél nem számít a kiscgazda és a cseléd filléres adóssága s üzleteit nem ezeknek természetben, tojással, baromfival, csókukoricával törlesztett só-hitelecskéire alapozza' mely a szántogató kocsmárosok és szatócsok spekulációinak egyetlen tárgya és féltékenyen számontartott vevőköre — hanem a latifundiumok vagon-tételeire.

Az antiszociális birtokmegosztást nyögő kisparasztkok, törpebirtokosok vagy cselédek tarka teheneinek nem jut legelő, vagy ha jut, a szárazgazdálkodás csődjeként — csak szöcskelegelő. A mai nagyparaszt és cselédei közt megszűnt a régi, emberségesebbnek mondható pátriárkális kapcsolat, pedig egykor a porcsalmi, sályi, gebei, tyukodi kisnemesek egy emberként álltak Dózsa György manifesztációjának ékes deákos szavaira Lőrinc pap seregébe.

Magyar ál-Amerika.

Egy megfeneklett nemzedék ráncain történelmi idők jelét látni ma Szatmár megyében. Ez a nemzedék Kamcsatkából, szibériai fogolytáborokból, Afrikából, Amerikából tért haza. Szemébe befoghatta a kerek világ távlatait és most magabacsuklattan, perspektiva nélkül áll, magatehetetlen a jövő előtt. Ágyékából előtte jár már egy-két újabb kiábrándult nemzedék. A perspektívák lezárultak, mintha a horizonton köröskörül sötét vasredőnyök csattantak volna le. Amerika felé se lehet reménykedni, ahogy a századvég és századelej elproletárizálódott bocskorosnemesei és hányódó cselédei reménykedtek. A kollégiumok alapítványai devalválódtak, megszűntek paraszttehetségek abszorbeálói lenni. Az omladozó cintermek és iskolák nem sáncai többé a régi protestáns demokrácia paraszti-papi tradícióinak, tömör egységük bomlik, az ősi papcsaládok kihálnak (a Gáborjáni Szabó pap-dinasztia küldött csak Pestre ma, a költészet berkeibe egy poétát, hogy legyen a magyar valóság kemény farkasszemnézője, mint századokkal előbb psalmus-éneklő, siralmas szavú prédikátor ükei). Pestre küldi a proletárizálódó kisnemeseket és cselédeket is egy magyar ál-Amerika reménye: Budapest.

Székesfőváros, ne fogadd tehát idegenül a reggeli vonatot, ha a Nyugatra berobog és megyéim kivetetteit ontja. Akár engem, aki nem várom már, mint elődeim, a tudományok kandidáltjai a debreceni coetusokban, hogy hajlott parasztok hozzák utánam idomtalan kőedényekben a csikos káposztát, mert testemet már modern menzák, lelkemet modern professzorok és portalan könyvtárak táplálják, mégis úgy érzem magam, mint a talajából felszakasztott fáska, gyökerein rajta a sok apró, fájdalmas rög. — Akár paraszttestvéreimet, akiknek új-Amerika vagy, mert velem együtt ők is «keresni jöttek valamit. Kenyeret, munkát, igazságot, gyógyulást, feledést, megoldást, iskolát, menedéket, otthont, álmot, hitet, megváltást, valamit. Székesfővárost».

VILÁGHÁBORÚ.

*Sok százezer vas szörnyeteg osztotta szét a dús halált,
Véres pokol volt itt a föld, nyugalmat senki sem talált;
Vért harmatoztak szűz mezők s a szenvedések éjjelén
Sok könny lefolyt a bús anyák, elárvult asszonyok szemén.*

*Az este mindig vért ivott s a reggel is csak vért hozott
S az ember egyre káromolt: légy Isten, százszor átkozott,
Mert oly nehéz az élet így s a hosszú este oly setét
S nincs messze már az óra sem, mely elrabolja életét.*

*Tízmillió bús férjítést trágyázta ezt a föld-vetést
S nem termelt nekünk semmi mást, csak pusztulást és szenvedést;
Tízmillió fehér leány maradt meg árván és szűzen,
Kiket most senki sem becéz, akiknek senki sem üzen.*

*Négy hosszú évig itt a föld csak sírt, meg árkot ástított
S virág helyett a tarka rét kopott kereszteket nyitott;
A jószág sírt, siránkozott, de nőttön nőtt a hulladomb,
Felettük most a szél sikolt s ősszel fölējük hull a lomb.*

*Isten-hívésünk elveszett, a jókedvünk is elmaradt,
Az egyik Flandriába tán, a másik éppen Marne alatt;
Négy évig nőtt a hulladomb s az Isten látott annyi vért
S nem tudja senki még ma sem, nem tudja senki, hogy miért?*

Galambos Ferenc,

MESE A SZEGÉNY HORGÁSZRÓL.

Irta: *Tersanszky Jenő.*

NAPKELETNEK kapujában, a magyarok fővárosában, a gyönyörű Budapesten, élt egyszer egy szegény horgász. Volt ennek a szegény horgásznak ugyan egy másik mestersége is, de mint-hogy abban nem sok örömet talált és minthogy itt is csak mint horgász válik nevezetessé ő ebben a mesében, tehát a szegény horgász másik mestersége mit érdekelne bennünket?!

Azazhát legfőlebb annyiban tartozik ránk a szegény horgásznak másik mestersége, hogy bizony abban napestig robotolnia kellett nekie. Csak este szabadult ki sötét, dohos munkahelyéből a szegény horgász. És akkor vette aztán a horgát, gilisztás dőbözét és halasbödönét és jött ki a Dunára halat fogni.

Haj, be jól érezte magát a szegény horgász a Duna hús hullámai közelében, a tiszta, édes, szellős levegőn a fülledt munkahely után. Hát még ha eredménnyel járt a horgászata és sikerült egynéhány szép dunai sügért, potykát kifogni a vízből! Akkor derült még jobb kedvre a szegény horgász. Olyan vacsorákat begyerintett otthon a halból, hogy még!

Hiszen azt már külön nem is kell mondani, hogy a szegény horgásznak legtöbbször nem is volt más vacsorára valója, ha a Dunából nem fog ki vacsorát magának.

* * *

Nahát, egy este is ott kucorgott a szegény horgász a Duna partjának kőlépcsője legalsóján, horgászó botjával a kezében. De sajnos, egy fia halacska sem akarta pedzeni a horgát.

A villanylámpák már rég fölgyúltak és a folyam vizében úgy tükröztek vissza a partról, mintha rezgő fénygyökerük fúródnék a habokba.

Dehát a szegény horgász horgába még mindig nem harapott bele... a vacsorája! A szegény horgász nagyon el volt keseredve, nagyon bosszus volt. Csak a szegény horgász makacssága volt erősebb bosszúságánál!

Most már el nem mozdul ettől a víztől hal nélkül, azért sem! Ha az egész éjet itt kuksolja végig!

Ezt határozta el magában a szegény horgász.

Ott ahol ült, párkánya volt oldalvást a lépcsőnek. A szegény horgász nekidűtötte a fejét és a vállát ennek a párkánynak és várta, várta csökönyösen a zsákmányt.

Hát egyszerre csak, mi tájt, mi tájt nem, a párkánya mellett furcsa nesz ütötte meg a horgász fülét.

Mintha óvatos léptek csusszantak volna aláfelé a kőlépcsőn és most valaki vetköznék.

Sohasem törődött azzal a szegény horgász, ha körülötte járkáltak. Csak a dolgával törődött ő. Dehát ez a nesz mégis felköltötte több figyelmét.

Mert hiszen fürdeni tilos volt itten és kényelmetlen, kivált éjjel, hogysem annak vetközzék neki valaki. Ha pedig netán vízbe készülne ölni magát valaki, az ugyan gúnyástól ugrik bele.

Felágaskodott hát a szegény horgász és kilesett a párkány mögül; ki legyen mellette a lépcsőn a furcsa motozás okozója?

Akkor pedig a szegény horgász elmereszthette a szemét. A félhomályban, ahogy a parti villanylámpa gyér fénye szóródott csak odáig, egy női alakot vett észre. A nő öltözéke nagyobb részét immár a lépcsőre hányta.

Persze abban a nyomban, amint a szegény horgászt megpillantotta, rögtön fölkapkodta és visszarángatta magára a ruháit. És azzal, a szemlátomást csinos, fiatal, ismeretlen nő szó nélkül távozni akart.

Nahát a szegény horgásznak annyira különösnek tetszett a nő viselkedése, hogy önkéntelen is megszólította:

— Ugyan, mondja már édes kis nagysádkám, talán csak nem fürödni akart itten!

— Nem! — válaszolta erre egészen barátságosan és nyugodtan a nő.

— Nem-e? — csodálkozott teljes joggal a szegény horgász a nő feletén: — Hát akkor meg minek lökte le magáról imént a ruhát?

— Mert a vízbe akartam ugrani! — hangzott a nő egyszerű válasza.

— Érdekes! — jegyezte meg egy kissé elképedve a szegény horgász: — Csak azt nem igen értem, hogy minek félti akkor a ruházatát attól, hogy lucskos lesz, ha egyszer öngyilkos kíván lenni?

— Én egyáltalán nem óhajtok öngyilkossá lenni. Nem is tehetném, ha óhajtanám se. Maga tökéletes tévedésben van a szándékom felől! — ezt felelte a nő a hüledező szegény horgásznak, aki alig tudta kihebegni valóban:

— Nem értem! Nem értem!

— Nagyon világos, hogy nem érti! — szólt erre a nő igen kedvesen és csakolyan egyszerűen, mint eddig: — Más sem érthetné meg a maga helyzetében. Egyetlenegy esetet kivéve, ha megmagyaráznom, miről van szó?

— Dehát azt a maszlagos kutyafityuláját neki! Most aztán egy tapodtat sem engedem innét el, míg meg nem hallom magától, minek jött ide vetközni a vízpartra? Hiszen örökvilág ezen töprenghetek és emésztődhetek! — szólt erre a szegény horgász a nő útjába állva.

— Nagyon szívesen megmagyarázom, ha kíváncsi rája! —

szólott a nő. — Csakhát ez nem olyan rövid história, hogy itten állva elmeséljem. Talán ülünk le valahová... Ne?

— Nagyon helyes! — egyezett bele a szegény horgász. — Üljön ide mellém a párkány mellé. Legalább horgászom is közben, míg beszél. Így is tőnek.

* * *

— Attól függ, hogy hallotta-e már valaha a «Gingalló» mesét.

— Sajnos, nem! — válaszolta a szegény horgász.

— Sejtettem! — bólintott a nő, — A fővárosi emberek másfajta történetekkel szórakoznak, mint a népmesék. De így, el kell mondanom magának előbb ezt a mesét. Másképp nem értheti meg a sorsomat.

— Mesélje hát el, ha úgy szükséges! — felelte a szegény horgász és azzal a nő elkezdte:

* * *

— Messze-messze, a vadregényes Erdély havasai között, azoknak is a legeslegedugottabb zugában van egy tengerszem.

Tiszta ennek a tengerszemnek a vize, mint a könnycsepp, a partról, csónakról, akármilyen mélyre ereszkedhetik a vizébe a tekintet. Ám ennek a tónak seholsem hatolhat a fenekéig a pillantás, mert ez feneketlen tó. Azért is hívják tengerszemnek, mivelhogy a világ minden vizével, folyamokkal csakúgy, mint tengerekkel közvetlen összeköttetése van ennek a kis tónak.

Azám! Ha így nem volna, akkor nem is választotta volna tanyájául ezt a tengerszemet a Vizi-király. Ugyanő, aki a világ minden vizének, minden lényre fölött uralkodik.

Ott van a tengerszemnek a mélyén a Vizikirálynak, családjának és udvarának szivárványszínt-hányó gyöngykagylóból épült palotája... Csak persze, sok hírt arról nemigen hozott még senki, hogy: micsodás ennek a rezidenciának a formája. Mivel még eddig kevesen jöttek vissza azok közül a vakmerő emberek közül, akik ladikon, vagy tutajon a tengerszem tündöklő tükrére merészkedtek, avagy éppen séggel fürdéssel zavarták meg a tengerszem hajjai tiszta békéjét.

A Vizikirály békafejú csatlósi, meg halfarkú tündelevényei, meg más hinársörényű, ezerkarú viziszörny szolgálai bizony alárangatják a tengerszem feneketlen mélyébe a vakmerő csöndzavarót.

Nem is igen látogatja teremtett lélek a tengerszem közelét sem. Inkább messze kikerüli.

Különben is egyetlen fatornyos kis falu akad csak a tengerszemet övező havasok alján. Ennek a falunak pedig favágni, szénégetni, gombázni, madarászni, vadásznijáró lakosai, éppen elég más helyet találnak a rengeteg erdőségekben köröskörül, mintsem pont a tengerszem vészeshírű tájékát keressék föl.

Egyízben azonban mégiscsak ebből a parányi faluból tévedett el a tengerszemnek a környékére egy juhászlegény a nyájával.

Babona ide, babona oda, a juhászegény bátor gyerek volt. Csak azt nézte, hogy a tengerszem körül legbujább a fű a birkáinak. Karámot vert a tó partján bizony magának. És aztán napestig ott fújta, billegtette az édes-bús nótát, a juhái kísérgetése közben, rezes dudáján.

Igy történt, hogy a Vizi-király öfelsége legkisebb lányának megtetszett nagyon ez a bátor, délceg juhászegény. És hát persze, hogy egy ilyen sorskényeztette királykisasszony mindjárt rajta van, hogy haki szívét megnyerte, meg is szerezze magának.

Váltig lesett rá a királykisasszony a tengerszem mélyéről, hogy a juhászegény belemerészkedjék egyszer a vízbe és akkor a Vizikirály csatlósai tüstént megragadják és eléje hozzák.

Ám a juhászegény ha bátor volt, okos is volt. Csak a barmait hagyta inni a tó vizéből, ő maga bele nem áztatta a lábujját sem.

Hiába bánkódott, veszkődött érette a királykisasszony a víz mélyén. Csak valami ármányosságot kellett kitalálnia, hogy megkaparintsa magának a juhászegényt.

Van erre régi praktikájuk a tündérkisasszonyoknak. (Mert hisz a Vizikirály lányai mind azok.)

Naponta kétszer, a hajnali és az esti ávé idején, feljöhetnek a vizitündérek a tónak fölszínére. Megláthatja őket a hajnal pírjában, vagy az alkony hímes tüzeiben, bárki. Csak egy föltétele van a dolognak. Ez pedig az, hogy az illető rá ne hederítsen az ávéra konduló harang szavára. Akkor láthatja a tündéreket és hallhatja szívzaggatóan gyönyörű danájukat is.

Ellehet képzelni, hogy a Vizikirály legkisebb leánya alig várta a hajnal pirkadását selyemmoszat nyoszolyáján és alig várta az esti fényt, hogy a tengerszem tükre fölé jöjjön, megmutatkozni a juhászegénynek.

Csakhogy hiába!

A juhászegény ha bátor volt és okos volt, istenfélő is volt ráadásul. Ahogy a kis falu harangja megkondult a hajnali, vagy esti ávéra, a juhászegény lekapta a süvegét és elmondotta az Úrangyalát áhítatosan. Tehát ez a fohász vakká és süketté tette őtet a tündérlátásra és hallásra.

Hanem egyszer a juhászegény falujának öreg harangozója vagy elaludt, vagy berúgott, de nem húzta meg idején a harangot. Csakígy történhetett, hogy a tengerszem partján a juhászegény szíváfájdítóan édes énekre lett előbb figyelmessé a tó tükréről, azután pedig nyomban meg is pillantotta a Vizi-király szépséges leányát:

— Héjhó! — kiáltotta feléje a juhászegény: — Édes szépem, gyöjj már elő a vízből!

— Te gyöjj ide hozzám, ha tetszem neked! — hangzott a válasz a tengerszemből.

— Minek mennék, mikor a parton is ráz a hideg minden víztől, hát még aminek feneke sincsen!

Ezt felelte a juhászlegény a Vízikirály lányának. És bizony nem vehette rá az semmi büvös-bájossággal, hogy egy tapodtat is tegyen a tó felé. Mert a juhászlegény, ha bátor volt és okos, meg istenfélő is, ráadásul még nagy kópé is volt mindenek tetejébe.

Megint csak újabb fortélyossághoz kellett folyamodnia a Vízikirály lányának, hogy a juhászlegényt magáévá tegye. De mit is nem eszelt ki a királykisasszony bosszúságában, hogy nem elég a szépsége és danája csábja rá, a juhászlegényt a tóba csalni?

Hát csak azt kell tudni előbb, hogy aki egyszer már közösködött tündérekkel, a harangszó már nem veszi el a szemét rájuk.

Tehát, amikor megkondult a következő ávé és a legény ájtatosan levette neki a süvegét, bizony nem mentette meg őt tőle az Úrangyala fohásza, hogy félszemmél ne lássa a tündért a tengersizem tükrén és félfüllel a hangját ne hallja.

Azám! Dehát a királykisasszony ajkáról a tóból, nem a régi, andalító ének zengett többé, hanem az a pocsek gúnydana, amit még valamikor régesrégén a kutyahitet valló pogányok gyártottak a harangszóra. Így hangzott az:

*Gingalló, szent ajtó,
Főzz kását. Nincsen só!
Ha nincs só, kérj, mástó!
Adni nem — hajlandó?
Vágd nyakon, gingalló!*

Tyüha! Haki jókeresztény létére, megtorlás nélkül eltűri, hogy így csúfolják a szent harangszót! Süljön le annak a képe!

— Elhallgatsz mindjárt! Pokolfajzat! — rivallta a tündérlányra a juhászlegény felháborodottan. De erre a tengersizemből még ocsmányabb pocskolódással hallatszott a vihogás:

— Hihihí! Pupák vagy, bizony lelkem, hogy nem tapasztod a szót egy csókkal a széplány szájára, ha ki ungorokodik veled. Hát megse mersz hozzám közelíteni? Hihihí!

Puhh! Hogy elborította erre a vértolulás a juhászlegény két halántékát. Mert, ha bátorsága mellett okos, istenfélő és nagy kópé is volt a legény, azért káposztalé nem csörgött az ereiben... Már csak itt-ott, hogy a vad harag neki nem szalasztotta csakugyan a juhászlegényt a tónak, a tündérlány nagyobb diadalmára.

Szerencse, mégis észbekapott. És mit is nem tett?

Vett egy nagy követ a víz partjáról és azt suhintotta oda a tengersizem közepébe, a csúfolkodó víztündér felé.

* * *

Egy szó, mint száz, a Vízikirály lányának ez utolsó csalafintasága sem vált be a juhászlegényen.

Már pedig ez csak azt eredményezte, hogy a királykisasszony szerelme annál nagyobb makranccal és fájdalommal és szégyennel és szívszorongással csüngött a juhászbojtáron.

Utoljára is a királykisasszony arra határozta magát, hogy felséges Uraatyja elé járul a tengerszem mélyén.

— Felséges Atyám! — vallott a királykisasszony. — Én vagy utána megyek annak a juhásznak, ahogy kívánja tőlem, vagy utána halok itt helyben.

— Na-na, gyermekem! — felelt erre tengerikigyó taréjából készült sisakja alatt fejét megvakarva a Vízi-király. — Na-na, gyermekem! E két lehetőség közt van egy harmadik. Hogy tudniillik alkudni kell azzal a fránya juhással. Illetve próbára kell tenned, hogy érdemes-e veszködnöd érte? Szabjunk neki egy súlyos feltételt arra nézve, hogyha te hagyod itten miatta Királyi Atyád udvarát, ember-e eléggé a talpán, hogy megbecsüljön majd tégedet az ő otthonában? Gondolkozzál csak, gyermekem!

Igy beszélt lányának a Vízi-király. De hát a királykisasszony huza-mos töprenkedésre rá sem ért. Mert elérkezett az esthajnal ideje, amikor a királykisasszony nem mulaszthatta el, hogy a tengerszem színére ne bukkanjon fel, szerelmes juhását látni és közölni szándékát vele.

* * *

Nahát, mikor felmerült a tóból a királykisasszony, most megint a régi szívet igéző hangon kezdett éneke a juhásznak. Úgy, hogy a juhász mindentfelelten, megbabonázottan hallgatta őt a parton. Majd pedig így kiáltott feléje:

— Héjhó! Édes szép hugám, jöjj már elő a vízből!

— Elmennék én tehozzád, derék juhászlegény! — hangzott ezúttal a felelet a tóból, hogy a bojtár csak úgy repesett oda figyelmével a tündér szavának a folytatására...

Ámde abban a pillanatban megkondult a juhász fatornyos faluja kis harangja az ávéra. A juhász tehát nem a tündérkisasszony beszédére hallgatott, hanem lekapva a fővegét, fohászába kezdett.

Csak mikor már befejezte imádságát, akkor fordult újra a tengerszem felé a tündérkisasszonyhoz:

— Mintha mondani akartál volna valamit nekem, édes szépem! — kiáltotta oda.

Huhh! A királykisasszony méregduda lett, hogy a harangszó még most is elfordította róla a juhász figyelmét. Azért tehát ezt sivította feleletül a juhásznak:

— Hátha azt akarod, hogy én menjek oda tehozzád, akkor bizony nem tűrhetem, hogy valami kedvesebb legyen a szívednek nálam. Akaszd le azt a harangot a falud fatornyából, hozzad ide a tengerszemhez és dobjad belé nekem mátkajaajándéku. Akkor kimegyek tehozzád a vízből és tiéd leszek testestől-lelkestől?!

Nyilvánvaló, hogy a Vizi- király lánya nem volt tisztában azzal, hogy mekkora szentségtörést követel a juhásztól. Hiszen a tündérek pogányok, a szegények . . .

De elég az hozzá, hogy ezúttal a juhászbojtárt legeslegvégül is annyira megszedítette a tündérlány csábítása, hogy beleegyezett a feltételébe.

Elment a juhászlegény, lekasztotta a faluja harangját, kihozta a tengerszemhez és belezuhintotta.

Még szét sem foszlott az utolsó habkarika a tó tükren a loccsanásra, máris ott állt a juhászlegény mellett a parton a Vizi- király lánya.

* * *

Hát aztán persze az édes csókok és forró ölelések özöne után mégis csak odakerült a helyzet, hogy a juhászlegény tündérpárja, ha már közönséges embert választott férjének, vállalnia kellett a közönséges asszonysorsot is.

A juhással bizony a nyája mellett nem tartózkodik a felesége. Mert az ilyen juhászt a pendelyes gyerek is kinevetné. A juhász feleségét a faluban hagyja. Csak akkor találkozik vele, ha lehajtja nyáját a bércről. Vagy ha hébe-hóba az asszony látogat fel a bércre hozzá. Csúfság volna tisztára, ha a juhász magával együtt feleségét is kitenné a vadonban való élet viszontagságainak.

Egyszóval, ez a juhász is, annak rendje-módja szerint, meg akart hűtölni tündérmátkájával a falujában és aztán ott hagyni őt a faluban.

Csakhogy a juhász nem számított arra, hogy a tündérvárázslat csak egyedül őt ejtette hatalmába. De nem a falubelieit.

A juhásznak falujabeliei, mielőtt még a tündérral együtt beért volna a faluba, bizony megérezték, hogy a juhász mátkája másmilyen szerzet, mint akit rendes anya szült.

Kicsődültek az emberek a juhász elé a faluból és útját állották.

— Micsoda rusnya, idegen, átokfogta fehércselédet szabaditanál közibénk? Hol csípted ezt fel, ugyan? — firtatta a juhásztól egy vén-asszony a falusiak közül.

— De csak rusnyának ne merjed nevezni a mátkámat! Mert rádvágok! — emelte botját a juhász a vén banyára. — Hiszen sohsem is nevedett fel ilyen szép hajadon a faluban, mint ő! Nyisd ki a szemed! Nyissátok ki a szemeteket!

— Nyissátok ám, bizony, emberek, ki a szemeteket! — fordult erre a vén boszorka a falubeliekhez és úgy mutatott rá a tündérré. — Ehol ni! Kinek van a mi hajadon lányaink közül zöldesfehér bőre, mint a vízbehalt hullának? És a haja, nézzétek csak, hogy kunkorog, mint a hínár. És az ajka, nézzétek csak, szederjes kék és úgy hajlik, mint a békaszáj. És a körmét nézzétek, milyen hegyes. És az ujjai között, nézzétek, hártya feszül!

— Úgy ám! Pilla sincsen kerek szemén! — fedezte fel erre a tündéren egy másik vénasszony: — És odanézzetek a porban a lábanomára. Hiszen nedves!

— De bizony, igen! — kiáltotta egy harmadik falusi. — Vízfolt marad az ujja helyén is, amihez ér! Odanézzetek!

És ahány falusi, mind azt látta, hogy a juhászlegény cifraszűrén nedvesen marad a tündér ujjanyoma, ahogy félénken húzódik szegény a juhász hátamögé.

— Brrr! — rázkódtak meg erre többen és mind többen a falusiak közül és össze-vissza kiabáltak: — Brr! Hideglelést kapok, hacsak ránézek erre az idegen, ocsmány, sápadt, nyiszlett fehérnépre... Brr! A nyelvem elharapom, úgy vacogok máris, ha rápillantok!

És a falusiak, ahány mind, borzongani kezdett. Majd pedig, mikor egyik elprüszkölte magát, hát ez ráragadt a többire is és mind az egész csapat falusi tüszkölni nem győzött eleget.

A juhászlegény csak jobban odavolt a bámulástól és haragtól. Mert hiszen ő minél jobban meresztette rája szemét tündérmátkájára, annál bűbajosabbnak látta őt. Borzongatta bizony, de az édes forróság a juhászt is, ha tündérszerelmese hozzásimult. És az arcát, tagjait, termetét, fehér, harmatos liliomnak látta a juhász. Annál jobban, minél inkább pocskondiázták lefelé a tündért a falubeliek.

Na, dehát persze, hogy hiába szólt minden szava és érzése a juhásznak a tündér mellett. Az egész falujával nem vívhatott harcot miatta.

A falusiak bizony máris nyársat, husángot, budákat ragadtak kézbe és úgy ordibáltak a juhász elé:

— De most aztán vagy a szélnek kergeted, ahonnan hoztad ezt az ocsmány szerzetet. Vagy magadat is kihajtunk vele együtt a faluból! Válassz!

Hát a juhászlegény választott!

Inkább búcsúzott el a falujától és minden pereputtyától, örökre, a tündér miatt... Úgy bizony az!

* * *

Nahát aztán, a mese akként végződik, hogy: többé azért nem látta senki azon a környéken a juhászt, mert tündérmátkája magával csalta őt a tengerszem mélyébe. Ott pusztult el a juhász nyomorultul, a tengerszem hideg mélyén. Vagy pedig talán ott változtatta át őt valamiféle víziszörnyeteggé szintén, a Vízi-király lánya... Akárhogy volt is, mindenesetre megérdemelte a sorsát az istentelen juhász, akit úgy elvakított a tündérlány iránt való szenvedélye, hogy szentségtörő keze a faluja harangjához nyúlt.

Azóta pedig, haki az elátkozott tengerszem közelébe merészkedik, a víz mélyéből hallhatja az ellopott harang szavát és vele együtt a rusnya vízi nép csúfokodó, pogány karéneket:

*Gingalló, szentajtó
Főzz kását, nincsen só,
Ha nincs só, kérj mástó!
Adni nem hajlandó?
Vágd nyakon, gingalló!*

Azért hívják ezt a mesét gingallo mesének! . . . Vége, libagége! . . . fejezte be a nő.

* * *

— Érdekes! — jegyezte meg a szegény horgász. — Csak még mindig azt nem sejtem, hogy hogyan jön össze a maga sorsa, édes kis nagysádkám, ezzel a Gingalló-regével.

— Csak úgy! — válaszolta erre a nő. — Mert, hogy mint kijelenttem, a mese vége nem úgy igaz, ahogy tudják, akik tudják. És ha azt is elmondom, akkor aztán végleg mindent megért.

— Hát csak halljam! — bólintott erre a szegény horgász. A nő pedig folytatta:

* * *

— A tündérlány bizony nem vitte magával a juhászt a tengerszem mélyébe. Mert hát nyilvánvaló, hogy a juhász ottgebbedett volna. Víziszörny sem lett a juhászból. Mert arra még a Vizi- királynak sincsen hatalma, hogy istenalkotta, melegvérű, lelkes embert másmilyen szeretre változtasson.

Hanem igenis az történt, hogy a tündérlány együtt maradt a juhással a világban, mint hűséges párja.

Meg is esküdött, annak rendje-módja szerint a juhász tündérmátkájával. Mert elmentek az erdei szentemberhez, aki a bérc tetes-tetején tanyázott az idomtalan, pusztá sziklák közt.

Fából rótt kápolnája volt ottan a szentembernek és a kápolna eszterhéjja alatt nagy fakolomp. Harang helyett azon kondított a szentember Isten dicsőségére. És csak gyükrökkel, gombával, vadgyümölcscsel táplálkozott. A szakállá, mint a hózuhatag, övén alúl csüngött.

A szentember aztán feloldozta vétke alól a tündért, amiért a juhászt a haranglopásra csábította, hiszen pogány vizilény létére, azt sem tudta, hogy vétkezik. De feloldozta a szentember a juhászt is a harangtolvajlás bűne alól, illő vezeklés után. Végül pedig összeadta őket istenáldásával.

Meg is szolgálták a szent embernek jószágát. Mert hogy, már a falu szerzett más harangot, hát azt a másik harangot, amit a juhász a tengerszembe hányt, felhozta a tündér és odaajándékozták a szentembernek, fakolompja helyébe.

Igy bizonyára a visszhang tévesztette meg azokat, akik a tengerszem fenekéről hallottak harangszót, holott a harangot a sziklacsompók tetején a szentember kongatta, nagy boldogan.

És tovább mi is történt?

* * *

Hát a juhász sokkalta jobban rühellette, hogy a faluja kitagadta. Még a környékét sem szenvedhette többé!

Elhatározta a juhász, hogy világgá megy tündérmátkájával. Idegenben, ahol őt sem ismerik, a mátkáján sem lelnek kibotlót talán, vagy elnézik, ha furcsaságot látnak rajta, mert idegennek el szokják nézni a furcsaságot is. Így gondolkozott a juhász.

Túladdott tehát a nyáján és minden ingóságán. Csak a dudáját tartotta meg.

Azt miért? Mert hát attól fogva a juhász azzal kereste kenyerét. A dudájával.

Megálltak a városok utcáján, amerre jártak és a falukon szintúgy, de legkivált vásárokon, ahol minél nagyobb az embercsődület és akkor ottan a juhász fújni, billegetni, nyefegtetni kezdte dudáját. Persze, vele együtt a tündér is kieresztette gyönyörű hangját, vagy pedig táncra is perdült a dudaszóra.

Minden teremtettt lelket elbűvöltek, elkápráztattak énekükkel, táncukkal, azt csak képzelhetni! Így tehát, midőn aztán a tündér körüljárt a juhász süvegével, hullott abba a peták és a picula, de még az ezüstpengő is, ha gazdag népeknek szívét és erszényét nyitották meg énekükkel és táncukkal.

Kóboroltak vígan a kerek nagy világban. Semmi bajukat nem mondták. És nem is mondták volna örökéig, a juhász, meg tündérpárja.

* * *

Jól mondtam bizony, hogy : örökéig!

Hiszen azt a féleszű is tudja, hogy a tündérek népe örökifjú. Sőt annak is megadhatják, akinek akarják az örök ifjúságot.

Kell-e hát mondani, hogy a tündér is örökifjan tartotta meg magának a juhászt, édes párját?

Mindössze csak egyetlenegy kikötése volt a tündérnek. Az pedig így hangzott :

— Nem kívánok tetőled én egyebet, amíg melletted leszek, csak azt, hogy naponta kétszer rám mosolyogjál és megcsókoljál. Egyszer reggel, amikor kelünk és egyszer este, amikor fekszünk. Onnat tudom, hogy szeretsz. Ámde ezt a feltételemet szigorúan meg kell tartanod. Mert csak egyszer feledkezzél mega arról, hogy rám mosolyogjál és megcsókoljál, abból rögtön tudom azt, hogy a szíved már nem húz hozzám. És én akkor nem csapok ebből patáliát, hanem egyszerűen elhagylak és visszamegyek vízi népem közé, akármerre is tanyázzunk a világban. Te pedig meglátod : mit kezdesz nélkülem!

Ezt kötötte ki a tündér. A juhász pedig persze, hogy nagy erős fogadással fogadta meg és tartotta meg a tündér feltételét.

Nem is történt hiba a boldogságukban, hosszú-hosszú évekig... Mit mondok? ... Talán száz, talán többszáz év is elmúlt. A juhász észre sem vette az idő múlását, mint más halandó, maga felett.

Kóborolták a széles, nagy világot, vidáman, muzsikaszóval, énekkel, tánccal... Az élet sora változhatott körülöttük jóra-rosszra, az ő életüket nem érintette semmi baj, semmi bú...

Mind a mai napig!...

* * *

Ma, amikor ideérkeztek a világ legszebb városába, Budapestre, a balság tudja, mi kápráztatta úgy el a juhász szemét és indulatát itten? ... Talán bort kóstolt többet, vagy valami szép női szembe tekintett itt Budapesten? ... Az egyszer igaz, hogy sehol a világon nincs olyan bódító ital és gyönyörűbb női szemek sincsenek sehol a világon, mint Budapesten...

Elég az hozzá, hogy a juhász, mikor ma este hazajött, elfeledte, vagy nem tartotta szükségesnek a mosolygást és a csókot tündérpárja számára. Úgy aludt el a juhász.

Nos hát, erre a tündér megvárta, amíg a juhász az elsőt horkolta. Akkor a tündér felkelt és sorsára hagyta a juhászt aszerint, ahogyan egységük rá jogot adott neki.

* * *

— Igen! — fejezte be a nő a szegény horgásznak. — Akárhogy is fáj a szívem, meg kellett tennem. A tündérek törvényei nemcsak szigorúak, de okosak is. Semmi jó nem származik abból, ha a mosolygás, meg a csók megszűnik az élettársak között.

— Különben is késő lett volna minden. Mert mikor távozásomkor mégegyszer betekintettem az ablakon szunnyadó páromra, hát már rá sem is ismerhettem. Fiatal arca egy sűrű redő lett és ráaszott, rászáradt a bőre csontjaira, haja és bajusza, szakállával együtt szürkült és fehéredett ki, mint a tilolt fonál, sőt már hullott is kifelé... Irtózatlan kellett attól a rémisztő váztól, ronctól elfordítani a tekintetemet. Hiszen az én varázslatom megszűntével az örökifjúság helyett azzá kellett lennie páromnak, amivé más emberfia is válik emberi életsort meghaladó idők után...

Hát most már aztán mindent értesz!... Azért jöttem ennek a víznek a partjára, hogy visszatérjek vízi népem közé; Királyi atyám tengerszemének minden vízzel van összekötetése s hamar eljutok hozzá... Mert ezekután remélhetem, nem sajnálsz, nem féltesz és nem tartasz vissza szándékomtól, hogy a folyamba ugorjak?...

* * *

Hüha! Mikor a szegény horgász végre levegőhöz jutott a nagy álmélkodástól, a legelső dolga volt megragadni a nő karját.

— De hát, édes kis tündérnagysám, várjunk csak! Hallgasson talán jó szót tőlem is. Hiszen sietnie most már igazán nem muszáj, ha azt a pár száz évet kibírta a világban eddigelé!...

Igy beszélt a szegény horgász. De miért így?

Mert hát, akármilyen fantasztikusnak találta a nő tudósításait, nem kételkedett mégsem egyetlen szavában sem.

És pedig két okból nem kételkedett a szegény horgász a nő szavában.

Először is, attól a pillanattól fogva, hogy a tündérlány leült a szegény horgász mellé, hát a horgán egyre-másra akadt meg a szebb-nél-szebb, ritkábbnál-ritkább hal. Alig győzte bödönébe rakni őket. Nem is fért már bele több.

Mi tehette ezt más, minthogy a Vízi- király lányának hódolva, udvarolva sereglettek össze ott a halak és áldozták fel magukat vacsorának?

De ezenkívül, ha ennek nem adott volna hitelt magában a szegény horgász, a tulajdon szíve érzéseinek mégis csak kénytelen volt.

A szegény horgászt érzeményei, amilyen kivetett, visszariasztó, szívfacsarító, hideg, hátborzongató szerzetnek látták először ezt a vízbeugrani készülő nőt... most már, amióta a nő kedves hangjával megbarátkozott és a szavai egyre jobban megbizsergették a szívét, hát a szegény horgásznak úgy tetszett, hogy ilyen édes, gyönyörű, meleg teremtés, még ha nem is bizonygatná, akkor is könnyen elhinné róla, hogy nem lehet más, mint tündérlány...

* * *

De el sem is mondom én már, hogy mit beszélt ott még a szegény horgász a tündérral?... Az a fontos, hogy a tündérlány hajlott a szegény horgász jószavára és megegyeztek, hogy meghosszabbítja bizonytalan időre a száraz világban való tartózkodását a tündér a szegény horgászáért, mint édes-kedves, hűséges párja...

És már szerelmes összesimulásban, karonfogva tért haza a szegény horgász a tündérral... És azóta is boldogan élnek, ha meg nem haltak... izé, mit beszélek...? ha a horgász a tündér igazán szerény feltételét teljesíti és naponta rámosolyog és csókkal altatja párját...

* * *

Persze én azzal tisztában vagyok, hogy akadnak, akik ezt az egész mesét el nem hiszik, vagy pedig ókumlálnak rajta, hogy: így-úgy, a szegény horgász bizonyára álmodott a horga mellett és ha párjára szintén ott lelt, hát csupán arról lehet szó, hogy... izé... az a nő, a Dunához valóban...

Ez mind mellékes!... Ez a mese mindenképpen csak szép mese marad.

A HIVATLAN VENDÉG.

*Itt van. Megérkezett. Oly csöndesen jött
lopva, mint messziről jött vendég
érkezik lábujjhegyen, meglepetésnek.
Kesztyús kezével hirtelen befogja
apró betűkön álmodó szemed
és lány régfelejtett hangján súgja:
Találd el, ki jött ma hozzád?*

*Igy jöttél hozzám, öregség, észrevétlen,
hangod tűnt emléknek érzem,
kezed simítása, mint anyámé gyermekkoromban,
ha vad, lázas futás után a homlokomra nyomta.
Enyhe vagy és békés. Nem lázad szívem.
Köszönöm, hogy így jöttél csöndben.
Pedig féltem, bevallom, éjjeleken át sírtam,
hogy mi lesz velem, ha ujjam nyomása
nem kemény húsról pattan vissza
és ha a megereszkedett inak ráncot festenek
bőröm selymes szövetére, — bevallom fáj,
mert nagyon szeretem a virágot
és magam is úgy akartam belenőni az életbe,
mint az évelő kankalin a hegyoldalára,
amely minden tavasszal pompázik, nyílik
és még letépetten is örömmé érik...*

Most fordul halk, békés énekem sodra.

*Ne higgyetek nekem! Valójában sikoltani szeretnék:
(— így hasad ketté sokszor az érzés, —)
Állj, ne tovább! Tűnt éveimet, — kérlek, —
ne használd arcomon ecsetnek!
Még várj! Oly sok a mondanivalóm
az asszonyok szenvedéséről, jajjáról, panaszáról
és hogyan mondjam el, ha én, én nem szenvedek?
magamért, érted: szerelmünkért,
amelyet nem moshat magába soha az öregség!*

A KRITIKÁRÓL.

Irta: Márkus László.

A kritika szabadsága lényegében azonos a sajtó szabadságával. A sajtó egész tevékenysége nem más, mint bírálat és minden kezdeményezése, állásfoglalása, propagandája a meglévő és elavult, vagy kétségessé vált értékek átértékelését, tehát aktív bírálatát tartalmazza. Még a hírszolgálat is erőteljesen kritizál, midőn embereket és dolgokat kipelengérez a nyilvánosság előtt, neveket bélyegez meg az infámia, vagy a jó hír márkájával, események jelentőségét állapítja meg azokkal a konvencionális jelzésekkel, amelyek a terjedelem, a tipográfia és a dinamikus címek kifejező készségében rendelkezésére állanak. Az a tény, hogy a sajtó valamit tudomásul vesz, már eleve kritikája annak és ahogy tudomásul adja, ahogy kiemeli többhasábos szedéssel, messzire rikoltó címekkel, vagy a rovat apróságai között tömegcikként exponálja, ahogy napokon át felszínen tartja, vagy visszasüllyeszti a semmibe, mielőtt a közvéleményben fixálódhatott volna, ahogy az eseményt megjegyzésekkel találja, amilyen szempontból azt megvilágítja, ez mind az ujság véleményét, értékelését és állásfoglalását közvetíti a publikumnak. A riport embereket tehet tönkre és sorsokat lendíthet a magasba, sugallhatja a közvéleményt szándékos beállításokkal, elhitethet és kétségeket támaszthat, gyanút ébreszthet és meggyőzően igazolhat, az érdeklődés középpontjába helyezhet embereket és dolgokat, s hallgatásával egyszerűen nemlétezőkké degradálhatja azokat. Az ujság minden ízében csupa kritika, s az úgynevezett gondolat szabadság nem egyéb, mint a kritika szabadsága, hiszen az ujság, ha egy új gondolat hirdetőjévé szegődik, azt helyesnek ítéli, s ezzel más gondolatokat helytelenít, bírál és elvet és az új gondolat nem azért veszedelmes és nem azért provokál olyan ellenkezéseket, amelyek szabad hangzását elfojtanák, mert új, hanem azért, mert elfogadott, hitelesített, hivatalos megállapításokat tagad, kizár, megcáfol, tehát kritizál.

A szabadság hatalom és ha a sajtószabadságban joglalt jogok természetét vizsgáljuk, rá kell jönnünk, hogy ez a szabadság elsörendű közhatalom, erkölcsi pallosjog, végzetes következményű bíráskodás. A kritika meghatározza a közvéleményt, az egyén helyzetét, értékét, tehát sorsát a közösségben és befolyásolja a közösség sorsát azáltal, hogy vezetésre hivatott egyének kiválogatását hathatósan segíti, de képes ezt a szelekciót meg is hamisítani. A kritika szabadsága olyan hatalom, mely felülmulja az igazságszolgáltatás hatalmát, hiszen a büntetés súlyát tetszőlegesen növelheti, vagy csökkentheti azáltal, hogy azt milyen módon közli a nyilvánossággal, mennyire exponálja a mentőkörülményeket és milyen erkölcsi hatékonyságot tulajdonít az ítéletnek tudósításában és bírálatában. Sőt megelőzheti az ítélet a vád és a gyanú kihangsúlyozásával és kiszabhatja az esetleges felmentés tényének elhomályosításával. Ez a szabadság nagy mértékben gátolhatja a kulturális javak termelését, a szabad verseny érvényességét, szellemi karteleteket létesíthet, amelyek helyet adnak, vagy megtagadják a helyet a kultúra piacán, ez a szabadság kizárhatja a szellemi közéletből a selejtet, de kizárhatja abból esetleg a valódi értéket is. Minden

szabadság annyit ér, amennyire önmagát fegyelmezni képes és önként igazodni tud az erkölcs magasabb törvényeihez. A szuverén hatalmak szabadságát is korlátozzák az erkölcs elvei, s a szuverénitásnak éppen az a jogcíme, hogy külső kényszer nélkül vállalni tud kötelességeket. És ha erre nem hajlamos, minden szuverén hatalom szabadsága más szuverénítások ellenkezésébe ütközik és ezt a szabadságkorlátozást nevezzük háborúnak, s az egyének társadalmában alakult csoportok tevékenységének szabadsága, mely nem szuverén, ha önfegyelemmel nem tanúsítja erkölcsi jogcímét, a közösség korlátozó szankcióiba ütközik és ezt a szabadságkorlátozást nevezzük reakciónak.

A szabadság azt jelenti, hogy bizonyos jogok gátlás nélkül érvényesülhetnek. Minden olyan jog, mely olyan mértékben gátolja mások jogait, hogy hatalommá válhatik, semmiképpen sem eredhet más forrásból, mint valamely szuverénitásból, az államhatalom valamely tényezőjének megbízásából. Nyilvánvaló, hogy a bíró nem azért ítélhet, mert elhatározta, hogy ítélni jog, hanem mert rábízta ezt a hatalmat, tudjuk, hogy ki és tudjuk, hogy az arravalóságnak milyen egyéni kritériumai szerint. Tudjuk, hogy a katonának ki adott jogot arra, hogy fegyvert viseljen és használjon, s tudjuk, hogy melyek azok a körülmények, amelyek őt a fegyverhasználatára felszabadítják, s milyen célokért van az államhatalomnak joga a katonát fegyverhasználatra felszabadítani. Tudnunk kell tehát azt is, hogy kitől ered a kritika joga és ennek a jognak szabadsága, mik azok a tényleges szankciók, amelyek ezt a jogot és ezt a szabadságot nem engedik hatalmaskodássá fajulni, mert az kétségtelen, hogy a kritika joga sem lehet szuverén, nem eredhet önmagából s a szerkesztők sem adományozhatják az újságíróknak a maguk kénye szerint, mert a leghatalmasabb szerkesztő akarata sem lehet jogforrás. Nem tudunk belenyugodni abba, hogy a szerkesztő jobb híján elküldheti valamelyik riporterét színházba, vagy képtárlatra és azzal az íjjú jogot nyert arra, hogy nemes életek munkájának egész eredményét felemelje, vagy elítélje, a nemzeti kultúrába behelyezzen, vagy abból kiközösítsen, egzisztenciákat adjon, vagy vegyen el, ítéljen és az ítéletét tüstént végre is hajthassa. De az a jog sem eredhet eselleges szerkesztői megbízatásból, hogy egy tudósító gyanúval, váddal, a bűnösség látszatával bélyegezzen meg olyanokat, akiket a bíró még el nem ítelt és ő maga határozza meg, hogy a hasábokon át, napokig hangoztatott vádat hasonlóan szuggesztív beállításal igyekszik-e törölni, vagy csak három eldugott sorban közli a bíró felmentő ítéletét. Az a jog, mely valakit arra szabadít, hogy bonyolult politikai kérdésekben ítélkezék és a laikus közvéleményt eselleg mélyen átgondolt kormányprogramok ellen fordítsa, nem lehet kisebb jogcímeikkel indokolt, mint az igazságszolgáltatás, vagy a fegyverhasználat joga. Valami biztosítéknak kell lenni arra nézve, hogy a hatalmat, sőt közhatalmat, mely az egyes ember kezére van bízva, csak az gyakorolhassa, aki arra informáltságával, judiciumával és magas erkölcsi tudatosságával hivatott, különben a közhatalom apró magáncélok szolgálatára fordul és az újságíró felelőtlenül gyakorolhat pallosjogot a kritika jogán, életet adhat, vagy vehet egyéni szimpatiai szerint és örök életére tönkre tehet valakit csak mert az orra nem tetszik neki, vagy mert valamiért megharagudott rá. A kritikának így értelmezett és méretezett joga egyértelmű lenne azzal a szabadsággal, mely a bírónak megengedné, hogy börtönbe zárassa privát ellenségeit és a katonának, hogy a közösség fegyverével

kaszabolja le azt, akit személye szerint gyűlöl. Az ítékezés és a fegyverhasználat joga kétségtelenül nem az egyes bírót, vagy katonát, hanem a bíróságot és a hadsereget illeti a szuverénitás megbízásából. A sajtó szabadsága és a kritika joga nem az egyes újságíró egyéni joga és szabadsága, hanem a sajtóé, mely ezt valakitől kapta és valakinek felelős azért, hogy miképpen él vele. Ha ezek a jogcímek és felelősségek tisztázatlanok, a közhatalom az egyes ember kényére juthat, s a sajtószabadság gyönyörű elve az újságíró felelőtlenségében, a kritika joga az újságíró egyéni akcióinak jogában fajulhat el.

A sajtótörvények megállapítják és körülhatárolják a kritika szabadságát és a sajtónak ezzel kiadják a pátenst a hatalom gyakorlására. De, igen helyesen, tág autonómiát biztosítanak a sajtónak abban a tekintetben, hogy a rácedált hatalmat kinek adja tovább, s kiket válogat ki a jogok szabad gyakorlására. Itt olyan kvalitásokról és olyan kvalifikációkról van szó, amiket ellenőrizni csak a gyakorlatban lehet, tehetségekről, adottságokról, arravalóságokról, amiket csak a hasonló kvalitásuak állapíthatnak meg. A sajtó ellenőrzése, a rábizott közhatalom gyakorlásának felügyelete nagy részben magára a sajtóra van bízva, s ebben a szabadelvűségben az a feltételezés foglaltatik, hogy a sajtó automatikusan kiküszöböli magából az alkalmatlan elemeket és kontrollt tud gyakorolni önmaga felett, vagyis szabadságával élni tud a társadalom és nemzetfenntartó erkölcs elvei szerint. A liberális sajtótörvények feltételezik a sajtó kollektív etikáját, belátásos felelősségérzetét, mely lehetetlenné teszi, hogy a rábizott hatalom illelétketlen birtokába jusson és nem engedi meg, hogy a sajtó és a kritika kollektív szabadsága az újságíró egyéni hatalmaskodásába torzuljon. Azt feltételezik a liberális sajtótörvények, hogy a sajtó maga kényes önmagára, kényesen és szigorúan bírálja és selejtezi munkásait és nem tűri, hogy tudatlanok, lelkiismeretlenek, ügyes tehetségtelenek és nagyképű cinikusok bitorolhassák a kritika szabadságát. A sajtó szabadságának és jogainak forrása a szuverénitás, mely ezeket ráhárítja azokon a jogcímeken, amelyek a sajtó szellemi és erkölcsi értékeiben vannak adva. De a szuverénitás résen áll és vigyázva, hogy ezek a feltételezett kvalitások valóban jelen vannak-e. Ha jelen vannak és a sajtó roppant felelősségének élő tudatosságát tanúsítja az utolsó kis rendőri riportban is, ha a kritika jogát és a jog szabadságát az illetékes kétségtelen adataival mindig bizonyítani tudja, ha kultúrája kétségtelenül fölényes és erkölcsé kétségtelenül intakt, akkor a felsőbb hatalom nem igen próbálkozhatik törvényszigorításokkal, mert a szilárd erkölcsi alap bevehetetlen vára minden szabadságnak. De ha rést ad a sajtó, ha kemény önfegyelme enged és kultúrája, erkölcsé, felelősségérzete elhomályosul, ha szabadsága a szabadjára eresztett selejtes individuumok felelőtlen hatalmaskodásává kallódik, akkor a felsőbb hatalom rögtön közbelép. És hiába mondjuk aztán ezt a közbelépést reakciónak, mert az olyan szabadság ellen, mely erkölcsi jogcímeit elpocsékolta, a reakciónak igaza van, ilyenkor tudniillik a reakció a jog és a szabadság.

LERNET-HOLENIA.

Irta: *Hamvas Béla.*

MÁR JÓ néhány éve, hogy a volt Osztrák-magyar monarchia divatba jött. Nemcsak, mint mozitárgy, olyan érzékeny, vagy mulattató történet, ahol rettenetes pléhgalléros tábornokok állanak szemben snájdig fiatal hadnagyokkal, grófkisasszonyok kalandokba sodródnak, felvonul néhány főherceg, masamód, esetleg maga az uralkodó, operabál, konfliskocsis, Prater, — a végén, akik összetartoznak, természetesen egymásé lesznek és azt az illúziót keltik, hogy: milyen boldog is volt az emberiség a háború előtt itt Középeurópában! Éppen olyan boldog, mint amilyen boldogtalan ma. A monarchia, mint a «régi jó idő» megtestesítése nemcsak a középeurópai közönségnél jött divatba, hanem egész Európában, sőt Amerikában is. És maga a szellem lett divatossá. A tábornok, hadnagy, grófkisasszony és főherceg szereplése csak a legprimitívebb megnyilatkozás: a hadsereg, a császár-levegőjű Bécs, a konzervatív arisztokrata úr és hölgy, a kedélyes polgár, — az örökké visszatérő, de a legegyszerűbb motívum. A szellemet kapták fel világszerte, azt az édeskés, érzelmes, lágy, nem sokat mondó, de megnyugtató bécsisiséget, ami egy Stefan Zweig műveiben is megnyilatkozik, amit lehell egy bécsi keringő, operett, a Lehár-muzsika. Mi ez a bécsiesség elsősorban? A helyből kinövő és közvetlenül fakadó világérzés. Ennek az érzésnek két fősajátsága van, az, hogy: mindig kedélyes és mélyen erotikus. Még olyan költő műveit is, mint amilyen Hofmannsthal volt, teljessen átítatta ez a bécsi kedély és erotika. A legjelentékenyebb osztrák író: Arthur Schnitzler nem is más, csak ez a két vonás. A császári Bécsben képzelhető csak el Freud erotikus pszichológiájával, vagy Weininger, aki egyszerűen az egész emberi életet erotikus szempontból akarta megmagyarázni. Peter Altenberg éppen úgy csak bécsi lehetett, mint Hermann Bahr. Ha valaki azt mondja, hogy: a császári Ausztria, — azonnal azt érzi, amit az írók, költők, muzsikusok megalkottak: ezt az édeskés, kedélyes, erotikától fülledt levegőt, amely nem ismer mélységet s így tragikumot s távol áll a riasztó szépségektől, soha nem problematikus, nem nehéz. A bécsi szellem könnyű és melodikus, mint a Strauss-valcer, úgy folyik, mint a Schnitzler-novella, még komolyabb részleteiben is mindig érezni, hogy nem lehet rossz vége. Nincs is soha. Mintha az emberek Bécsben sohasem lettek volna igazán szomorúak, csak úgy néha ellágyulásból sírtak volna egy kicsit, de aztán minden rendbejött. — Ez az Ausztria, amely ma divatba jött. Az édeskés erotikát, a melodikus, könnyű, szentimentális, komplikációk nélkül való, lágyan émelyítő hangulatot kedvelték meg azok, akik felkapták a császári Bécsset és örökre letűnt világát.

Alexander Lernet-Holenia elbeszélő műveit az tette híressé, hogy ezek kivétel nélkül mind a régi Ausztria szellemének kifejezői. Ugyanaz a könnyűség, kifogástalan forma, egyszerűség, a problémák könnyed tálalása, ugyanaz a kedély, amely a bécsi írásművészetet mindig jellemezte. Lernet-Holenia jól ír, veszedelmesen jól. Csaknem olyan jól, mint egy dillettáns, vagyis olyasvalaki, akinek az írás nem életfeladat, sors, kényszer, végzet, hanem, akinek sport, narkózis, vagy bravúr. Könnyen ír, simán, egyszerűen, magával raga-

dóan. És ugyanaz az édeskés erotika, ami Zweignél, Schnitzlernél, vagy Freudnél. Minden együtt van, ami a gyors és biztos sikert hozza.

Egyik legtöbbet olvasott könyvének meséje az, hogy egy bécsi soffór a pályaudvarról a szállóba visz egy amerikait. Mikor az autó ajtaját kinyitja, észreveszi, hogy utasa halott. Attól fél, hogy a gyilkosságot ráfogják, eleinte eszeveszetteen kering autójával a városban, aztán az amerikait, Jack Mortimert, a Dunába dobja, ő maga beöltözik Mortimernek és a szállóba megy. Itt kezdődik a bonyodalom, amelybe háromszoros szerelmi történetet kapcsolódik. Végül is kiderül, hogy Mortimer gangster volt és egy másik gangster lőtte le az ablakon keresztül. Mindenki megnyugszik és az egymáshoz tartozó urak hölgyekkel elvonulnak. Nincs szükség itt kritikára. Az ilyen könyvet az ember nem győzi elég hamar elolvasni, mert néha megesik, hogy mire a végére ér, már el is avult és azzal örökre vége.

Az író elbeszélés-receptje szolid és tisztességes. Van meséje, amely édekes; vannak alakjai, akik szimpatikusak; van jól folyó stílusa, ami az olvasást zavartalanná teszi; van környezet, amit jól ismer (Bécs); van érzéke az arányhoz, ami izlésről tanuskodik; van fantáziája s ezért leköt; a fődolog mindig a szerelem s ezért mindenkit érdekel, különösen az olvasóközönség többségét, az ifjúságot és az idős hölgyeket. Mindazt, ami a művet nehezé tenné, elhagyja: nem elemez, mert ez unalmas; nem kalandozik el, mert ez az érdekesség rovására megy; nem keres kifejezést, mert ezt a közönség nem szereti; nem ír rendkívüli emberekről, mert nem rendkívüli embereknek ír. Így készült valamennyi könyve: «Ljuba's Zobel», «Ich war Jack Mortimer», «Abenteuer eines jungen Herren in Polen» és végül a legújabb: «Die Standarte».

A «Standarte» az a könyve, amely néhány hét alatt egész Európa egyik legolvasottabb regénye lett. A hős egy ifjú arisztokrata zászlós, aki a világháborúban sebesülése után könnyű szolgálatra beosztva Belgrádba kerül s itt megérkezése estéjén a főhercegnő páholyában levő fiatal hölgyet megszereti, azonnal megismerkedik vele, mire botrány támad és a zászlóst elvezénylik. Ezrede azonban Karánsebesen van s onnan éjszaka újra belovagol Belgrádba. A következő napon — a történet ideje 1918 október vége és november eleje — azonban az ezred legénysége megtagadja az engedelmességet, a francia ágyúk dörgése már hallatszik és a hadseregpáncsnokság szöki. Még egyszer találkozhatna kedvesével, de nem hagyja el helyét, mert ő az ezred zászlótartója. A lobogó pedig mindennél előbbrevaló. Másnap este már az angol lovasság elfoglalja Belgrádot közvetlenül azután, hogy a fiatal zászlós a Konak udvarán találkozik kedvesével. Menekülnek a szerb királyi vár pincéin és földalatti alagútjain, éjszaka, át a Dunán. Az 1918-iki összeomlás Pancsován éri, hat napig utazik Magyarországon keresztül, amíg elér Bécsbe, elég jókor ahhoz, hogy olvashassa a császár kiáltványát: «A hatalmat átadom». Magával hozta a zászlót és hiába, — nincs, akinek átadja, a császárság megszűnt.

A regény sikerének titka tulajdonképpen ugyanaz, ami előbbi regényeié volt. Fantázia, romantika, könnyű stílus, érdekesség, jól ismert alakok (a tábornok, a főhercegnő, a pléhgallér és a fiatal zászlós ellentéte, a grófkisasszony, aki a jelen esetben az iparmágnás leánya helyettesít, a k. u. k. hadsereg) és mindenekfölött a kedély és az erotika. Sőt a szerelemnek valami lovagi heroizmusa. Hamisítatlanul bécsies.

A regényben azonban teljesen kifejezésre jut valami, ami a többi művekben csak úgy lappang, mint a többi írói mesterség-kellék. Itt látni meg, hogy

ez az egy, — és csakis ez az egyetlenegy nem kellék. Az író tulajdonsága, emberi jelleméhez tartozik, ez a kiválósága, ez az : erénye. A «Jack Mortimer» soffőrjében is megvan, a «Neues Atlantis» elbeszéléskötetének minden darabja erről szól, a Lengyelországot járó ifjút is ez emeli ki a többi ember közül. Ez a valami a lovagiasság egy neme. Valami, aminek inkább a női nemre van hatással, mint a férfiakra. A Lengyelországban járó fiatalember, Sponer, a soffőr, az indiánok, a tatárok, akik az elbeszéléskötetben szerepelnek, ilyen osztrák arisztokrata katonatiszti familiából származó snájdig emberek. Jellemük végeredményben összetett: van bennük könnyűvérűség, léhaság, felületesség, de ez nem zárja ki azt, hogy a pillanat és a hatás kedvéért ne legyenek önfeláldozók, ne tartsanak ki kötelességük mellett, ne legyen bennük valamilyen hűség, ne legyenek hallatlan büszkéek uniformisukra, ne engedelmeskedjenek vakon feljebbvalóiknak. Jó modor, egyenes beszéd, biztos mozgás, keverve kardcsörtető göggel, korlátlan kéjvággyal, primitív becsület keverve gyermekes szellemi önállótlanysággal — szóval Menis zászlós, a hős, Lernet-Holenia életfilozófiája: a snájdik osztrák katonatiszt. Az életfilozófia nem kell, hogy elmélet legyen — lehet közvetlenül a jellemből fakadó életgyakorlat, lehet tradíció is. Ebben az esetben az: egész életstílus, emberideál, teljes morál, világszemlélet. A nagy élet, ahogy ezt a bécsi tiszt átéli. Nagy érték ez? Semmiképpen. Az osztrák császári katonatiszt az emberiségnek nem lényegesebb alakja, mint a bolgár rózsakertész, a kínai gyaloghintókuli, a sanfranciscoi konzervgyármunkás, vagy a délamerikai teaszedő. Nem örök emberi erőfeszítés az, ami ezt a hivatást állandóan és örökre megteremtette. De bizonyos, hogy amíg ez az embertípus élt, addig nem volt író, aki ilyen kitűnően megfogta. Lernet-Holenia bizonyos tekintetben maradandó emléket állított a k. u. k. katonatisztnek.

SZEPTEMBERI SZIVÁRVÁNY.

Forog égő kereke,
szép színes kereke.
Most gördült fel az égre,
a nyár utolsó fénye.
Eltűnik és előjön
a hamuszín felhőkön.
S mint a hangra a visszhang,
fölötte egymásik van.
Most a felhőkben kutat,
keresi a másikat.
Honnan jönnek e színek,
e szép csillogó színek?
Az alma innen piros?
Innen lesz sárga a rozs?
Hát a szilva innen kék?
Innen zöldek a cinkék?
A Nap az édesapja,

égre ő rajzolgatja.
Az ő szíve jó, szelíd,
ő éteti színeit.
Bárcsak egy percre enyém
lenne ez a messze fény!
Nem lennék többé beteg,
meggyógyítná lelkemet,
belátnék a sírokba,
a porladó csontokba,
a halált másképp látnám,
ez lenne esti lámpám...
Égő kereke forog,
színe, tánca egyre fogy,
a felhőkön már lohad
s hozza az éj a Holdat.
Nincsen már csak egy ága,
belehajlik a fádba.

A HÁROMKIRÁLYOK TOTLEBENBEN.

Irtá : *Alexander Lernet-Holenia.*

EZERHATSZÁZNEGYVENHÉT NOVEMBERÉBEN a harmincéves háborúban résztvevő francia csapatok főparancsnoka, Turenne marsall nagy lovaglásba fogott, hogy személyesen tartson szemlét Pfalzban hadakozó seregének néhány előretolt állása fölött s közben a kíséretében levő lovasok két embert fogtak el, akik rongyos ruhában, gyalogszerrel rótták az országot. Egy fiatal ember és egy szőke fiatal asszony volt a két elfogott, de mind a kettő nagyon nyomorúságosan festett. Az asszony ezenfelül még gyermeket is várt; a hetedik vagy nyolcadik hónapban járhatott már. Arra a kérdésre, hová tartatnak, kijelentette a két ember, hogy házastársak és hogy kénytelenek voltak elhagyni azt a helyet, ahol eddig az asszony szüleinél laktak s ahol a férfi is valami mesterséget folytatott, mert itt a katonák az utolsó szálig felégették mindent s most az a szándékuk, hogy a férfi szülőföldjére, az alsó Majna mellé, egy Totleben nevű helységbe vándoroljanak abban a reményben, hogy ott talán menedéket lelnek és a férfi is valami keresethez juthat. Mert nekik maguknak nincs már egyebük a rajtukvalónál s reménységüknél a gyermekben, akivel az asszony várandós.

Turenne marsall, aki éppen bizonyos tervet forgatott agyában, csak egy-két töredéket értett ebből a németül folytatott kihallgatásból. Mindenesetre megragadta figyelmét a falu különös neve, ahová ezek ketten igyekeztek. Elbocsátotta őket és különös elhatározás fogamzott meg benne.

Még ugyanennek a télnek egyik éjszakáján, amely irgalmatlanul hideg volt, felbukkant egy lovascsapattal az alsó Majna tájékán.

Ő maga meg az emberei is állig fel voltak fegyverkezve s prémekebe és köpenyegbe burkolva. A hold fénye megcsillant sisakjukon. A vidéket köröskörül pusztasággá dúlták a hadak. A csapat előtt mintegy száz lépésnyire, karabélyát öklébe szorítva két lovas ügetett, aki egy-egy behavazott bozótnál vagy egy felperzselt udvarház maradványainál itt is, ott is megállott és hangosan kiáltott oda : «*Qui vive?*» De senki sem válaszolt. A vidék teljesen kihaltan terpedt el, csak néhány felzavart, elvadult kutya futott tova a havas mezőkön és még sokáig vonított a messzeségben.

Egy fás darabka sarkánál megálltak a lovasok. Turenne úr lezállt lováról és két szolga, már nyilván előbb kapott parancsra, odalépett hozzá és levette válláról a prémes köpenyt és fejéről a kalapot. A holdfény felvilágolt pánccélján és az aranyláncon, melyet nyakán viselt.

Közben már számos tisztje is leugrott nyergéből s odasereglett

köréje, a két szolga pedig különös ruhát húzott fegyverzete tetejébe, aranycsillagokkal telehintett fehér inget, s az arcát fekete fátyollal takarta el.

Az egész a háromkirályok ruhája volt, aminőt a betlehemesek viselnek.

A két szolga aztán a két pisztolyt is kihúzta tokjából és a marsall kezébe adta.

— Most megyek — mondta tisztjeinek. — Az urak itt várnak rám. Ha reggel háromig nem térnék vissza, akkor kutassák át a falut.

— Parancsára, Monseigneur — felelték a tisztok s a marsall megindult a hómezőn.

Néhány száz lépést mehetett, amikor falu körvonalai bontakoztak ki előtte.

A falu észeki végén világ pislákol.

A marsall egyenesen annak tartott.

Fürcea, olajos papírból készült lámpából szüremlett, amelynek csillag alakja volt s úgy nyolc láb magas rúd végén lengett.

Két ember állt alatta, egyik közülök a rudat tartotta. Ezeken is csillagos ing volt, de az arcuk előtt fehér fátyol.

Turenne úr, miközben pisztolyát fölemelte, oda lépett hozzájuk és megnevezte magát.

A másik kettő így válaszolt: «Wrangel» és «Melander».

Az egyik a svédeknek Torstenson után kinevezett főparancsnoka volt, a másik a császári csapatoké, Melander birodalmi gróf Holzapfelből.

Mind a hárman felemelték fátylukat és egymás arcába néztek, aztán ismét arcukra ejtették a fátylat. Turenne bedugta pisztolyait a selyemövébe, amelyet a háromkirálying alatt viselt és így szólt:

— Azért kérttem ide ebben az állötözetben az urakat, hogy elvonulva, zavartalanul megbeszélhessük a ránk tartozó ügyeket. Három királyok napja van és betlehemeseknek fognak nézni bennünket. Legjobb, ha most a faluba megyünk és valami kvártély után nézünk, ahová behúzódhatunk és tárgyalni kezdhetünk.

— Nincs már itt falu — mondta Melander. — Felperzselték. Kegyelmed tulajdon csapatai bátorzkodhattak megtenni, gróf uram.

— Lehettek a kegyelmed csapatai is gróf úr — felelte Turenne.

— Vagy a svédek — mondta rá Melander.

— Mindegy, de mindenesetre utána kellene néznünk, hátha mégis találhatnánk valami hajlékot — szólalt meg Wrangel, mert ebben a farkasordító hidegben nem ácsoroghatunk itt.

Nekiindultak hát a csillaggal.

A falu utcáján véges-végig, ahol azelőtt házak állottak sorjában, most csak üszkös romhalmazok kupacodtak. De a leégett templom közelében mégis találtak egy félig-meddig épen maradt házat, amelynek ablaküregei deszkákkal voltak beszögezve s a deszkák közein át gyöngé fény szüremlett ki.

Az ajtó elé léptek és bekopogtattak.

Többször is kellett kopogtatniok, míg egy hang belülről meg nem kérdezte, mi szél hozta őket.

— Ajtót nyitni — kiáltották — és erre az ajtó, amelynek már nem volt sarkvasa, recsegve megnyílt kissé és egy ember dugta ki a fejét.

— Mit akartok? — kérdezte.

— Betlehemesek vagyunk — mondta Melander. — Háromkirályok köszöntését hozzuk. Bocsáss be.

— Háromkirályokét? — mondta az ember — már ma?

— Úgy van — felelte Melander. — Bocsáss hát be a házba!

Azzal már a küszöbre is lépett és a másik kettő is követte, csak előbb a lámpásrudat tették le.

— De hiszen még csak karácsony este van — mondta az ember, miközben újra behúzta mögöttük az ajtót.

— Nem — szólt most Wrangel — Háromkirályok napja van. Ti tán azt hiszitek, hogy még a régi kalendárium számít?! Már új naptár járja.

— Miféle új?

— A pápa — mondta Melander — megváltoztatta a kalendáriumot. Mert a régi bizony tizennégy nappal elmaradt. Nem egyezett már a csillagok állásával. Hát ti ezt itt nem tudjátok, nem hirdette ki nektek a papotok?

— A papunk rég halott — mondta az ember. — Agyonverték a svédek. A falut felperzselték, sivatag az egész vidék. Hát honnan tudhassuk, megváltoztatta-e a pápa a kalendáriumot vagy sem. Mi a szent estét üljük ma, ha ugyan ezt még ünneplésnek lehet nevezni.

— Hát akár hogy van is — mondta Wrangel — mi szeretnénk itt kicsit megpihenni. Adj valami harapnivalót, meg egy-két pohár bort is, tisztességes pénzzel megfizetünk érte.

— Valamikor én voltam itt a fogadós — mondta az ember — és jól ment az üzletem. Most azonban a magunk számára sincs kenyerem és ha inni akarunk, havat kell olvasztanunk, mert a kutaink betömődtek. Üljetek le, az ülés az egyetlen, amivel megkínálhatlak. De miféle emberek is vagytok ti, hogy azt hiszitek, Betlehem-járással tudtok egy kis alamizsnát összekoldulni. Honnan kerültök? Ebben a faluban nincs rajtunk kívül egyetlen élő lélek sem, s az egész környéken nem akad egyetlen szemernyi élés és egy szál jószág sem. Minden elpusztult a háborúban. Mondják, Henneberg vidékén már az elesettek holttestét is felfalják az emberek. Meddig tart még ez a háború?

A három betlehemes vállat vont és körülnézett a helyiségben. Nem volt abban más csak a tűzhely, amelyről pislákoló láng terjesztett fel-fellobbanó világot, meg egy asztal és körülte néhány pad. A szobában földig állt a füst is. A fogadós felesége meg egy serdülő fiú, mindketten ijesztően lesoványodva, tágra meredt szemmel csodál-

kozott az idegenekre. Azonkívül még ketten voltak a szobában, egy fiatalember meg egy szőke fiatalasszony. Turenne megismerte őket. Az a két ember volt, akikkel a felderítő lovaglás alkalmával találkozott.

— Kik ezek? — kérdezte tört németseggel.

— Szegény emberek — mondta a fogadós. — Ide huzódtak volna, de sehol nem találtak hajlékot. A férfi idevaló volt, aztán más vidékre ment és megházasodott, de megint vissza kellett térnie, most én adtam kettőjüknek szállást az istállóban. Az asszony gyermeket vár.

— Ne mond? — bökte oda Turenne, azzal a három jövevény leült az asztalhoz.

A többiek közben azon mesterkedtek, hogy a tűzhely közelében mohából és apró fából faragott alakokból a betlehemi istállót felállítsák. A kis faszobrok, amelyek még a fogadósnak birtokában voltak, mert a prédát kereső katonák közül egyetlen egy sem találta őket elég értékeseknek arra, hogy magával vigye, szép színesre voltak befestve s a Szent Családot, az angyalokat, a királyokat és pásztorokat ábrázolták, meg ökröket és szamarakat a kisdéd Jézus jászola körül.

A három hadvezér elnézte őket egy darabig, azután elmélyedt beszélgetésébe.

A béketárgyalások, — mondotta Turenne — amelyek Münsterben már tavaly megkezdődtek, nem a seregek szellemében folynak. Ha csakugyan békére kerülne a sor, a seregek feleslegessé válnának. De a katona megszokta már, hogy abból éljen, hogy kell a katona és mi vezérek felelősek vagyunk a katonákért. Aztán meg őszintén megvallva, a háború olyan üzlet lett, mint akármely másik. Nem tudom, hogy gondolkodnak róla az urak, de én részemről mindent el fogok követni és megakadályozom, hogy a béke olyan formában jöjjön létre, amelyben mi és embereink döntő súlyú helyzetünket elveszithetnők s máról-holnapra szélnek ereszthetnének bennünket. Azért kérttem ide az urakat, hogy megbeszéljük, milyen óvintézkedéseket tehetnénk egy elhamarkodott békekötés megakadályozására. Mert ha ellenségek vagyunk is, végeredményében ugyanegy istrángot húzunk vagy ugyanegy malomban örölünk, ahogy az uraknak tetszik.

Mikor az emberek, akik a Betlehemet rakosgatták, az idegenyelvű beszédet hallották, álmélkodva sandítgattak át a három idegenre. A gazda egy darabig nyugtalanul hallgatta őket, aztán odament az asztalhoz.

— Kik vagytok ti? — kérdezte — nem vagytok ti közönséges betlehemesek. Külországbeliek vagytok és alighanem katonák. Mi keresni valótok itt? Még mindig nem bizonyosodtatok meg róla, hogy pusztasággá van dűlve ez az ország, ez a falu, ez a ház és innen már semmit elvinni nem lehet? Mit akartok tőlünk? Nem adhatunk már nektek semmit. Maródiak vagytok? Kémek vagytok? Azok küldtek előre, akik az életünket is el akarják venni? Mert az az egyetlen, amit még elvehettek tőlünk.

— Hallgass — mordult rá Melander. — A Szent Háromkirályok vagyunk s azzal vége. Ne zavarj bennünket. Fontos beszédünk van itt egymással. — Azzal egy aranyat dobott oda neki.

A fogadós csak nézte a csillogó pénzdarabot, évek óta színét sem látta már. Aztán hirtelen felkapta, kipróbálta az ujjaival. Közben mintha kicserélték volna. A szemébe akart nézni a három ismeretlennek, de tekintete nem tudott a leeresztett fátylakon keresztülhatolni. Csak most vette észre a sarkantyús csizmákat is, amely a három jövevény betlehemes lebernyege alul kikandikáltak és megpillantotta a bőr kardtokok fémfoglalatát is.

— Bocsánat nagy jó uraim — mondta hajbókolva. — Egy világért se akartam... nem tudhattam...

— Jól van no — szólta rá Melander — most lódulj!

— Elénekelhetjük legalább a karácsonyi éneket? — kérdezte még a fogadós. — Nem zavarja az urakat.

— Tőlem elénekelhetitek — felelte Melander — csak ne csapjatok nagy lármát. Maradjatok csendben.

A fogadós egyre hajbókolva hátrált. Összesűgött az embereivel s az aranyat mutogatta nekik. Azok át-át sandítottak a jövevényekre, majd a fogadós felesége odajött és kezet csókolt Melandernek.

— Jó, jó — mondta Melander és ügyet sem vetett rá. A francia megbeszélés közben folyt tovább. Kisvártatva a jászol körül állók rázendítettek a karácsonyi énekekre. Halkan énekelték szívreható hangokon.

Még nem ért véget a dal, mikor a fiatalasszony hirtelen abba hagyta az éneklést. Megtántorodott és az ura vállába kapaszkodott. Meglepték a fájások.

— Mi történik ott? — kérdezte Wrangel. De szavaira mély csönd felelt.

— Hol is vannak tulajdonképpen ezek a fickók? — tanakodott magában. Felállt s odalépett az ajtóhoz, amely az istállóba nyílt és erősen rávágott a pisztolya agyával.

A fogadósnak csakugyan az lett volna a szándéka, hogyha az idegenek nincsenek itt, a szobában fekteti le a gyermekágyas asszonyt. De az urak jelenléte miatt nem merte. Bevitték hát az asszonyt az istállóba, ahol egy csomó mohából és avarlevélből kapartak össze almot számára.

A hadvezérek észre sem vették, mikor az ének félbeszakadt és azt sem, hogy az asszonyt elvitték onnan. Megvoltak hozzá szokva, hogy úgy nézzenek keresztül más embereken, mint üres szalmán. Tovább vitatkoztak és a francia szavak morajlásából olykor ezek a nevek halatszottak ki: Torstenson, Jan de Wert, Max Emanuel. Valamiféle okból mintha hirtelen meghasonlottak volna egymással a hadvezérek és most ugyancsak izgatottan váltották a szót. A háború folytatása ellen mindenekelőtt Melander nyilatkozott. Azt mondta, hogy az

ország már eléggé fel van dülva, hiszen szemmel látható, milyen kol-dusszegények lettek itt is az emberek és abban is van valami igaz, amit itt az imént a fogadós az emberevről mondott; már régóta rebesgetik, hogy bizonyos csaták után éjnek idején emberek bukkan-tak fel a csatamezőkön, feldarabolták, megsütötték és megették volna a holtakat. — Így vitatkoztak tovább, amikor egyszerre csak az istállóból sikoltás hallatszott, azután még egy. Erre már felpillantottak.

Jó időbe telt, míg a gazda megjelent.

— Ki sikoltott ott? — kérdezte Wrangel. — Mit is műveltek ti odakünn?

— Ó Uram — hebegte a fogadós. — Ó Uram — és az arcán hirtelen valami csodálatos kifejezés ömlött el.

— Nos hát — mordult rá Wrangel. — Ki vele! Mi az?

— Csak gondold el nagy uram, — felelte a fogadós, — mialatt ti itt ültetek, történt valami. Olyan nagy ideje már, hogy ilyesmi nem történt itt. Mindig csak idegen katonák jöttek és gyilkoltak, szurkáltak és égettek, és mindig csak fogyott az ember. Most azonban eggyel többen lettünk. Az a fiatalasszony gyermeket szült. Fiúgyermek. Talán hamarosan itt lesz a béke. Nem jönnétek ki megnézni a gyermeket, ti Urak?

Azok hárman egymásra néztek. Az első pillanatban talán még az járt a fejükben, hogy megkérdezik a fogadóst, talán elmélt az esze, hogy így molesztálja őket s táguljon innen, amíg szépen van. De aztán, úgy lehet egyik is, másik is visszagondolt arra az időre, amikor a tulajdon családjukban is gyermek született és hogy milyen öröm támadt akkor. Vagy talán az jutott eszükbe, amikor maguk is gyermekek voltak. És Turenne talán egy pillanatra az asszony szőke hajára gondolt.

Még aztán a fogadós hangja is olyan volt, amilyen hangon már nagyon rég nem hallottak embert beszélni. A gyermek idegen gyermek volt, semmi köze nem volt hozzá, mégis olyan meghatottnak látszott, mintha a tulajdon gyermekéről lett volna szó. Mégis csak, ebben a tartományban, amely olyan kifosztott volt, hogy jégsvataghoz hasonlított, amelyen holtak heverték szerteszét, egy gyermek kezdte meg parányi életét, olyan volt, mintha valami tavaszi fuvalom lopakodott volna be, itt, ahol a hadvezérek naponta kiadott parancsára a halál ülte diadalát, gyermek született, mintha valamiképpen nekik is született volna.

Az első, aki az istálló küszöbére lépett, Melander volt, majd Wrangel követte, utoljára Turenne.

Ott feküdt az asszony az almon. Az arca olyan fehér volt, mint a hó, de a csóva fényében úgy csillogott a haja, mint aranyszövet és a többiek ott térdeltek körülötte, vékony rongydarabba csavarták a gyermeket, ami szegénységükben még megmaradt és az anya karjába tették.

A hadvezérek némán álltak ott és sokáig nézték az anyát és gyer-

mekét. Ekkor Turenne lekapcsolta az aranyláncot, amely a betlehe-
mes ing alatt a nyakában lógott és odatette a gyermek elé. Melander
levetette a kesztyűjét és lehúzott az ujjáról egy rubinköves gyűrűt.
Wrangel pedig pénzzel telt erszényt tett le az alomra.

A megajándékozottak azt hitték csoda történt és a fiatalember
köszönetet próbált dadogni, de egy árva szó sem jött ki a torkán.
De a hadurak is egyszerre szinte fenhéjazón utasították vissza. Tulaj-
donképpen kissé zavarba jöttek amiatt, amit itt cselekedtek, de ön-
maguk előtt azzal mentegetődztek, hogy azt gondolták magukban,
mindez csak aféle nagyúri szeszély volt. És csakhamar el is távoztak,
otthagya furcsa lámpásukat. A fogadónak, aki ki akarta őket kísérni
és szüntelenül fecsegett s hol nevetett, hol meg a szemét törülgette,
azt parancsolták, hogy maradjon. A falu határában, anélkül, hogy a
megkezdett tárgyalást befejezték volna, kurtán köszöntötték egymást
és ment mindegyik a maga útjára.

De szívükben már ott volt a béke.

AZ ÚJ EMBER.

*Reménytelenségemből: reményt,
hitetlenségemből: hitet,
rajzolni kell az elborult égboltra
szivárványt.*

*Szomorúságomból: vig napot,
erőtlenességemből: erőt,
kovácsolni kell egy csillagot,
szikrázó fényűt, vakmerőt.*

*Valaki majd meglátja a szivárványt,
meglátja a szikrázó csillagércet,
ki még tán meg se született,
de majd merészen, friss ököllel
elűzi a lidércet.*

*Megvívja a pokollal harcát
s a démonokkal, kik sorsára törtek,
Isten felé fordítja arcát
s egy új világkatasztrófaig
ura lesz a földnek:
Lelkében fénylőbb lesz a csillag,
kezében égőbb lesz a munka,
versében lüktetőbb a ritmus,
szívében tisztultabb a szerelem.*

A SZÁZADFORDULÓTÓL A VILÁGHÁBORÚIG.

Irtá: *Ferenczy Valér.*

KÉTSÉGTELEN, hogy a századforduló ideje, szellemi áramlatai, akár kulturális, akár világpolitikai eseményei, mozzanatai ép ma ismét érdekelnek bennünket. És ez az érdeklődés jogosult szubjektive, valamint objektive. Mi, akik a századforduló éveiben éltük gyermekkorunkat, akik akkor kezdtünk a gyermek érdeklődésével, riadt, kielégítetlen tudnivágyással körültekinteni a világ jelenségei között, ma is a visszaemlékezés izgalmával idézzük vissza magunkban a századvégiség, a «fin de siècle» sokféle mozzanatát. «Századvégiség! Sajátos idő; a XIX. század végén felbukkanó, feltűnedező irodalmi és művészi irányzatok, divatok; korántsem egyöntetű, de szeszélyes csapongásukban, színességükben, sokrétűségükben mégis a kort annyira jellemző törekvések, szellemi áramlatok, amelyeknek fuvallatát, részben serkentő, részben sorvasztó lehelletét a levegőben lehetett érezni ezekben a nem is olyan régi, de sokban mégis annyira elmult, elfelejtett időkben!» E sorok a századvégiség művészi atmoszférájáról íródtak, oly jelenségekről, amelyek számunkra a gyermekkor emlékeivel vannak egybeszöve. De nemkevésbé jelentős nekünk a századforduló akkor, ha nem művészi vagy irodalmi jelenségeire pillantunk vissza, hanem politikai fejlődését tekintjük, ha szigorú objektivitással igyekszünk magunknak számot adni a világkép kialakulásáról a XX. század kezdetén. Mert épúgy, mint ahogy egyéni értelemben ez az idő volt a legnagyobb kihatással mindazokra, akik akkor nyerték a gyermekkor legfontosabb benyomásait, úgy az emberiség egyetemes története, sors-alakulása szempontjából is döntő, következményeiben alá nem becsülhető események színtere volt a világ századunk elején.

A századforduló sorsforduló; sokban azok az események ágyazták meg a mai kort, annak minden végzettségével együtt. Ily szemszögből nézve, még kis részleteiben is jelentőseknek látjuk a századvégi és századeleji éveket, és nem véletlen, hogy itt is, ott is találkozunk új könyvekkel, kiadványokkal, amelyek valamilyen szempontból a századvégi és világháborúelőtti kor eseményeivel foglalkoznak. Most jelentek meg például — posztumusz kiadásban — Wittenek, a századvégi korszak egyik legbefolyásosabb államférfiának emlékiratai. Ki ne emlékeznék Wittére, aki 1905-ben Roosevelttel közreműködésével Amerikában megkötötte a békét a japánokkal — vesztett háború után előnyös békét —, megjátszva a politikai sakkjáték akkor feltűnést keltő mesterjátszmáját? És ugyancsak most akadunk — Fővárosi Könyvtárunk új szerzeményei közt — egy egész különös francia kiadványra, amely megdöbbentő adatokat tár fel a francia-orosz barátság történetével kapcsolatban, a cári orosz levéltárakban föllelt okmányok, titkos diplomáciai levelek alapján. Ezek a levelek főként a híres orosz kölcsönnek a francia piacon való elhelyezésére vonatkoznak — és a nagyarányú vesztegetési kampányra, mellyel az orosz kormány a francia sajtót a kölcsön érdekében megfizette. Ne feledjük, ez volt az a bizonyos, két és fél milliárd aranyrubel összegben a francia pénzpiacon elhelyezett államkölcsön, amely-

ról Witte emlékirataiban úgy emlékezik meg, mint alighanem addig a legnagyobb kölcsönről, amelyet állam valaha fölvelt és amelyet aztán többé soha nem kaptak vissza a francia betevők. Még most nem olyan régen, a huszas évek elején, Herriot utazott Oroszországba azzal a céllal, hogy a szövetséggel ennek a kölcsönnek ügyében tárgyaljon. Herriot útjának mindössze egy eredménye volt: «La Russie nouvelle» c. érdekes, nagy elfogulatlansággal és sok közvetlen, eleve sézettel, vonzó emberi hangnemből megírt könyve; ami a kölcsönt illeti, emlékezhetünk, hogy útja eredménytelen volt. Nos tehát: a cári orosz kormány levéltáraiban föllett titkos levelek arról világosítanak fel bennünket, hogy ez a hírhedt kölcsön miként jött létre és vált népszerűvé Franciaországban, annyira, hogy nemcsak a nagytőke, hanem a kis betevők széles rétegei is jegyezték (hiszen később ép Herriot kifejezetten a demokrácia jelszavaival «a kisemberek védelmében» tett kísérletet az új Oroszország urainál).

Az erre vonatkozó titkos diplomáciai levelezést föltáró könyv kitűnő Fővárosi Könyvtárunk tárgymutatójában ily bejegyzéssel szerepel: A Raffalovitch, «L'abominable vénalité de la presse». A kötetből azonban megtudjuk, hogy a Raffalovitch nevű úr nem szerzője a könyvnek, hanem a cári orosz rezsim egy azóta elhalt egyénisége, egy tekintélyes orosz közgazdasági és pénzügyi szakember, aki Párisban élve, ott a legnagyobb körültekintéssel intézte a francia sajtónak orosz érdekből, a cári kormány utasítása szerint folytatott lepénzelését és erről számszerű adatokkal, rideg, de olykor ironikus tárgyilagossággal referált leveleiben urainak és parancsolóinak, a cári Oroszország minisztereinek, főként Kokovtzevnek és Wittennek. Ami pedig a kiadvány címét illeti: «A sajtó gyalázatos megvásárolhatósága», ez szó szerinti idézet Raffalovitch egyik leveléből, amelyben ugyancsak miniszterének számol be a francia hírlapírókkal folytatott üzelméről.

A kötetben, melyet a párisi Librairie du Travail adott ki, néhány levél fakszimilében is van közölve a cári uralom e titkos megbízottjától, továbbá valami Verneuil nevű tőzsdeügynöktől, aki mint felhajtó, illetve közvetítő szerepelt s akire Raffalovitch nagyon haragudott, mert — mint minisztereinek megírta — «üresfejű, hiú, fontoskodó, ügyetlen» (olykor nagyobb összeget ígért valamelyik francia lapszerkesztőnek, mint amennyiért az illető esetleg kapható lett volna), nyilván azonban mégse tudta szolgálatait nélkülözni. Ugyancsak fakszimilében látunk egy elszámolást is 1904-ből vagy ötven francia lap címével s mellette az összegekkel, amelyeket a lap akkor kapott: «Figaro — 5000, Petit Journal — 4000, Petit Parisien — 3000, Journal — 4000,» stb. Hogy milyen gyakran kaptak a lapok ilyen összegeket, az nem látható, de nyilvánvaló, hogy egészbenvéve nagy pénzeket vett fel a francia sajtó és pedig évtizedeken keresztül; az erre vonatkozó levelezés 1897-től 1917-ig terjed.

Egyébként túlzás volna azt mondani, hogy a kötet, mint olvasmány, elejétől végig le tudna kötni; hiszen ezek a 437 oldalon közölt levelek részleteikben csak ritkán érdekesek a mai olvasó szempontjából, a kötet sajtó alá bocsátása pedig nem mondható gondosnak, főleg mert teljesen mellőzi azokat a jegyzeteket, kiegészítő adatokat, amelyek nélkül egy ilyen levelezés mulhatatlanul hézagossá marad a későbbi olvasó számára. De ami joggal megragad a kötetben, az a kiemelkedő lényeg, a szörnyű tény, hogy mondhatni egy egész ország közvéleményét évtizedeken át az orránál fogva vezették a lepénzelt, rendszeresen «szubvencionált» sajtó eszközeivel. És a még ször-

nyűbb tény, hogy ez az egész kampány, a cári Oroszország francia szimpátia-szerzése, melegágya volt azoknak a politikai üzemeknek, amelyek lényegbevágó mozzanatokot képeztek a világháború előkészítésében. Már az 1909. és 1912. években kelt levelek, amelyeket Raffalovitch Kokovtzev miniszterelnökhöz írt, látjuk a világegés végzetszerű előjeleit. Így pl. 1909 március 16-i kelettel az orosz titkos megbízott a következőket írja az orosz kormány fejének (az egész levelezés francia nyelven folyt):

«Miniszter úr,

A politikai helyzetkép undorító: már látni véljük egy általános konflagráció csiréit (így!), miután Szerbia magatartását az osztrák katonai és imperialista párt túl követelőnek találja. Már látni véljük az osztrák-magyar hadsereget, amint elfoglalja Belgrádot, majd ránézve kínos guerilla-harcokba keveredik a hegyek közt, tetéze egy, Ausztria és Montenegro közti háborúval, továbbá Bosznia-Hercegovina jelkelésével, ugyanakkor pedig csehországi zavargásokkal. Már látjuk előre, amint Oroszország mozgósít és, ellenvetéseinek több súlyt adandó, néhány hadtestet az osztrák határhoz küld; Németország majd ugyanígy válaszol a mi határainknál, Franciaország ezt cselekszi keleti határánál, Anglia pedig hajórajt meneszt a Balti tengerre. Miközben így áll a játszma az európai sakkasztalán, a különböző államok hitele megginog, az üzlet — a katonai szállítókét kivéve — pang; akkor majd még egyszer tárgyalni fognak, utána pedig kitör az általános háború».

12-ben már végkép kiérett a helyzet, most már a francia államférfiak, Poincaré miniszterelnök és Klotz francia szenátor sürgetik az orosz kormányt, adjon nagyobb összeget a francia-orosz szívélyes egyetértés — *entente cordiale* — megolajozására. Raffalovitch nem szívesen nyúl az orosz kincstár zsebébe; ily értelemben ír Kokovtzevnek.

«Elnök úr,

Felkeresett engem Lenoir úr, hogy megkérdezze, történtek-e már fizetések annak a sajtóműveletnek az ügyében, amelyet Ön ismer s amely iránt mi, Excellenciád és én, egyformán ellenszével viseltetünk. Dehát a mi egyéni érzéseinket háttérbe kell szorítanunk, tekintettel Poincaré úr és Klotz úr útmutatásaira, amelyeket Lenoir tolmácsolt.

Ügylátszik, hogy az Ön francia kollégája bosszankodik a radikális és szocialista sajtó által kezdeményezett kampány miatt, amely kampány lényegében ezt mondja: nem megyünk bele olyan háborúba, amelynek kiindulópontját a kelet ügyei és nevezetesen Szerbia és Ausztria viszonya képeznék.

Hogy ez a sajtókampány megbéníthatassék, kellene valamelyes pénz. Lenoir tehát eljött, hogy megmondja nekem . . . (Itt részletek következnek arranézeve, hogyan kezdték meg a sajtó puhítását.) . . . Én erre vállaltvontam s azt mondtam, hogy már kissé sok volna 3 hónapon keresztül havi 2000 frankot fizetni e lapok valamennyiének, továbbá, hogy bennünket Szent-Péterváron ez az egész miskulancia nem érdekkel, bármennyire is szeretnénk francia kollégáink iránt előzékenyek lenni. A fejős tehát szerepéből azonban nem kérünk! Ön majd tudomra fogja adni, igazam volt-e vagy sem. De az én véleményem az, hogy legalább valamit kapjunk is a pénzünkért».

A további levelezésben ez az ügy folytatódik; Raffalovitchnak nem tetszik a dolog, ő úgy találja, hogy Isvolsky, a párisi orosz nagykövet elügyetlenkedte, nagyon engedékeny volt a francia kormánnyal szemben, oly eredménnyel, hogy az orosz államkincstári hitelügylet vezetője, Davidov úr, 300.000 frankot volt kénytelen rendelkezésre adni, amiből aztán 100.000-et hamarosan ki is fizettek, oly céllal, hogy a francia baloldali sajtó ne ellemezze Franciaország belekeverését a kelet-európai konfliktusba. De azonkívül rendszeresen kapott pénzt a jobboldali sajtó is, hogy kellőképpen szívén viselje a két nemzet egyetértését, sőt előfordult, hogy egyes szerkesztők «szubvenciót» kérő levelekkel fordultak az orosz kormányhoz, így pl. 1913 jan. 25-én az «Actualité financière» c. pénzügyi hetilap szerkesztője, 13 febr. 1-én pedig a *Matin* pénzügyi szerkesztője ír hosszú levelet Davidov őnagyméltóságának az «Oroszország érdekében fáradhatatlanul folytatandó közgazdasági és pénzügyi propaganda» ügyében.

Ami a Poincaré-kormány és az orosz nagykövet által létrejött vesztetési akciót illeti, erre nézve érdekes még Raffalovitch egyik levele Davidovhoz, amelyben a következőket írja: «A közvetlen hasznunk — feltéve, hogy helyesnek ismerjük el az ügyvitelnek azt az elvét, amelyhez Isvolsky úr annyira ragaszkodott s amely ügyvitel aztán teljesen kicsúszott a kezéből, mihelyt Poincaré úrral tárgyalt a dologról — a közvetlen hasznunk az, hogy leveszi minden gondunkat a hírlapírók személyét, a szétosztásnak minden problémáját és minden felelősségét illetően. Ők vállalták, hogy elhallgattnak minden támadást Oroszországgal szemben, úgy a parlamentben, mint a sajtó azon részében, amellyel operálnak. . . . Ez az egész sajtóügy, amelynek részleteit megírtam Önnek, igen érdekes, igen különös. Sajátságos világitásba helyezi a kormány eljárását és a politika módszereit. Az erre vonatkozó okmányok megérdemlik, hogy levéltárainkban gondosan őrizzék, ép-úgy mint Verneuil híres levelét a mukdeni csata után».

Raffalovitch, a cári kormány «magán-tanácsosa», ahogy riválisa, az orosz nagykövet a hűvös diplomata fölényével nevezi, haza, Szent-Pétervárra, a miniszterelnökhöz írt, ugyancsak a könyvben közölt leveleiben — nyilván igen éles elméjű, aránylag előrelátó ítéletű tagja volt ennek a társaságnak, mely akkoriban a magas politika kártyáit keverte. De arra aligha gondolt, hogy valamikor ezek a levelek még ki fognak kerülni a cári kormány titkos levéltárából.

ESTI SÉTA.

Paysage.

*Olyan a síkság mintha cukorport
Szórt volna rá a bánatos égből.*

*Pusztla egészen, mégis úgy érzem,
Városi estén járok e téiben.*

*Mintha előttem, mintha mögöttem
Nagy paloták állnának a ködben.*

*Semmi se zajlik, mégis e csendbe
Mintha sebes szán siklana csengve.*

*Igen, ez a hely valami cáros,
Palotás, régi, északi város.*

*— Felkel a szél és zúgva, keményen
Szórja a felhőt széjjel az égen.*

*S mint kivilágított toronyóra
Hidegen néz a hold le aóra.*

Porubai Pál.

MAGYAR NÉZŐ

írja: *Boldizsár Iván.*

SIMÁNDY BÉLA, lelkes tanyai tanító, egy Hódmezővásárhelyi tanyára összegyűjtött néhány fiatal magyar író és újságíró. Volt köztük úgynevezett jobboldali és úgynevezett baloldali, volt új népies és volt vén csákyás, volt neokatolikus és volt ó-radikális, volt pap és volt dühödt egyházfaló. Ami egybefűzte őket, az a fiatalság volt, nem az, hogy legtöbbjük keresztlevelében az évszám 19-cel kezdődik, hanem az a feszültség és az a magatartás, amit az ember olyan szorongva nevez fiatalság-nak. Mennyi mindenben akarhatnak ezek ugyanazt — gondolhatta a néző, ha együtt látta őket a vasúti kocsiban. Hiszen tulajdonképpen két találkozás volt ez, nemcsak az íróké a tanyával, hanem az íróké az írókkal is. Az elsőtől talán még többet is vártunk: a találkozások kezdetét, egy közösség alfáján s ami lett, az írástudók újabb árulása volt, de most egymást és az együttdolgozás lehetőségét árulták el. Hírlapi polémiák, cikkek és ellencikkek voltak e tanyai kirándulás egyetlen eredménye. Még foglalkozni is kár velük, hiszen napilapokba írták s van-e avultabb, kevésbbe időszerű dolog, mint a tegnapi újság?

IGAZ, A TANYAI ÚT CÉLJA NEM AZ VOLT, HOGY AZ ÍRÓK egymást, hanem, hogy a népet ismerjék meg. S a nép őket? Iróembert a betűjén keresztül lehet csak megismerni, a hangja mindig torzítás. Ezért, ha benn is volt a programban az ismerkedésnek ez a fele, a beszédekből és az előadásokból a tanyai magyarok csak azt ismerhették meg, hogy ez az író úr hosszú és vékony, a másik pedig alacsony és folyton ismeretlen latin írótak idéz. Hogy az írók megismerték-e vagy jobban megismerték-e a népet, azt nem tudjuk, legfeljebb remélhetjük. Innen messziről, az újságok beszámolóiból azonban, úgylátszik, hogy éppen a legfontosabbról feledkeztek meg. Magyar írónak, ha falura vagy tanyára megy, tanulnia kell, nem tanítania. Ezek az írók pedig bizony a maguk politikai meggyőződését — vagy nevezük szebben: világnézetét — akarták a parasztba beleprédikálni. A jóakarát és a segítenióhajtás megvolt bennük, ezt senki sem kétli, de hiányzott belőlük az alázat. Mert szónokolni lehet a népről a tanulni és megismerni kívánás alázata nélkül, de írni nem.

ITT VAN AZ ŐSZ, ITT VAN ÚJRA S VELE A SZEMINÁRIUMOK, vitaesték, munkaközösségek, előadássorozatok, klubdelutánok és megbeszélések meghívóinak beláthatatlan paksamétája. Ősszel minden egyesületben és álegyesületben megindul a munka, heteken át vadásznak valami épkezláb programra és «jőnevé előadókra». Középeurópa, a szocializmus, a magántulajdon, az irodalmi jobb- és baloldal, a telepítés... folytatni nem kell, mert szinte gombnyomásra fújja tovább mindenki, aki az első néhány témát elolvassa. Ha ezeket az előadássorozatokat csakugyan azok látogatnák, akiknek a jobbindulatú rendezők szánják, olyanok, akik tanulhatnak belőle, akkor nagyon tiszteletreméltó lenne minden ilyen vállalkozás.

Az elmúlt őszők és telek tapasztalata azonban azt mutatja, hogy kialakult egy kicsi, de utálatos csoport, amely ezeket a szellemi meccseket sorralátogatja és cinikus, fölényes, mindent tudó és mindent jobban tudó modorával úgy kisajátítja, mint az árveréseket az árverési hiénák. Ezek számára igazán kár vitaestéket rendezni, hiszen mindenütt csak azt folytatják, amit lenn a kávéházban elkezdtek.

KEVESEN TUDJÁK, HOGY AZ IRODALOM ÚJ MŰFAJJAL GAZdagodott, egy budapesti kiadó kiadásában, de német nyelven megjelent az első keresztregjtvény-detektívregény. Kiadói szempontból az ötlet föltétlenül szellemes, hiszen a keresztregjtvény és a detektívregény a két legelterjedtebb szellemi narkotikum manapság. Hogy azután a kettőt össze lehet-e kapcsolni! Ez is jó, az is jó, milyen jó lehet a kettő együtthalapon, az a csokoládé és újhagyma együttes fogyasztásának régi problémáját veti fel. De meg kell hagyni, hogy csak addig, amíg az ember a kirakat üvegén keresztül nézi a szép pasztellbarna könyvet. De az ember megveszi, látja, hogy már maga az elgondolás is eléggé szellemes: mindenütt, ahol a detektíveknek valami új bogot kell megoldania vagy új nyomot kell fellelnie, az olvasónak is meg kell birkóznia egy-egy keresztregjtvénnel. A könyv megírása maga pedig annyira mély és lélektani, hogy az ember szeretne az írójától valami komolyat is olvasni. Ámbár nem tudhatja, hogy nem olvasott-e már, mert csak valami pompás detektív sejtethi, kicsoda rejtőzködik az Oliver West név mögött. Utána kellene járni a pesti szerkesztőségek táján.

S HA MÁR A DETEKTÍVREGÉNYNÉL TARTUNK, SZINTE lovagi kötelességünk, hogy egy kicsi védőbeszédet mondjunk mellette. Detektívregény és detektívregény között ma már csaknem akkora a különbség, mint regény és regény között s ha a műfajt védjük, biztosan nem a silányáért tesszük. A mai «igazi» regény egyre jobban és jobban háttérbe szorítja a mesét. Korunk legnagyobb regényének Thomas Mann Zauberberg-jét szokták emlegetni, de akit nem tart vissza az irodalmi sznobság, az bizvást hozzáteheti, hogy a legunalmasabb is. Az olvasónak pedig — nemcsak az úgynevezett közönségnek, hanem minden olvasó embernek — bizony első-sorban mese kell. Romantikus mese, ahol a félelem- és gáncsnélküli lovag legyőzi a hétfejű sárkányt, az aljas cselszövőt vagy a nagystilú, kontinenseken gondolkozó fezőrt. Az elmúlt századok népfantáziájának hőse a katona volt, ma a detektív. Akkor a külső háború izgatta, ma az a belső, amit a társadalom megszakítás nélkül vív a gonosztevőkkel. A népnek ki kell élnie a romantika iránti vágyát s erre semmi sem alkalmasabb és ártalmatlanabb, mint a detektívregény. Ne nevezzük ezt kortünetnek, hiszen az emberek a múlt században sem Dosztojevszkit olvasták, hanem az idősebb Dumast, vagy még régebben nem Dantét, hanem a lovaghistóriákat. S erkölcsi szempontból a mai detektívregény még haladást is jelent Dumással vagy Suevel szemben, akik minden fejezet végén hekatombát rendeztek hőseikből. A detektívregény egy darabját szövi annak az illúzióknak, amely nélkül vajjon ki tudna ma megélni?

SZÁZHÚRÚ HEGEDŰ A CIME ANNAK A HELYRE KIS KÖNY-vecskének, amelynek szerkesztőjét már csak azért is elhallgatjuk, mert bármit is írnak róla, neki csak az a fontos, hogy nyomtatva lássa a nevét.

«Százhúrú hegedű»: ha az ember képszerűen maga elé gondolja, el kell borzadnia. Hogyan festhet az a szegény hegedű négy helyett száz húrral? De ez az elképzelt borzalom semmi ahhoz képest, amit az embernek egy-két verszet elolvasása után éreznie kell. Csak el kell gondolni, hogy minden Istentől elrugaszkodott rigmusfaragó a száz húr egyikévé válhatott, ha — lefizette a megállapított taksát. Ez a taksa természetesen honorárium a kitűnő antológia szerkesztője számára, de az ismeretlen tehetségeket felelő, vállalkozókedvű kiadó sem jár éppen rosszul. A száz költő mindegyike legalább öt példányt vásárol a maga, a rokonsága és a «tisztelő» számára. Ez ötszáz könyv, darabonkint két pengőért. A szedés és a nyomás pedig jóval kevesebbe kerül 1000 pengőnél. És még mondja valaki, hogy Magyarországon rossz üzlet a vers...

AZ ÚJ FOLYÓIRATOK EGÉSZ SOROZATA MEGINT CSAK AZT mutatja, hogy izig-vérig «lapalapító nemzet» vagyunk. A «Válasz»-t, a Németh László—Tamási Áron—Szabó Lőrinc—Illyés Gyula fonala köré kristályosuló harmincas írócsoport lapját az előkelő és tiszta szellemű Sárközi György szerkeszti néhány hónapja. Ortutay Gyula hungarológiai folyóiratának «Magyarságtudomány» az eléggé erőszakolt címe. Kerényi Károly és Németh László, a tudós és az író szövetkezéséből «Sziget» címmel indul egy rossz szóval újhumanistának nevezhető félévi folyóirat. A Magyarországon betiltott kolozsvári «Korunk»-nak a «serdülő» magyar közönség számára átdolgozott kiadása «Gondolat» címen jelenik meg havonkint. Más a szerkesztője és mások is az írói, mint a «Korunk»-nak, de ezt az ember csak akkor veszi észre, ha a neveket tüzetesen összehasonlítja. Az úgynevezett dialektikus marxizmus ügylátszik nagyon egy kaptafára húzza az emberek gondolatmenetét. Ugyanez a garnitúra a szerencsétlenül és unalmasan megválasztott «Vi ágirodalmi Szemle» elnevezéssel még egy lapot megjelentet. Honnan a pénz, honnan? Néhány egészen fiatal író a «Keresztmetszet»-ben kísérel meg «tisztá» irodalmat írni. Akinek a lapját kifejejtettük a felsorolásból, ne vegye sértésnek vagy mellőzésnek, mert e folyóiratokról érdemben majd legközelebb szólnunk. Most csak ki kell mondani azt, ami az ember torkát a sok lap elolvasás aután összeszorítja s nem tudja, sírjon-e vagy nevensen: jóformán minden cikkben, minden oldalon, minden mondatban a népről, a népről, a népről van szó s e rengeteg és lázas alapítás között nem akad ember és nem akad pénz olyan lapra, amit nem a népről, hanem a népnek irnak.

LELKEM ARANYFÖLDJÉT...

Lelkem aranyföldjét
Gyémánt eke szántja,
Rózsafa borona
Gyönggyel borondlja.

Hej, micsoda nyár lesz,
Szerelemkalászos,
Csóknap sugarától
Örömdéliabós.

Arató leszek én,
Te a marokszedőm,
Ölelést aratunk
A boldogságmezőn.

Szerelmekévéből
Rakunk toronykazlat,
Ha megáld az Isten
Gazdag leszek, gazdag!

ÉLETEK, ELVEK ÉS MŰVEK

† WOLKENBERG ALAJOS.

Amilyen zajtalanul és feltűnés nélkül jött és élt, olyan csendesen és szinte halkán, hogy a világ ütemét meg ne zavarja, tette be maga után az élet kapuját. Pedig a legmunkásabb magyar életek egyike dőlt ki Wolkenberg Alajossal. Úgy gondolta, hogy a munka az embernek legegységibb hivatása és sorsa s a világra csak annyiban tartozik, hogy az ember munkája kincseit ingyen kiszórja a világ elé. Szinte misztikusan váltott jegyet már mint fiatal pap a munkával, akárcsak a Poverello a szegénységgel s ezt a nehéz, de szép mátkaságot állta megingás nélkül 40 évig, míg a halál könyörtelenül ki nem verte a kezéből a munka szerszámain. Az orvul rátört betegséget is csak azért siratta vagy keseregte meg, mert munkaképtelenné tette s amikor rádöbbsent, hogy a rátörő öregség és betegség már csak a tétlen álmodozások felé sodorhatja, tudatosan és őszintén a halált kívánta és azért imádkozott. Lehet, hogy a manapság oly szeszélyesen száguldó szerencsének voltak nagyobb kedvencei is, mint ő; lehet, hogy a kor nagy ámitójával: az önreklámmal mindenki jobban tudott élni, mint ő; valószínű, hogy voltak tehetesebb és zseniálisabb emberek nálánál, de becsületesebb, egyenesebb és többet dolgozó ember nem lehetett, legfeljebb hozzá hasonló!

Legtöbb és legnagyobb munkája a magyar szellemi életnek szólt. Mint vidéki főiskolai, majd mint pesti egyetemi tanár könyvek és spekulációk között élt állandóan és azok voltak a legmeghittebb, keserűséget soha nem szerző barátai. Kitűnő tanár és termékeny író lett belőle. Nem a tudós, de száraz, unalmas és esetlen tanártípushoz tartozott, hanem a formáló és magával ragadó pedagógushoz és az előadó művészhez. Órai hallgatói számára valóságos élmények voltak, amiket a tudós fölényével, a kigyúlt szellem rakétázásával játszott meg. Szerepét úgy átélte minden órán s olyan odaadással játszotta meg, mint egy színész. Ez is lett a neve hallgatói ajkán.

A tanítással párhuzamosan bűvárkodott, gyűjtött és dolgozott a tudomány számára. Bár érdeklődési köre szinte univerzális volt, elsősorban mégis korának vajúdjó és kibontakozásban lévő nagy témáit kereste meg és dolgozta fel. Akkor, amikor az okkult kísérletek torz babonákba fulladva árasztották el az egész világot, de amikor még a tudomány valami naívuul gögös elzárkózottsággal tudomást sem akart venni e mozgalomról, ő már emberfeletti erővel és szorgalommal járt utána az alig ellenőrizhető híreknek és eredményeknek, hogy a misztikus hatalommá nőtt bálványt leplelje, vagy pedig vívmányait megrostálva és tudományossá téve babonajellegéből kivetkőztesse és ártalmatlanná tegye. Csak aki a spiritisza irodalom túltengő áradatát ismeri, alkothat magának képet arról, hogy e kérdésfeldolgozása mit jelenthetett. S csak aki az ebben a kérdésben való állásfoglalás veszedelmeit ismeri, képzheti el, mekkora önfegyelemre, nyitottságra és biztos ítélletre volt szüksége. Pályája kezdetén még csak a spiritizmusról írja meg első, nagyobbszabású munkáját s három évtizeden át gyűjtve az adatokat adja ki ma is alapvetőnek számító két nagy könyvét: az Okkultizmusról és a Teozófiáról.

Másik, egész életen át tartó szerelme a missziológia volt. A kereszténység Európában gyakran elfelejtett nagy parancsát a pogány népek megtérítésére senki sem értette át nálánál mélyebben és tüzesebben. S mert ifjúkori vágyát, hogy misszionárius legyen, nem követhette, legalább tudományosan és gyakorlatilag akart úttörője lenni az eszmének. Szerepe nehéz és hálátlan volt! A tudománynak ez az ága csak akkor volt kialakulóban, külföldön is szinte fehér hollónak számítót s a földrajzi, néprajzi és történelmi ismeretek olyan adathalmazát és biztonságát kívánta meg, ami a mai gyors munkához és gyors sikerhez szokott embert föltétlenül visszariasztotta. Munkaszeretetét és hősiességét semmi sem mutatja jobban, minthogy ezt a szerepet csak azért is és valóságos rajongással vállalta. Hosszú évekig ült a térképek, mappák, grafikonok és végeláthatatlan statisztikai adatok mögött, míg végre külföldi viszonylatban is páratlan munkája: A katolikus hitelesítés kézikönyve megjelent s ezzel utat nyitott a magyar tudományosság egyik új ágának.

A tudományos munka mellett mint szónok keltett méltán feltűnést s lett az utolsó évtizedek legkeresettebb és kétségtelenül egyik legnagyobb szónokává. Ezt a jelzőt, hogy legnagyobb, nemcsak a siker szempontjából mondjuk, ami szintén mindig megadatott neki, hanem inkább a szónoki műfaj és előadás szempontjából. Ma nagy törés vagy akár ha úgy tetszik, zűr-zavar mutatkozik az egyházi szónoklat terén. A kor könnyebb stílusa, mely irodalmi műfajjává avatta a detektívregényt és zenének fogadta el a Zerkowitzok slágereit, magával rántotta még az egyházi szónoklatot is. A Bossuék és Prohászkaék súlyos, filozófiai vagy dogmatikailag kidolgozott érvei helyett riportszerű élmények, felületes, de szellemes csevegések, ellenőrizhetetlen példák, sokszor egyenesen humoros anekdóták telepedtek a szószékekre. S a közönség, mely megtapsolta a Zerkowitz slágereit, az egyházi szónoklatoknak ezt a könnyedebb irányát is szívesen fogadta. Nem akarom eldönteni, hogy hol itt az igazság; vajjon azoknak az oldalán-e, akik a közönségsiker miatt lemondanak a klasszikus hagyományokról, vagy azoknak az oldalán-e, akik egy sekélyessé vált kor hangulatával mit sem törődve a nagy történelmi példák után töretlenül igazodnak. Csak megállapítom, hogy Wolkenberg élő folytatása volt a klasszikus nagy szónoki hagyományoknak s addig míg szerepelt, sikere nem volt kisebb, mint a könnyebb fajsúlyt művelő szónokoké. Az irodalmi kritika, mely mércéjét mindig bizonyos magasságban tartja a koráramlatok felett, azt hiszem, alapos szelektálást fog végezni ma divatos szónokaink között s Wolkenbergnek épp a történelmi vonal megtartása miatt kimagasló helyet fog biztosítani. Nyomatásban is öt kötetnyi, kéziratban pedig szinte beláthatatlan mennyiségű szónoki beszéd maradt utána.

Mint ember egyike volt a legszeretreméltóbb egyéniségeknek. Valami nagyon mély erkölcsi komolyság és a tisztalelkű emberek mosolygó humora jellemezte. Bár az emberek ügyes-bajos dolgaikkal, főként ahogy közéleti nagyság lett, túlzottan is körülvezték, mindvégig szerette őket. Anyagi vagy lelki érdekükben semmi fáradságot vagy költséget nem kímélt. Napnap után járta a hivatalokat és minisztériumokat; érvelt, kilincsel és kunyorált érdekükben. Azokhoz a ma szokatlan protektorokhoz tartozott, akik nem sablonos ajánlóleveleket írnak, hanem személyes ügyüknek teszik azokat. S akin összeköttetései nem tudott segíteni, azon a sajtójából segített; Budapest legjótékonyabb emberei közé tartozott, aki mindig mélyen

nyúlt a zsebébe, magára alig valamit, nyomorgó embertársaira pedig mindent ráköltve. Egy hosszú élet tehetős és szép állásai után sem maradhatott ezért nagyon utána.

Csak egyet nem bírt el minden nagy emberszeretete mellett is: a becstelen embereket. Azokat lerázta magáról, mint a férget vagy hernyót s akármilyen magasra kapaszkodtak is, elnézett fejük felett.

Nagy jellem, kivételes szónok és nagy tudós volt. Emléke sokáig élni fog!

Nyisztor Zoltán.

Kosztolányi útja.

*A titkok közt szédülten állok
s kérek álomport, mérgeket . . .*

Egy vidéki patika rejtelmes álomhangulatát önti tizennégy sornyi rím-szoborba Kosztolányi, a «Kisgyermek panaszai»-nak egyik versében. És ahogy összegyűjtött verseit olvasgatom, — hatalmas kötet, több mint két és félszáz költemény, — ez a hangulat újra meg újra idegeimbe ütközik. Valóban, a szavak patikája ez a könyv, méltó életműve a magyar szó nagy patikusának, Kosztolányinak. Mert egyetlen modern író sem áll meg olyan méricskélő lelkiismeretességgel szavaink mellett, mint ő, egyik sem számítja ki azok súlyát és életerejét hozzá hasonlóan milligramnyi pontossággal. Tégelyei, amelyekben a szavak mérget, «álomporát», megkeveri, félelmesen tiszták, kristályként ragyogók. Receptkönyvét pedig nagy műveltségével és tudásával szinte az egész világ mult és jelen kultúrájából írta össze — egyéni receptekké. Egy-két világirodalmi lírikus nevét kiütközöbben szokták ráolvasni Kosztolányi költészetére: én ezeket a neveket már le sem írom. Induló idejében műfordítói bűvészinaskodásai közben talán lehetett ilyesmiről szó, ma már nem. Már az élet minden mozzanatára félreismerhetetlen Kosztolányi-kvintesszenciái vannak s ezekből kellő mennyiséget cseppent minden gondolatába. Ma már szinte összefüggésükből kiszakított egyedülálló mondatait is meg

lehet ismerni: a Kosztolányi-játékok Kosztolányi-gondolatokká nőttek.

Mert játékokon kezdődött: az irodalmon. Azt akarta élni, amit ír s végül is azt írta le, amit élt. Az irodalmat tette sorsdöntő élményévé és az élete lett döntően irodalommal oeuve-jében. Romantikus fantáziákat épített életformaként s közben a legegyszerűbben és — észrevetlenebbül *fért* lett, *apa* lett, *polgár* lett, butorgyűjtő, kertet mórrikáló, garastarakó polgár, akit «beírtak mindenféle könyvbe és minden módon számon tartanak» . . . Haragszik ezért a számontartásért s közben észre sem veszi, hogy maga sem tett egyebet: számontartotta magát verseiben, mint romantikus ifjút, szerelmes férjet, aggódó apát és becsületes fészekrakó polgárt. S lám, hogy ez az egész együtt lett a végén — a költő! . . .

A betűkből élők szép életét éli s ez a legnagyobb érénye. Tudott élni az irodalomnak nem pusztán azért, mert *megélt* belőle, hanem — és elsősorban — mert *mindent szeretni tudott, ami irodalom*. A legütszélibb élményekről tudja, hogy azok örök emberek és talál bennük mindig új megörökíteni való érzést, sőt — mostani teljes kibontakozásában — örök emberi gondolatot. A kellemes ízű mandulában megéri a halálos sztrichnint s a torokba, gyomorba maró paprikában az éltető C-vitamint.

Minden mérgező és éltető erejükben ismeri a magyar szavakat és az emberi fogalmakat. Ezért merészkedik el a gondolatok és érzések leg-

ellentétebb játékaig és tud festeni «aranyalpra arannyal». Száz árnyalatát érzi a szavak színének s tud színorgiát kihozni egyetlen színből. Költészetének szinte szimbóluma az általa megénekelte Marcelle, a francia lány, akinek «tizenöt különböző kis mosoly indul meg habozva az orráról, a homlokáról, a füléről, a hajáról, az álláról s a két rózsaszínre festett arcáról — a szája felé.» Kosztolányi szavai is ilyen variációs lehetőséggel indulnak el agyából a tolla felé s szinte érzésjátékok véletlene, hogy melyik vonatkozásában tüzi a szót színes lepkéül a papírosra. Színes lepkéül, mert nem szereti a szavaknak egyazon jelentőségű állandó súlyát, nem szereti a túlmélyült érzéseket. Férji voltában és apaságában vannak csak egyenletesen elmélyült érzései, egyébként eszével és szívével kívül és felül igyekszik maradni élményein. Többre becsüli a gondolkodást az érzelmi elragadottságnál és ismétlem: csak familiáris vonatkozásban merül érzéseibe minden fentartás nélkül.

*Jobb is nekem nem nézni az egészbe,
beléfogózni egy-egy csonka részbe...
Mert idegen és örült az egész,
de nyájas és rokon velem a rész.*

Őszinte önismerettel mondja ezt magáról. Túlkulturált művészi érzék számára sokszor nagyobb élmény a részletek szemlélete, az ő számára pedig mindig. Szívesebben vizsgál a mikroszkóp üvege alá helyezett apró teremtményparányt, mint a csillagvizsgáló lencseóriásán át az egész univerzumot. Aki az egész eget nézi, nem lát csillagot; jobb egyetlen csillagba belenézni az ég valamennyi törvényét és szépségét. Ezért pepecsel Kosztolányi roppant gonddal apró élményein. Különösen fiatalabb kötetiben.

Am a férfikorbaéréssel lassan megjön az egészlátókedve is: versei

egyre átfogóbbak, nagyvonalúbbak lesznek. «Litánia» című költeményében fanyar melázással ad számot a XX. század emberének minden élménylehetőségéről, a hivalkodó technikai és társadalmi berendezkedés közben való árva magáramaradottságáról, az ember elkoldusodásáról az embertelenné gazdagodott világban. «Az én koromban: zörgött az égben a gépek acélja. Az én koromban: nem tudta az emberiség, mi a célja. Az én koromban: mint koldusok álltak a sarkon az épek. Az én koromban: recsegték a trónok, a bankok, a népek.»

Milyen egyszerű ez a számadás!... A nagy szavakat is a panaszló kisgyermek egyszerűségével és önkéntelenségével mondja ki. Utolsó verseiben a halál mélabúja csendül, de mennyire férfiasan, a gondolkodó tiszta elmélyülésével! Panasz itt már alig csendül s ha igen, akkor is másokért való. Szubtilis, apró, egyéni szenvedéseken keresztül Kosztolányi eljutott a legszélesebb kollektív együttérzésig s ez a lényege úgy nőtt meg észrevétlenül, ahogy poézise a legnagyobb magyar lírák közé emelkedett. Kis családiasságokból nőtt családi együttathatójává a Minden Embernek Hazafias, vagy szociális verset is úgy ír, ahogyan rímeivel legközvetlenebb övéit, vagy egy futó, könnyű, mindennapi élményét cirógatja meg. Együttélő őszinteség tehát, amit ilyenkor is mond.

Csak az útját jelöltük meg nagy vonalakban. Kritikai analízis ma már nem helyénvaló, hiszen annak jött el ideje, — ezt érzem, amikor a egyszerű életmű az összegyűjtött versek kötetét forgatom — hogy irodalomtörténeti helyét jelöljük ki végre. Mert sok szempontból mélyenható tényezője ő már a magyar irodalomnak: magyar nyelvbéli csodálatos biztonságával átfogó nagy kultúrájával gondolatainak kort jellemző

voltával sok utat rajzolt irodalmi térképünkbe, sok járható utat, gazdag és kiaknázható élmény- és gondolatvilágok felé. Nyoma van már az utána következők lelkében és hangjában s mély talaja lett elkövetkező íróságoknak. Most nem bírálni, de vele együtt örülni akartunk összegyűjtött verseinek. (Kosztolányi Dezső. Összegyűjtött költeményei, Révai kiadás.)

Rozványi Vilmos.

Henri Barbusse.

(1875—1935.)

Zola irodalomtörténeti jelentősége csak akkor bontakozik ki igazán, ha megfigyeljük hatását az utána felépő írónemzedékre. Barbusse is Zola ígérete alatt állott fiatal korában, sőt egész életén keresztül sem tudott e hatás alól szabadulni. Talán leghívebb tanítványa a mesternek, anynyira hű hozzá, hogy — ha Zola pályáját képzeletben halála után is folytatnak — körülbelül ilyennek kellene elképzelnünk további fejlődését. A naturalizmus hátterében meghúzódo materializmusnak és a diszitményeket, stílári ékességeket mindinkább levetkőző tárgyilagos művészetnek ilyen Barbusse-szerű kommunista világnézetben és elfojtott, mégis nyers pátosszal átfűtött, tárgyilagos stílusban kellett befejeződni.

Egyszerű, a hétköznap apró rezdüléseit és hangulathullámaikat megörökítő kis versekkel kezd Barbusse. A *L'Enfer* című regénnyel nagyobb sikert ér el. Magyarra a többet ígérő «Szerelmek pokla» címen fordították le. Szállodái szobájának egyik falán rést talál az író, amely lehetővé teszi, hogy a szomszéd szobában lejátszódó intim jelenetek tanuja lehessen. A kínáló pornográf lehetőségeket természetesen nem hagyja kiaknázatlanul Barbusse, de ezek mellett talál

az olvasó jó lélekrajzokat, éles megfigyelést és valami zavaros és kiábrándult filozófiát is. A regény szerkezete elárulja Barbusse igazi tehetségét és a további fejlődés lehetőségeit. Kisebb egységekből, jelenetekből, néha történetekből áll a regény, amelyeket csak a leskelődő személy azonossága kapcsol össze. Nem kereset novellagyűjtemény ez, mert sokszor csak egyetlen jelenetel rögzít le minden történet nélkül, inkább riportsorozat. Az író riportot ír: lehetőleg pontosan megrajzolja azt, amit lát és hozzáfűzi észrevételeit. A megfigyelt valóság és az író személye ketté válik és ezzel megbomlik a klasszikus regény egysége, amelyben hol az író egyénisége olvasztotta magába a mesét, mint a romantikus regényben, hol a leírt történet uralkodott a szerző egyéniségén, mint a realistáknál.

Ez az új írói magatartás igazában, a legkisebb részletig menő következetességgel háborús tárgyú nagy regényben, a *Feu*-ben, bontakozott ki. 1916-ban jelent meg s ugyanabban az évben nyert ez a regény Goncourt-díjat. A kritika nagyon jól fogadta, ehhez járult a közönségsiker is. Hamarosan lefordították minden művelt nyelvre, magyarra is. Ez Barbusse életének legnagyobb, legsikerültebb alkotása. Többi regénye, tanulmánya miatt aligha kapna most nekrológot az egész művelt világon, de ez valóban sikerült alkotás. Akkora a jelentősége az európai irodalom történetében, hogy egyedül is biztosítja a marandóságot szerzője számára.

Két szempontból fontos: regény- és művelődéstörténeti szempontból. A regény fejlődésében befejezi azt az irányt, amelyet már az *Enfer* megkezdett. Főszereplő nincs. Az előadó is eltűnik az események és leírások mögött. Ahogy az író mondja: egy csapattest története a regény, de ez a csapattest sem mint önálló egység

szerepel, amelynek különleges és érdekes története és tulajdonságai vannak, hanem mint egy a sok közül. Nem azt keresi ebben az egységben az író, ami elválasztja a többitől, az átlagtól, hanem ami hasonlóná teszi hozzá. Így valóban az egész francia hadsereg leírása a regény. Nincsenek benne kiemelkedő hőstettek, romantikus gesztusok, csak hétköznapi eseménytelensége, a hangulati háttér pedig az átlagember tűrése, hatástalan lázadozása, belenyugvása a változhatatlanba. Ezek a külsőségek azok, amelyek azóta a háborús történetekben egészen Remarque-ig és a filmekig állandósultak: sár, piszok, tetű, pergőtűz, az élelmezés hiányossága, az unalom, az egyhangúság, a békevágy. Azóta ezeket a részleteket az unalomig ismételtgették, de Barbusse volt az első, aki a világháborút így: ilyen lelkesedés nélkül, ilyen kiábrándultan nézte. Ebből a szemléletmódból ered a regény művelődéstörténeti jelentősége.

A világháború volt az általános védkötelezettség alapján megszervezett milliós hadseregek első nagy próbája. Együttal ez volt az első nagyobb háború, amióta a modern nagyipar szélesebb néprétegek számára is elérhetővé tette a nagyobb kényelmet. Ez volt az első alkalom, amikor a civilizált emberiségnek le kellett mondania az egyre fokozódó jólétről, nyugalomról és kezdetlegesebb műveltségi fokra kellett visszatermie. Erre Európa nagyrésze ellenérzéssel reagált. Barbusse volt az első, aki ezt az érzést szavakba öntötte. A háború alatt is megmaradt «civilnek», a katonáskodás nem lelkesedéssel, hanem a kellemetlenség állandó érzésével töltötte el. Nem hősnak érezte magát, hanem megalázott embernek, akit elszakítanak gyökerétől, a civilizációtól. Sikere, valamint a háború után egész Nyugat-Európában erősen elterjedt pacifizmus azt

bizonyítja, hogy ezzel széles rétegek véleményének adott hangot.

Barbusse pacifizmusa a háború után tovább fejlődött a kommunizmusig és riportja a vezércikkig. A «Clarté» (1919). Magyarra is fordították: «Világosság») még igyekszik a regénynél maradni, későbbi kötetei mindinkább vezércikkeket tartalmaznak. A «Paroles d'un combattant»-ban mondja: «az egyetlen emberi hang, amely harmóniában van magával a természettel, a hajnal és a nap gondolkodó zenéjével: az „Internacionálé” éneke». René Lalou, aki szintén idézi ezt a mondatot, hozzá teszi: «Barbusse utolsó könyveiről hozandó minden ítélet attól a véleménynytől függ, amelyet az ember arról a küzdő tevékenységről alkot, amelynek ő maga mindent alárendelt». Tekintettel egészen közeli halálára, hallgassuk el azt a véleményünket, amelyet mi erről a «küzdő tevékenységről» alkotunk.

Fábián István.

A testalkat és jellem kapcsolatairól néhány év óta figyelemreméltó viták és eszmecserék folynak mindazokban a tudományokban, amelyek lassan-lassan kisarjadoztak a lélektanból. Elsősorban az úgynevezett karakterológiában, amely a legerősebb ösztönzést és módszerbeli útmutatást *Dilthey* és iskolájának szellemtörténeti lélektanából merítette. S bár ennek az új tudománynak még alig vannak végérvényesen megállapított alapelvei s módszerében is több a tapogatózás, mint az anyagmegszabta biztos eljárás, mégis számolni kell vele, mint a jellemről szóló, de még csak kialakulóban levő tudománnyal. A jellem mivoltát és törvényszerűségeit igyekszik ez a tudomány az ember ezer és ezerszínű megnyilatkozásaiából, törekvéseiből kihámozni. Csakhogy az alaptényeket fölöttébb szövevényes és bonyo-

lult rétegek fedik, mert megnyilatkozásainkba belejátszanak érzelmeink, szenvedelmek, sokrétű testi és lelki adottságaink, intelligenciánk stb. Másrészt a rokontudományok is befolyásolják sajátos öntörvényszerűségeinek kialakulását, illetve felismerését. Így például nincs még tisztázva az erkölcsstannal való viszonya, pontosabban az a határ, ahol a karakterológia az erkölcsantól függetlenül vizsgálódását megkezdheti, noha kézenfekvő, hogy más az ember cselekedeteinek erkölcsi értékelése és teljesen más e cselekedetek fizikai és lelki indítóokainak kielemezése. Mindamelllett ez az új tudomány igen népszerű, részint azért, mert új, részint pedig tárgyának érdekes volta miatt. Sőt egyenesen divatos egyik hajtása, a grafológia. Amióta azonban *Klages* tudományos alapjait megvetette, benne is van magja az igazságnak, akárcsak annak idején *Freud* tanításaiban...

A karakterológia művelői sorában sokkal több az orvos és biológus, mint a filozófus és pszichológus. Talán azért, mert közelebb fekszik a természettudományokhoz, mint a bölcsülethez, hisz irányai javarészt az ember biológiai organizmusából indulnak ki. Ilyen karakterológiai irány képviselője *Kretschmer* Ernő, marburgi egyetemi tanár, akinek a testalkat és jellem korrelációiról való rendszerbe foglalt tanítása kimagasló eseménye e tudomány fejlődéstörténetének. *Körperbau und Charakter* című immár tíz kiadást megért munkájában fejti ki *Kretschmer* a jellemnek és temperamentumnak a testalkattal való szoros kapcsolatait. Régi gondolat elevenedik meg ebben a felfogásban új alapon és széles keretekben. Már a néphit is bizonyos jellembeli tulajdonságokkal öltöztet fel különféle embertípust. A kövér embert például általában jó embernek tartja s ismeri. *Kretschmer* a maga

rendszerében a testi alkatot az elődöktől öröklődés útján kapott morfológiai s pszichikai szerkezetnek tekintti. Ez az alkat már eleve bizonyos hajlamokat és befolyásokat hoz magával és ezeken az alapokon alakul ki a szerzett képességekkel, a környezet hatása alatt és az akarat nyomán az a különféle elemekből képződött összesség, amelyet jellemnek szokás nevezni. Alkat és jellem közt pedig okozati összefüggés van. Végeredményben a jellem ebben a felfogásban *elmetani fogalom* és érthető, hogy *Kretschmer* könyvének megjelenése után a kritika ugyancsak foglalkozott vele s nem mondható, hogy tanítását egyértelműen elfogadta volna. Ennek ellenére *Kretschmer* igen termékenyítően hatott a karakterológia kialakulására, főleg azért, hogy megalkotta az *alkati típusok* rendszerét, amelyet a karakterológia egyes irányai tapasztalati úton szerzett alapnak tekintenek.

Új tudomány születésének napjaiban rendszerint eltérők a vélemények és az alapvető kérdéseket mindig az egymással viaskodó nézetek tisztázzák. A karakterológia úttörői közt *Kretschmer* minden bizonnyal az első között van. Tudományos tekintélye igen nagy és művei (*Der sensitive Wahn, Geniale Menschen, Medizinische Psychologie, Über Hysterie*) az ideg- és elmekórtan számottevő alkotásai. Éppen ezért nagy érdeklődést fog kelteni a magyar tudományos világban és a tudományt szíven viselő nagyközönség körében, hogy *Kretschmer* a Szellemi Együttműködés Szövetségének meghívására rövidesen Budapestre jön és *Der Aufbau der Persönlichkeiten in der Psychotherapie* címmel október 17-én előadást tart a Zeneakadémián. Ez alkalommal a testalkat és jellem összefüggéseiről is beszámol legújabb kutatásai alapján.

(cj.)

Réz Bálint : Abiság. (Koszorús Regények. Palladis r.-t. kiadása.) — A biblia kimeríthetetlen kincsésbányája a költészetnek. A líra, verses epika és dráma számtalanszor kutatott ebben a bányában tárgy, hangulat és stílus után. A regényírók és novellisták is gyakran megpróbálkoztak bibliai, elsősorban ótestamentumi tárgyakkal, bár nem olyan sikerrel, mint az eposz- és drámaírók. A biblia szent történetei ugyanis kevésbé tűrik meg a reális részletrajzot, mint más profán történetek. A dráma és eposz nagyvonalúsága jobban illik hozzájuk.

A mi irodalmunkban — s ezt kevesen tudják — a múlt század negyvenes éveiben volt divatja a «szenttörténeti» novelláknak (ahogy akkor a bibliai elbeszéléseket nevezték). Kuthy Lajos, Kelmenfy László s mások irtak ilyeneket. Hősökül választották Juditot, Esztert, Delilát, Absolont, Dávidot, Salamont stb. és a biblia gyönyörű költői elbeszéléseit legtöbbször sablonosan romantikus novellákká higitották.

Eddig ismeretlen szerzőnk Abiságról írt regényt, a súnemi leányzóról, ki «igen szép vala» s kit elvittek az agg Dávid királyhoz, hogy hidegülő testét felmelegítse. A leány szolgált a királynak a halála után Salamon királyé lett. Adonia, Salamon bátyja, kérette, hogy adja neki Abiságot, de az felháborodva utasította el és megölette a lázadót, aki az atyja ellen szított felkeléssel már előbb rászolgált a halálra. Mindössze ennyit tud a királyok harmadik könyve Abiságról, úgyhogy az író bátran képzeletére bízhatta magát. A biblia kevészavú elbeszéléséből bizvást következtethette, hogy Salamon is szerette a szép leányt s hogy az agg király is kedvelhette utolsó napjainak felvidítóját. Ebből, valamint Adonia lázadásából, Dávid lemondásából és Salamon királlyá tételéből alakította meséjét. A leányért, ki Salamont szereti,

három férfi versenyez : Dávid az aggastyán utolsó fellobbanásával, Adonia érzéki vadsággal, Salamon pedig egy nagy lélekhez méltó önmérséklettel. Az erős lelki feszültségekben gazdag, érdekes drámai cselekmény a jeruzsálemi királyi palota színes, hangulatos színpadán és szenvedélyektől fűlledt levegőjében játszódik le sokszor ragyogó jelenetek keretében. A happy end, mellyel az író meséjét befejezi, az ilyen sikerre számító regény közönségének tett engedmény. Alakjai közül legérdekesebb s legjobban megrajzolt maga Dávid király, a haladokló oroszlán. A szerző ügyel arra, hogy a regény aprólékos részletrajzával ne profanizálja a két királyi alakot s hogy, noha szerelmes hőskölte tette őket, nagyságukat is kellően éreztesse. Ez már maga is nagy érdem. Stílusának, a nélkül, hogy túlságosan archaizálna, finom bibliaás zamatot tud adni.

Szinnyei Fenenc.

Vicki Baum : Keddől szombatig.

Öt nap története az egész könyv. Csak öt napé, a történet is egyszerű, alig pár szóba belefér, de a megírás módja, az asszonyi meglátás rejtejt bája és különös, tragikus árnya, amely kezdettől fogva ott súlyosodik a mindennapi szavakban eltemetve, áttemeli ezt a könyvet a megszokott regényeken.

Az író, ennek az öt napnak történetét hármasszorosba dobva vetíti elénk. Minden egyes nap, a férfi, a nő, és a férj szemén keresztül vetül és más és más megvilágításba hozza ugyanazokat a dolgokat. Az író belső látásának valami patakzó, kimeríthetetlen gazdagsága kellett ahhoz, hogy ugyanaz az esemény, egymásután háromszor elmondva, ne veszítsen semmit különös érdekességéből.

Míg olvastam, egész idő alatt azt éreztem, mintha kemény rácsot szo-

rítanék valami szörnyű mélység fölé hajolón és egyetlen elernyedő mozdulat nekem is elég lenne, hogy elemi erejével magával sodorjon a lefelé való zuhanásba. Én, az asszony, kétszeresen érzem, hogy mennyire tisztán és élesen vergődik az asszonyíró szemén keresztül ez a romboló szerelem. Az asszony, aki mindeddig tiszta és becsületes volt, aki szeretete urát megszokott, békés szerelemmel és szeretete gyermekeit, — ez az asszony, most egyszerre elveszti önmagát, kitör megszokott köréből és elindul a szerelem útján, amelyről tudja, hogy meg fogja semmisíteni egész életét. Első perctől fogva érezni, hogy Evelyn, ez a bájos, törekeny, szinte gyermekasszony, olyan életet áldoz föl ezért a szerelemért, amelyhez vissza-út nincs, mert csalni, hazudni, álarc alatt tovább élni nem tudna, ehhez lelki felépítettsége túl egyenes és tiszta.

A hármaskör minden lapja mereven és élesen körvonalaz.

A «férfi», akinek életében a nő csak epizód, még akkor is, ha sokkal forróbban tartja karjai között és sokkal jobban vágyik szikrázó asszonyiságára, mint elmúlt szerelmeiben. De abban a pillanatban, mikor magáénak tudja, már át is lép rajta. Amikor Evelyn vékony, lányos szája halálos görcsbe torzul, érette, miatta, — akkor a férfi, — alig néhány órára elszakadásuk után, már egy másik asszony, a felesége érkezését várja, le nem tagadható, kellemes szívdobogással.

A «férj», akinek élete a munka, aki házasságában a békét, nyugalmat, kényelmet keresi, — akinek szemében nem több az asszony, mint az őt körülvevő tárgyak egyike, — akire, ha szükség van, mellette legyen és ha kedve tartja éppen, kinyujthassa érte a kezét. De azt már nem tudja megérteni, hogy az asszony egy másik, egy külön élet. Az asszony

testét ismeri, de hogy a lelke mit rejt, arra nem kíváncsi, — azaz nem is hiszi el, hogy rejlhet valamit, ennek az átlátszó, csöndes, tiszta asszonynak az élete, ami előtte ismeretlen. Asszonyához való szerelmében is önmagát szereti, mert, amikor megtudja, hogy Evelyn egy másik férfi miatt halt meg, fájdalma fájó hirtelenséggel vezetődik le egy új, ébredő szerelemben. És amíg ott kint, a hideg szántóföldön, a repülőgép roncsaival takart asszonyi test alig hül ki, a férj már békésen alszik egy másik asszony kezével a homlokán.

És a «nő», akinek egész élettörténete a szerelem. Az asszony, aki a finoman fölépített otthon és anyaság légköréből kilépve összetöri egész életét azon a szerelmen, amely a férfi életében csak futó kaland. Az író itt adja asszonyi látásának teljes tisztaságát. Valójában ugyan mindent asszonyi szemszögből lát, a férfit, a férjet is, — de ahogy önmagán keresztül néz, ahogy az apró, kicsi dolgok jelentőségét kihangsúlyozza, ez olyan új és annyira asszonyi, hogy valósággal megrázza az embert. A férfi *így* gondolkozik rólad, a férj *így*, és te pedig egész különös, asszonyi tükrözésben látod a dolgokat. Melyik hát a három közül az igazi élete a napok és események valóságának?

Öt nap: a férfinak kedves emlék, elkönyvelt, lezárt szerelem.

Öt nap: a férjnek munkaláz, ébredés kényelmes álláspontjából, majd a napok folytatása egy másik nő oldalán.

Öt nap: az asszonynak kettészakított élet, beteljesülés és megsemmisülés.

Öt nap, három sorson át vetítve, asszonyi szemmel nézve és asszonyi szenvedéssel átítatva. Szép ez a könyv és fájón igaz.

Nagy Méda.

Rozványi Vilmos: Árnyak a hamúfelhőn. (Budapest, 1935. Palas.)

Pusztán szórakoztató olvasmánynál jóval több ez a regény. Eszméltet. Arra a döbbenetes különbségre mutat rá, ami ma már város és falu, közelebbről Budapest és a vidék között van. Két egészen más lélek, más magyar arculat. S a szakadék, mi közöttük tátong, csak mélyül. Hogyan bomlott ilyen meglepően ketőbe a magyar élet? — Olyan kérdés ez, melyre szerző tud már feleletet adni. Az ezerszínű és ezerfényű város életéből keresztmetszetet hasít le előttünk. A kép félelmetes és meg-hökkentő. Hiszen az alap mégis csak az ősi magyar föld, de a visszásodrású nemzetközi élet berendezte már házait, hogy beléjük költözzék a bűn, — az emberek, akik itt laknak, magyarok s ki előbb, ki utóbb, de úgyszólván mind a lélek szerint tisztán, érintetlenül hagyott vidékről került fel. S mégis megbolygatta őket valami titokzatos erő s különösen azok vesztették el biztos élet-tengelyüket, akiket a rang, a hatalom és a pénz felszínen tartott. Nem, a magyar vidék nem tudja megérteni ezt az életet és sohasem vállalhat közösséget a morfiummáorban fet-rengő Tivikkal, akik mindig úgy tesznek, amint a többiek, azt isznak, amit eléjük raknak, a tekintélyes ügyvéd hírében álló Ecker doktorokkal, akik a Back street-lifejuk során rongy pénzen és gondolkodás nélkül adnák el hazájukat, amiképpen nem Zeltbrock bárókkal, a nevükből élő bárlovagokkal. S idegenek neki a Vilma-féle nők is, a nagyváros egének e magános, csillogó és ezüstös csipkézetű felhői, amelyek súlyos, ólmos ködöt rejtenek magukban és villámok, jégzivatarok, halált hozó tornádók, az élet végzetes összeomlásai nem egyszer belőlük ereszkednek alá. Vilmában Rozványi mintha meg-

sejtené a nagyvárosnak most kiérelődő tragikumát, amikor benne azt az embert mutatja be, aki mindenhez és mindenkihez, igazság szerint mégis semmihez és senkihez sem tartozik. Ma mind sűrűbben hangzik el a panasz a nagyvárosban: Mindig emberek vesznek körül, — sok-sok ember — és mégis mindig egyedül vagyok! A nagyváros mindenkié, tehát senkié. A nemzetközi élet átjáróháza.

Csakhogy a magyar vidéken sem megy minden úgy, amint kellene. A bajok eredetét korántsem volna könnyű kikutatni. Talán belső, helyzeti bajok, de az is lehet, hogy a mai furcsa idők egyetemes áramlása jutott el odáig. Kétségtelen, a bajok nem hatoltak még mélyre, van segítség és az élete határmezejéhez jutott birtokos úr elindul, hogy ezt a segítséget megkeresse. Értzi jól, hogy a városnak és a falunak éppen most kellene egymást megtalálnia, egymás mellett haladnia. Sok pénzzel erősen felkészülve indul a munkára és mégis, mert a vidéket hozva magában, annyira idegen és érthetetlen itt minden neki, hogy legszívesebben a félúton visszafordulna. S a nőnek, az imént még kislánynak kell megfognia nagy, erős kezét, hogy megértse az igazi célt, a lényegét. Szimbólum lesz ezután a leány alakja, — ő az a tisztaszívű lény, akiért kegyelmet kap a város. S egyben, hogy a vidéki magyarnak asszonya lesz, első pillére a város és a falu között megépülő lélekhidnak.

Amennyire tragikus színezésű a felvázolt kép, annyira jól esik a szerző optimizmusa. A pillanat félelmében mindenkor benne kell lennie a jövő reményének. Építő könyv ez a regény, — bátor kiállás balhiedelmek és társadalmi eltévelyedések ellen.

Dénes Tibor.

Versek.

Radnóti Miklós. (Újhold, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kiadása. Szeged, 1935. Buday György fametszeteivel.)

Csupa szeretet-ember. Az igazi szerelmes, aki asszonyán keresztül az életet szereti és mindazt, ami életet jelent. Talán az egyetlen ebben a sorban fényesszemű rajongásával, tiszta versíró kedvével, komoly mondanivalójával. Üde, izes szavakkal sugározza be a föléje hajló lelket. Mosolyog, mint a hold a magasságból: nincs perzselő napheve, de vonz. Nem érzélgős és a szomorkodása sohasem fullad keserűségbe. Hittel vértezett férfi, aki minden szenvedésen, ferdeségen túl meglátja a saját küldetés komoly célját. Ez az erő, ez a bizalom előmlik az egész füzeten. És ha groteszk fintorba rándul az arca, az utolsó szónál mégis csak kisimul. Nem érdemes handabandázni; a grimasz nem lehet ma öncél még akkor sem, ha egy húszévesnek nem adott jobb sors, mint grimaszokat vágni. Tudja és üzeni, hogy «surranva kell most élned itt, sötét vadmacskaként, ki néma hittel ugrik és karmol», mert másként — nem lehet. Ez a néma hit oly jellemző rá. Ott bujkál minden sorában s a sorokon keresztül összevillan a szeme költőnek és kortársnak.

Szabados. András (Hajnalra köszöntlek. Bibliotéka kiadás. Bp., 1935.) stílusában veszedelmesen emlékeztet Radnótira, csak egy árnyalattal hígbabb. A füzet olvasása után Kazinczy Himfy-epigrammája jutott eszembe. Van hat-hét igen szép költeménye, a többi programvers: uniformizáltak. Egyazon póz, az unalomig ismétlődő attitűdök, ugyanazok a fordulatok. Tele van «forradalommal», «lázadással». Először még érzem az ízet ezéknak a szavaknak. A harmadik versnél már bosszant.

Egyszavas költővé hazudják az ilyen fajta írásai, pedig többet is tudna nyújtani. De megreked egy modorban, hangban, amelytől nem tud szabadulni akkor sem, ha aktivizmus helyett elfogja a tisztán művészi iránti vágy.

Szőnyi Zoltán (Pillanatok. Magyar Téka kiadás. Szeged, 1935) a könnyebb fajsúlyúak közül való. Játékos ötletekből születik nála a vers. És a point-vadászás sokszor elfojtja a legszebb érzelmek kitérülését. Általában csak a felületen mozog s ha mégis mélyebbre néz, kizökken az érzelmek sodrából és valami nagyon józan dolgot mond. Mintha az ihlet tényleg csak egy pillanatig tartana ki mellette. Legsikerültebbek a Pillanatok ciklusának rövidlélekzetű darabjai.

Akármelyik füzetet is lapozgatom, mindenikben ott vibrál valami sajnálkozással, keserűséggel, utálkozással vegyes érzés elsikkadó fiatalságuk felől. *Perkátai László*-ban (Bozót. Magyar Téka kiadás. Szeged, 1935) talán mindeniknél erősebben. Fáradtak és fonnyadtak a szavai. Ha kiáltana, csak hörgés szakad fel a torkán. Szín kettő él a lelkében: szürke és fekete. Nagyjából még a táj is ebből a két színből tevődik össze nála. Ólmosak, fázósak a versei, mintha a derűt örökre kitörölték volna a húszévesek életéből.

Porubai Pál-nak (Gyertyaláng a tükörben. Debrecen, 1935) főhibája — akárcsak Perkátainak — hogy több a szava, mint a mondani valója. És benne is ott a kisöreges vonás! Egészen gyöngye versek mellett meglepően jókat talál az ember. Apró lelki rezdüléseket sorokba fűző, franciásan finomkodó lélek. Hanem a hangja bágyadt, sápadt, mintha szobalevegővel volna tele a tüdeje. A természet alig több az ő szemében, mint hasonlat-forrás vagy keret. Anakronizmus egy mai költőnél ez a rokokóízű tájszemlélet.

Varjas Béla.

LISZT FERENC MAGYARSÁGA.

Irta: Papp Viktor.

A közelgő Liszt-jubileum alkalmából a külföldi sajtó egy részében ismét megélenkült a Liszt Ferenc magyarsága fölötti vitatkozás. Évtizedek óta hullámszik ez a kérdés, melynek háttérében jórészt politika húzódik meg. A magyar zenetudomány és a külföldi szakirodalom komoly része régen lezárta a vitát, mégsem árt, ha az érveket összefoglaljuk.

A Liszt magyarságára vonatkozó bizonyítékokat így csoportosíthatjuk : a) származás, b) a születéshely, c) Liszt írásai, d) magyar művei, e) alkotásainak szelleme.

a) A Liszt-család eredete, annyi más birtokait vesztett és tönkrement magyar nemesi családdal együtt, a homályos múltba nyúlik vissza. Némelyek a XVI. század folyamán már jeles tagokkal dicsekedő Liszthy (Listiss) nemzetségben keresték a család eredetét, mások a nagyszámú hasonló nevű családok közt. Figyelemreméltó, hogy a kutatók nem idegen területen kutatták és keresik a nyomokat, hanem magyar földön. Újabban Takáts Sándor, a kiváló magyar történész (»Magyar Szemle» 1928. III. kötet »Liszt Ferenc és List Frigyes a magyar országgyűlésen») azt írja, hogy Liszt Ferenc családja már Zsigmond magyar királytól nemességet kapott s rokonság fűzi családját a hatalmas Thurzókhöz. Minderről a magyarországi hírlapokban többen tanúságot tettek, akkor, amikor 1839 december 23-án magyar patrióták nemességet akartak kérni a királytól Liszt Ferenc számára. Igaz, ezek csak nyomok, de magyar nyomok. Pusztító török háborúk és azzal járó tűzvész következtében szerte az országban sok anyakönyv és okmány elégett, úgyhogy a XVII. századtól a kutatásoknak minden fonala elszakadt.

A megmaradt adatok szerint a Liszt-család első ismert tagja Liszt György, Liszt Ferenc dédatyja, aki az első osztrák császári huszárezredben szolgált, mint főhadnagy s az alsóausztriai Raggendorfban halt meg. Többet róla nem tudunk. Liszt Ferenc nagyatyjáról és apjáról azonban újabban (Hárich János : »Liszt Ferenc családja és az Esterházy hercegek» Bpest, 1934) eléggé részletes adatokkal rendelkezünk. Liszt Ádám, Ferenc nagyatyja, Raggendorfban, 1775-ben született. Húszéves korától kezdve az Esterházy-uradalmakhoz tartozó helységeken működött, mint tanító. Hegedülni és orgonázni tudott. Meglett férfikorában, 1794-ben, került a magyarországi Köpcsényből Szentgyörgyre, ahol iskolamester és községi jegyző volt. Később 20 éven át a pottendorfi (Ausztria) hercegi várplébánia orgonásaként működött. Nyolcvankilenc éves korában, 1844 augusztus 8-án halt meg. Háromszor nősült és házasságaiból 27 gyermeke született. Gyermekei zenei nevelésére nagy gondot fordított, így Ádám nevű fiát, aki a nagy Liszt apja, zongorára és zeneszerzésre taníttatta (Rigler Ferenc Pál pozsonyi zene-tanárral).

b) Liszt Ádám, Liszt Ferenc apja, Magyarországon, a mosonmegyei Nemesvölgyön, 1777-ben született. Zenész szeretett volna lenni és egész életét mint hercegi gazdasági tisztviselő töltötte el. De mindig talált időt és módot,

hogy muzsikus szenvedélyének hódoljon. Nemcsak a zongora-, hegedű- és gordonkajátékot gyakorolta s ért el ezekben diletantizmust jóval meghaladó készséget, hanem zeneszerzéssel is foglalkozott, azonkívül basszushangjának kiképzésére is időt szentelt. Szerzeményei közül egy vegyeskarra és nagyzenekarra írt «Tedeum» maradt fenn, melyet a hercegi könyvtár őriz. Liszt Ádám 1808 október 3-án került a sopronmegyei Doborjánba (Raiding), mint «juhászati számadó». 1810-ben megnősült. Felesége, Lager Anna, kremsi (Alsó Ausztria) osztrák nő volt. Liszt anyja nem tudott magyarul, ez is egyik fő ok volt, hogy nagy hazánkfia nem beszélte nyelvünket. Apja tudott magyarul. A XIX. század elején a magyar nemesség nagyrésze kizárólag latinul beszélt. A nyugatmagyarországiak e mellett: németül. A kis Liszt nem került olyan körülmények közé, hogy nyelvünket elsajátíthatta volna. Hiszen tizenegy éves korától már idegenben élt s később bármennyire fájlalta, nem tudta megtanulni a magyar szót. A Liszt magyarságát tagadók Liszt nyelv-nemtudásával erőtlenül érvelnek. Az akkori kor és a körülmények okozták ezt a mindenesetre sajnálatos faji hiányosságot, amiért azonban bőven kárpótolt bennünket Liszt magyar lelke, tündöklő magyar szelleme.

Liszt Ferenc születési helyének a régi Magyarországhoz tartozóságát tagadásba venni — oktalanság. Liszt a sopronmegyei Doborjában született. Szülőháza ma is érintetlenül áll. Csupán a magyar emléktábla van falán átmeszelve. Ilyen módon a tudományos igazságot eltüntetni nem lehet. *Doborján ezer éven át magyarországi község volt!*

A tudomány különösen a háború óta — mind nagyobb súlyt vet a születési helyek szerinti hovatarozandóságra. Gretryt a régebbi francia zene és Franck Cézárt, a modern francia zene atyját például belgának könyvelik el, mert mindkettő Liegében született. Ugyanúgy Händelt az angolok büszkeségét németnek, mert Halléban született. Cherubini, a párizsi Conservatoire híres igazgatója (éppen Liszt idejében) olasz, mert firenzei. Haydn és Mozart nem német, hanem születési helye szerint osztrák. De Bécs Beethovenje nem osztrák, mert Bonnban született. Mélyreható politikai változásokhoz bizonyos mértékig a tudomány is simulni szokott. Ha nacionalista szempontból ez az osztályozási törekvés, amelyre rámutattunk, jogosult, — *Liszt Ferenc magyarságát egyedül magyarországi születési helye is eldönti.*

c) Liszt leveleit, írásait úgy kell tekintenünk, mint Liszt saját szavait, melyekkel vitába szállni céltalan. A rég kiadott nyolc kötetnyi Liszt levélben s az egyre növekvő, jórészt kiadatlan Liszt-levelezésben *eggyellen helyet se mutat senki, ahol a mester magát franciának, németnek vagy olasznak vallaná.*

Liszt kijavítja IX. Pius pápa szavát, amellyel őt németnek nevezte!

Ezzel szemben Liszt saját írásaiból legalább kétszáz olyan helyet tudunk megjelölni, ahol magát magyarnak vallja s izzó magyar hazaszeretetéről tesz bizonyosságot.

Ezek közül emeljünk ki néhányat.

Liszt Ferencnek 1838-ban, mikor olaszországi diadalait aratta, Velencében egy német ujság akadt kezébe. Ez az ujság részletesen leírta a romboló árvizet, mely Pest városát tönkretette. Liszt Ferenc Lambert Massardhoz intézett gyönyörű levelében maga írta le, minő hihetetlen hatást gyakorolt reá ez az ujság cikk. «Ez az árvíz — úgymond — visszavitte a lelkemet a multba s kimondhatatlan öröömre, gyermekkorom minden emlékét megtaláltam. És legyőzhetetlen vágyakozás támadt bennem segíteni Pest városának lakóin.» «Most már tudom — írta volt —, hogy mi a haza! ... Láttam

(lelkemben) *Magyarországot, ezt a szép országot, mely annyi nemes és jó gyermeket táplál. Láttam hazámat; mert én is a régi s erős nemzethez tartozom, én is az ősi népnek fia vagyok. Ó szép, messzefekvő hazám, ó ismeretlen barátaim, véreimnek családi!* inségkiáltástok ismét hozzátok vezérelt. Szívem elfogódott, szégyenemben lehajtott fejemet, mert *igazi hazámat oly sokáig elfeledtem.*»

Festetics Leó gróf, aki jó ismerőse volt Lisztnek, ez alkalommal hívta őt Pestre. A művész 1839 november 24-én választott levelére s kilátásba helyezte látogatását. «December 18—22-e közt — írja — megérkezem; kissé megöregedve, érettebben és — ha szabad így kifejeznem magamat — művészileg kidolgozottabban jövök Önhöz. Remélem, megtartott jó emlékezetében és továbbra is számíthatok nekem oly igen becses barátságára! *Milyen örömmel, mily mélységes boldogsággal tölt el az a gondolat, hogy viszontlátom hazámat s kivesszem részemet abból a sok és élénk rokonszenvből, melyre kóbor életem sem tett soha érdemtelenné. Mennyi érzés, mennyi izgalom tölti el majd lelkemet! Lemondok arról, kedves grófom, hogy mindezt szavakkal is kifejezhessem; mert érzem, hogy képtelen volnék reá! Elég annyit tudnia, hogy a honszeretet, az én lovagias és nagy nemzetem iránt való ragaszkodásom jáklyája élénk lánggal lobog még mindig szívem legelrejtettebb zúgában!* Ha, szerencsétlenségemre, a látszat jelenleg nem is igazolja szavaimat, *sohsem feledem, mennyi hálaad s szeretettel tartozom hazámnak.*»

Mikor Liszt hosszas távollét után először jött haza, rendkívüli óvációnkkal fogadták. Ezek közt 1840 január 4-én a Nemzeti Színházban rendezett hangverseny előtt előkelő magyar főurakból álló küldöttség díszkardot adott át neki a színpadon. Az üdvözlésre Liszt francia nyelven így válaszolt: «*Kedves honfitársaim!* — mert lehetetlen énnekem önökben csupán közönséget látnom. Ezt a kardot egy olyan nemzet képviselői ajánlották fel nekem, amelynek vitézsége és lovagiassága közismert s általánosan csodált. — Én ezt a kardot egész életemben, mint legbecsesebb és szívemnek legkedvesebb tárgyat fogom megőrizni. Engedjék meg nekem mint *olyan embernek, aki dicsőségének tartja, hogy ebben az országban született, hogy ezentúl is műveimmel és cselekedeteimmel hálaíljam meg az önök jószágát.*»

1847 január 4—16. Jassyból Seidlitz báróhoz írt levelében ezeket olvasuk: «Az összes most élő művészek közt én vagyok az egyedüli, *aki büszke hazáját méltán büszkeséggel vallhatja.* Amíg mások a mindig takarékosabb közönség sekély vizein küzködnek, addig én szabadon vitorlázom előre egy nagy nemzet szabad tengerén . . . Sarkcsillagom legyen, *hogy Magyarország majdan büszkén mutasson reám! . . .*»

Egy ismeretlenhez Stanislawowból (1847 május 18-án) küldött levelében ezt mondja: «. . . nem tudok ellenállni *egy kecskeméti honfitársam becsületes arcának, nyílt és rokonszenves beszédének, aki hazafiságomra hivatkozva kér, hogy Önnek néhány ajánló szót írjak érdekében.*»

Weimarból, 1855 november 22-én, Dingelstedt Ferenchez írt levelében ez a kifejezés olvasható: «A Querelle d'Allemand nem jól állana nekem. Nem egyeznék az *én magyar szokásaimmal.*»

Zürichből, 1856 november 21-én, Erkel Ferenchez küldött leveléből vesszük ezeket a sorokat: «A napokban születési előérzeteket okozott az a szimfónikus költemény, mely a «Hungária» folytatása lenne s amelynek indítékát és főmotívumát az *Őn szép imájában, a Himnuszban (amely oly nagyon a szívemhez nőtt) nyertem* . . .»

1856 nyarán ismét itthon volt Liszt, hogy «Esztergomi misé»-jét diri-

gálja. Pesten az «Angol királynő»-ben lakott, ahonnan a megérkezése utáni napon levelet írt Sayn-Wittgenstein Karolina hercegnőnek. Ebben találjuk a következő mondatot: «Sehol másutt nem találok párját a magyar viszonyoknak s e faj jellemének, aminek láttára megelevenednek lelkemben a gyermekkor emlékei, amiket érintetlenül megőrzött bennem a szívnek az a bizonyos érzése, mely nem egyéb, mint *Magyarország iránti hazafiúi szeretetem*» . . .

Liszt «*A cigányokról s zenéjükéről*» («Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie») szölvő hirhedt könyvnek vitája alkalmával Weimarból, 1859 augusztus 29-én, izzó magyar hazafiságtól fütött levelet írt Heckenast Gusztáv pesti kiadónak, melynek egyik része így hangzik: «Kérdem, lehet-e egy szerzöt azzal vádolni, hogy *meg akarja fosztani nemzetét értékeitől*, midön munkáját ezekkel a szavakkal végzi: «Magyarország tehát méltán tarthatja sajátjának ezt a művészetet, melyet az ő gabonája s bora táplált, melyet az ő napja érlelt, az ő bámulata vesz körül, mely az ő szeretete s oltalma alatt lombosodott, szépült, nemesbült és annyira összeforrott az ő erkölcsével, hogy minden magyarnak legbensőbb s legkedvesebb emlékeivel társul. Ez a művészet arra hivatott, hogy dicső hódításként szerepeljen honunk legszebb előnyei közt s emlékének — becses ékszerként — *régi büszke koronája egyik ékeként kell tündökölnie*». (Saját könyvének 348. oldaláról maga Liszt idézte).

A levél folytatása ez: «A rosszindulat kétségkívül minden irat értelmét elferdítheti s elcsavarhatja. De csakis a rosszindulat ismerheti félre — ezt bátran állítom — munkám elolvasása után azt *a valóban fiúi érzelmet*, amellyel azt írtam. Nem hiszem, hogy *honfitársaim közt* egyetlen becsületes ember legyen, aki ebben a véleményemben ne osztoznék».

Láng Gyulához Szekszárdról, 1870 október 15-én írt levelét így kezdi: «Az Ön kitünő cikkeért «Liszt Ferenc Magyarországon» egyelőre csak halvány köszönetet mondhatok. Különösen két pont az, amely engem érint és nekem kedvez: *a műveimben évek óta következetesen megtartott magyar lélek tárgyilagos hangsúlyozása*» stb. . . .

A Zeneakadémia megalapítási ügyével kapcsolatban, 1873 május 7-én, Weimarból barátjának, Augusz Antal bárónak írt levelében ezt olvassuk: «. . . Rendkívül kellemesen érintett Simonffy képviselőnek 20 arany pályadíja, melyet a legjobb magyar stílusú zenemű szerzöje nyerhet el. Ezzel helyes hangsúlyozást nyer a Zeneakadémia nemzeti fundamentuma. *A magyar népdal ápolására és fejlesztésére külön osztályt kellene létesíteni*. Engedjék meg nekem, hogy a magyar nyelvben való sajnálatos járatlanságom mellett is, *bölcsömtől síromig szívemben és elmémben magyar maradjak és ennek jolytán komolyan óhajtom a magyar zene kultuszának előmozdítását.*»

1873 november 8-án világraszóló ünnepek keretében rendezte meg Budapest székesfőváros Liszt 50 éves művészi jubileumát. Az ünnepelt az üdvözlésekre mélyen meghatódva, háláját ezekkel az egyszerű szavakkal fejezte ki: «*Önöké vagyok — tehetségem az Önöké — én pedig Magyarországé vagyok, amíg élek!*»

1874 május 3-án Pulszky Ferenchez, a Nemzeti Múzeum igazgatójához, Budapestről keltezett levelében ezt mondja Liszt: «Midőn a mult év novemberében Budapest főváros azzal a rám nézve örökké emlékezetes jubileumi ünneppel tüntetett ki, volt szerencsém az ez alkalommal nekem juttatott aranykoszorú és nagyérem legalkalmasabb és végleges megőrzésére vonatkozó nézetemet s szándékomat Önnel közölni. Ezeknek az emlé-

keknek rendeltetése, hogy tanuságot tegyenek egy nemzet rokonérzéséről és nemeslelkűségéről *olyan honfitárrsal szemben, akit büszkeséggel tölt el az a tudat, hogy szerény művészi képességeit Magyarország szolgálatában hasznosíthatja*. Az emléktárgyak rendeltetése az is, hogy a *művészeket hazájuk iránti odaadásra serkentse.*»

Az idézett részekben kívül Liszt Ferenc rengeteg levelében megszámlálhatatlan helyen olvasható ez a magyarokra vonatkozó kitétel: «*La nation noble, heroïque, belliqueux*»

Lobogtatunk még egy levelet azok közül, melyeket d'Agoult grófné (Georg Herwegh) néhány évvel ezelőtt kiadott leveleinek ellensúlyozásaként a párizsi *Temps*-ben Julien Tierost nemrég tett közzé. Liszt Grenoble-ból, 1845 május 18-án, írta egyik előttünk ismeretlen barátjának:

«*Gyermekeimet — írja Liszt — nem lehet franciáknak tekinteni! Az egyik Genjben (Blandin), a második Comoban (Cosima), a harmadik Rómában (Dániel) született. Ők tehát, ha tetszik, ha nem (bon gré, mal gré: hongrois): magyarok és mint ilyenek, hazájuk törvényei szerint, bírálандók el.*»

Akit ezek az őszinte vallomások — *Liszt saját szavai* — nem győznek meg nagy honfitársunk igaz magyarságáról, azok elfogultak. Liszt saját kezérsítésával szemben hiábavaló minden olyan törekvés, mely a magyar nemzetet meg akarja fosztani Liszt Ferentől.

Ezt sohasem fogja megengedni sem a magyar nemzet, sem — Liszt Ferenc.

d) Liszt magyarságának elvitathatatlan bizonyítékai magyar tárgyú művei is, melyek sorából a következőket emeljük ki: *Magyar rohaminduló* zenekarra; *Hungária* szimfónikus költemény; *Magyar rapszódia* (húsz rapszódia, ebből hat zenekari rapszódia is); *Magyar koronázási mise*; *Esztergomi mise*; *Rákóczi-induló* zenekarra; *Szózat és Himnusz* zenekarra; *Magyar fantázia* zongorára és zenekarra; *Funerailles* (1849 október 6) gyász-zene zongorára gróf Batthyány Lajos, az 1848—49. évi magyar szabadságharcban kivégzett magyar miniszterelnök emlékére; *Mosonyi emlékezete*; *Magyar nemzeti dallamok* (nyolc füzet); *Sunt lacrymae rerum* (magyar stílusban); *Epithalam*, Reményi Ede számára szerzett hegedűdarab zongorakísérettel; *A holt költő szerelme*, Jókai Mór melodramájához zongorakíséret; *Szent Erzsébet legendája*; *Magyar király-dal*; *Magyarok Istene*, a debreceni dalos-ünnep alkalmára; *Leledesés dala*, a Magyar Országos Dalosszövetség ünnepeére; Erkel Ferenc *Hunyadi László* és Mosonyi Mihály *Szép Ilonka* operáiratai zongorára; Végh János: *Koncert-keringő* zongorára; Zichy Géza gróf: *Adél-keringő*; Széchenyi Imre gróf: *Magyar induló*; *Csárdás noble*; *Csárdás obstine*; *Csárdás macabre* és *Magyar arcképek* zongorára. Hét zongoradarab a magyar nemzet jeleiséről. Most van kiadás alatt.

Ha — Liszt más műveihez viszonyítva — zeneileg nem is jelentős, mert öregkori munka, világosan igazolja szerzőjük izzó magyar lelkességét s azt az állandó bensőséges kapcsolatot, mely Lisztet hazájához fűzte, a hét magyar arckép: *Széchenyi*, *Teleki*, *Eötvös*, *Deák*, *Vörösmarty*, *Mosonyi* és *Petőfi*. Megkérdézzük a kétkedőktől, melyik nemzet nagyjairól írt Liszt arcképsorozatát — a magyart kivéve? Miért írta? Talán külső körülmények hatásaként? Bizonyára nem; Lisztől minden megkötöttség távol állt. Ő volt a legszabadabb művésze a világnak — amint Saint-Saëns, a jóbarát. «Emlékezések» című könyvében kiemeli. Belső kényszerből, hazafias fellángolásból s nemzete szeretetéből születtek a *Magyar arcképek*.

Liszt Ferenc rendkívül termékeny zeneköltő volt. Alkotásainak száma

1233, melyeknek egyikén sincs ópusz jelzés. Ebből a munkásságból 85 tisztán magyar tárgyú mű és 130 magyaros stílusú. Hol van még egy szerzőnk, ki a magyar nemzeti dicsőséget több és nagyobb művel képviselné?

e) Liszt Ferenc zenéjének magyar jellegét nem pusztán a tárgyban, nemcsak a melódiában és harmóniában kell keresni, hanem mindazokban a zenei részletekben — formában, dinamikában, felépítési fogásokban, díszítésekben —, melyek összessége adja a fajtság érzetét és jellegét. Liszt nemzetföldről, franciának, vagy németnek mondott alkotásaiban is könnyen ki lehet mutatni a szerző magyar eredetét, melyet Liszt muzsikájának *hősi pompájában, patétikus szízatában s gazdag díszítőkedvben* találunk meg — ami mind magyar vonás.

* * *

Hatvankét évvel ezelőtt emlékezetes napokat élt át a magyar főváros. Liszt Ferenc ötvenéves művészjubiläumát ünnepelte Pest-Buda és a külföld. Három napon át zengett falaink között Liszt nevének dicsőítése, melybe belevegyült fél Európa hangja.

Az ünnepeltet magyar kantátéval köszöntötték. A kantáte szövegéből — évtizedek távlatán át — mintha ide hangzanék ez a sor:

— «Liszté a föld! és Liszt e földé! — a mienk örökké szelleme.»

Örökké a magyar földé az a génius, aki meghódított minden földeket, de mindig visszatért szülőföldjére, amelyből kivételes erőit merítette.

SZINHÁZ.

Szerelemből elégtelen.

(*Bús Fekete László életképe a Vig-színházban.*)

«Életkép» — ezzel a megjelöléssel kezdődik a színlap, s végződik azzal: «Történik ma, Budapesten». Ez a műfaj a háború utáni Vig-színháznak valóságos különlegessége. Néhai Szenes Béla gyökereztetette meg ezen a színpadon s most Bús Fekete László a fő-fő művelője. Csiky Gergely óta, aki a fővárosi társadalom legalsóbb rétegeit is szóhoz juttatta, a haladás ezen a területen nem valami bámulatbaejtő, mindez a technikai többlet, amit a mai színpad az író szolgálatába állíthat, a szerkesztésnek jobbjára csak meglazulására vezetett. A gyors színváltozás lehetősége az «életkép»ből mozaikképet csinált. Térben, időben a film gyakorlata kezd hódítani, aminthogy ezek a darabok jórészt

valóban filmre is kerülnek, mihelyt a színpadon «kifutották formájukat». Ezt a legújabb színművét — ebben a színházban öt év alatt az ötödiket — először regényben írta a szerző. Már a regény is film-szenáriumra emlékeztetett s most színpadi feldolgozása meginkább. Vonatkozik ez a jelenetek megépítésére, de vonatkozik azoknak hol nyersen naturalista, hol olcsón érzelmes kihangzására is.

Ezúttal négy leány «boldogulásáról» szól a mese, három pestiéről meg egy vidékiéről. Először *Happy end* címmel hirdették a darabot s az író a satiráját akarta vele megmutatni annak, amit a közfelfogás «jól végződés»-nek nevez. A közös szállásra összeverődött önérzetes és számító mannequin, a ponyvaregényekből ismert «csodá»-ra számító kis gör, meg a nyakkendővel ügynökösködő «templom egere» mind más úton képzelet el a

nagy «beérkezés»-t, és egyikük sem érkezik be úgy, ahogy elképzelte. A negyedik, a vidéki kisleány, ellenben karriert csinál, ő a rousseaui elvnek egy kései diadala : a csetlő-botló nagyvárosiak között nyilegyenesen befut a célba. Szerelemből egyest kap, a többi mind elégtelent.

Akikkel a leányoknak dolguk akad, egytől-egyig jó ismerőseink a korábbi «életképek» kelléktárából. Itt van a dúsgazdag «amerikai magyar mérnök», a divatos színész, aki egy vármegyére való hiúsággal és öt világrészre szóló butasággal rendelkezik, a völegénysorban is enyhe görll-pótlékra szomjazó fiatal grófocska, s itt van — a másik oldalon — a sete-suta kezdő orvos, aki lapátfülében hordozza specialista-voltának eleven cégtábláját, s végül itt a nagypénzű Quasimodo is, aki másodkézből is csak fejedelmi berendezésű lakás árán vásárolhatja meg a szerelmet s akiről csak egyet tudhatunk kétségtelenül, azt, hogy : Ibsen-darabokba szokott járni, mert ugyanúgy köszöni meg a szép mannequinnek a koktélt, mint Nóra Rank doktornak a «tüzet».

«Ma, Budapesten» mindez nem annyira «történik», mint inkább csak a színházakban játszanak ilyesmit — ma, Budapesten. A Vigszínházban rendszerint kitűnően játsszák. Az «életképhez» márcsak műfajilag is többnyire népes társaság kíváncsít, ez sok hálás szerepet jelent. Ezúttal meg éppen csupa mellérendelt feladatról van szó, de kiváló erők kellenek hozzá, mert az összességük adja ki az egésznek az ízét. Itt van mindjárt a «pesti» lányok háromlevelű lóheréje. Ez már magában szerencsét hozhat a színháznak. Lázár Mária játssza a fő-szépet és fő-okost, szépen és okosan. Jól vegyíti a józan számítás, meg a lemondásra ítélt szerelem vonásait. Végző búcsúja a szerencsés vetélytárs és utód jelenlétében : a jeles drámai színésznőnek is becsü-

letére válik. Dayka Margit adakozószívű kis görllje is szeretetreméltó alakítás ; pezsgő-mámoros pohárköszöntője pedig mélyebb aláfestést ad annak az egyébként elég lapos szövegnek, amelyben a szerző mintegy tömör foglatatát akarja adni három életsorsnak. De az előadásnak legnagyobb értéke mégis Muráti Lili biztos fantáziájú, őszinte lélekfedezetű, tökéletesen egyéni ízű és meggyőző művészi igazságú játéka a nyakkendőkkel ügynökösködő, csúnya érettségislány szerepében. Ez a nagy ígéretül feltűnt ifjú művésznő némi átmeneti ingadozás után a tavalyi évadban itt, a Vigszínház deszkáin bontotta ki szárnyát. Lemúlt róla pályakezdesének minden apró érdessége, megjöttek a valódi szívhangjai s most már az igazi átélésnek, a kevés külső eszközű kifejezőképességnek azt az erejét érezteteti, mely csak a legkiválóbbak sajátja. Az «életkép»-be igazi élet káprázata kétségtelenül leginkább az ő jeleneteiben költözik.

A régi vigszínháziak közül csak Góth van a színpadon, kis szerepében is nagy tekintéllyel. Vértessnek is van itt már derekas multja, annak idején a *Különös közbjáték*-ban igen szerencsésen mutatkozott be, később a Kamaraszínházban keltett figyelmet. Amorózónak kevésbé válik be, most is valami merevség zavar a játékában. Ráday Imre már esztendeje megmutatta, hogy a Vigszínház együttesében megállja a helyét ; megállja most is, éles, de nagy egyéni kedvességgel enyhítgetett színészkarikatúrájával. Kabosnak sem igen kell akklimatizálódnia ezen a ránézve új színpadon : őt éppen a ritka otthonosság jellemzi, amellyel feladataiban «besétál». Annak, amit az esetlenség bájának nevezhetni, színpadjainkon ma kétség nélkül ő a legnagyobb birtokosa. Perényi László annak idején itt indult útnak *Az ifjú pásttor*-ban. Most

a Nemzetiből tért vissza nagy igyekvéssel, de némi feszességgel is.

Perczel Zita szintén a Nemzeti Színház neveltje, egyelőre pedig — sajnos, de úgylátszik — hamaros filmsikerének is valamelyest — félre-neveltje. Mintha biztató fejlődésében elakadt volna : csupa csináltság, különös és «tükör előtti» játék. Ő volna az a bizonyos «vidéki egészség» és bicskei szérűskert-illat. Ehelyett merő keresettség és üres hiúság. Itt csak egy segíthet : a lelkiismeretes és buzgó továbbtanulás ; anélkül egyelőre : tehetségből elégtelen.

Tarnay Ernő rendezése gondos munka, Vörös Pál díszletei hatásosak.

Pityu.

(Bruno Frank komédiája a Magyar Színházban.)

Egy ágrólszakadt, egyébként igen rokonszenves négy lábú hallgat a Pityu névre, az értejáró ebadó fel-emelése okozza azt a «vihart egy pohár vízben», amelyről a darab német eredetijének címe beszél. Maga ez az «eredeti» is egy őseredetire megy vissza : Hauptmann vérbő naturalista vígjátékára, a *Biberpelz*-re. Kisvárosi szatira a helyiérdekű hatalmasságok ellen, a kismemizettek felmagasztosításának szellemében. A paragrafuson nyargaló tanácsnokot földhöz teremt a paragrafus, a maga hatáskörében nem túlságosan igazmerlegű szókimondó asszonyságot, a gyümölcsöskofát pedig «tekintélyes» pártihoz juttatja, sőt anyagilag is felvirágoztatja a közigazgatás mártirjává avatott kutyája, meg egy Gegers Werle-tanítványhoz méltóan idealista újságírónak elszánt kiállása.

A kutya-középpont körül vékony-szálú szerelmi bonyodalmak is felmerülnek, de az ezekből keletkező viharok már nem is egy pohár, legfeljebb egy korty vízben zajlanak le. Török Rezső, a gyakorlottkezü ka-

barészerző, aki a bécsi komédiát meg lehetős szabadon honosította át Budapest környékére, tőle telhetőleg iparkodott a nem nagyon izgalmas szöveget mai és honi oldalvágásokkal megélnéketeni, a főszerepben «hazatérő» művésznő személyi vonatkozásairól sem feledkezve meg. De az egyhangúság veszedelme még így is akárhányszor fenyegetően jelentkezik.

Ezen a közreműködők buzgósága sem sokat segíthet. Fedák Sári a buzgóságban valamelyest tovább is megy a kelleténél, ezért kerül aztán alakításába valami feladatántúli lelkesedés s ezzel az egyhelyben-topogás hatása. Első komika-szereplésén még megéreződik az elszánás ize ; Hansi Niese szerepterülete felé *belsőleg* is fokozatosan meg kell érnie. «Ezen a Rabcsáknén egy pillanattig sem érzem — mondta igen találóan egyik nézőtéri szomszédom, — hogy a kutyája sorsán jobban izgul, mint — Fedák Sári színpadi érvényesülésén». Rózsahegy városi altisztje a művész egyéni jóízűségével, eklektikusan alkalmazott játékötleteivel takargatja az alak eredendő vékony-pénzűségét. Békeffi László egy darab hamisítatlan Teréz körüti Színpadot telepített át ide is, a tágasabb méretek közé. Az ilyen vágású tökfilkó, aminőt a darab szellemében meg kell formálnia, *önmagát* igen komolyan veszi, egyáltalán nem tekinti komikus figurának s főleg nem kacag magamagán. A színtelen másodszerpekben a rokonszenves Szakács Zoltánnak meg a színpadra hosszabb távollét után visszatért Főthy Erzsébetpek nagy érdeme, hogy jeleneteik kellemesen, megnyerő emberi hangon peregetek. Néhány derűs percet Boross Géza félszeg állatorvosa és Pethes Ferenc rangos törvényszéki szolgálja is szerzett. Lóránth Vilmos rendezése helyenként bágyadt. Upor Tibor díszletei közül kivált a kofa-«stand» leleményes.

Az esernyős király.

(Fodor László és Ralph Benatzky zenés játéka a Belvárosi Színházban.)

Régebben egy évtizedenél, szerzőjének alig huszöt éves korában került színre a Magyar Színházban Fodor László *Navarrai Margit* című vígjátéka. Inkább bohózat volt, mint vígjáték, jólismert francia minták után, de egyúttal enyhe persziflálása is ennek a műfajnak. Bizonyos tekintetben politikai szatíra, francia viszonyok közé helyezve. Arról szólt, hogy egy szemérmes, de éppoly szerelem-éhes újdonsült asszonyka mellől a nászéjtszakán elszólitják a miniszterelnöki székbe a férjet, egy szeretetreméltó Senkit. Minthogy a hatalom már megvan, de programm nincs hozzá, az új kegyelmes úr azt a jelszót írja zászlajára, amit a szerelmes fiatalasszony sugdosott a fülébe s ami állítólag néhai Navarrai Margit királyné elve volt: «Minden házba kandallót, a kandalló elé bölcstöt, a bölcsoébe egy rózsaszínű csöpséget!» A jelszó pompásan beválik a közéletben, de annál inkább balul üt ki a fiatal feleség magánéletében: a politika annyira karmába kaparintja a férjet, hogy a szép Susanne — Navarrai Margit tanítványa — ilyen körülmények között maga aligha fog eljutni szép programjában a — bölcsoéig. Elbúsultában azután kivetí hálóját az ellenzék harcias vezérére, hogy annak útján kibuktassa a hatalomból és visszaédesgesse a családi kandalló mellé a bokrosteendőjű férjet: az államférfi feláldozásával megmentse a — férfit.

Ebből az anyagból Ralph Benatzky bécsi zeneszerző könnyed muzsikával fűszerezett színpadi játékot írt. A mesét áttette Lajos Fülöp, a «polgárkirály» korába, fellépteti magát az «esernyős» uralkodót is, mint a negyvenes évek szellemének képviselőjét. Ezzel megteremtette az

alkalmat színes és mutatós jelmezek felvonultatására és a játékos operett-szerűség stíluslehetőségeire. Az «összerző» Fodor László magyarra fordította az új szövegkönyvet, Zágon István ügyes verseket írt a megéjtően dallamos és elmés éneketétekhez és a Belvárosi Színház Hermán Richárd csillogóan ötletes és a színpadi miniatürművészet iránt finoman fogékony rendezésében évadnyitó újdonságul tálalta fel közönségének.

Az egésznek varázsa valóban mindenekfölött ebben az izes és kellemes tálalásban van. Egy kicsit a Jushnij-féle *Kék madár*-kabaré formanyelvére emlékeztet, egy kicsit az *Irja hadnagy* beállítására is, de az átírt és a zenei megtűzdelésekkel egészen irreálisra hangolt darabhoz is tagadhatatlanul igen jól talál s mint színpadi teljesítmény a színháznak becsületére válik.

A színészek egytől-egyig kitűnően átveszik és sok friss játékleleménnyel szolgálják a rendezői elgondolást. Az ütemet és a stílust is legjobban Páger diktálja: csupa fürgeség és kedvesség, kupléinak előadásában is a legnagyobb hatást azzal éri el, hogy tartózkodik a kiélezéstől.

Susanne szerepében a színház új felfedezettjét, Egri Máriát láttuk. Megnyerő, úriasan választékos egyéniség, megvan az őszinte naiva-hitele, melyből talán majd gazdagabb, árnyalatosabb feladatok fedezetére is telik. Az együttes amelyben Rátkai Márton, Mihályfi Béla, Nagy György, Mezei Mária, Simon Zsuzsa, Z. Molnár, Hoykó és Baróthy vesznek részt kifogástalanul.

Gara Zoltán bájos színpadi képei kitűnően használják ki a parányi színpad méreteit s az újonnan felszerelt *kettős* forgószínpad lehetőségeit. A karnagy Fischer Sándor hangszerrei pompásan szólnak.

Rédey Tivadar.

A cseh irodalom kezdettől napjainkig.

Irta: Kállay Miklós.

A cseh irodalomról eddig nem sokat tudtunk. Európa sem. Kisebb államok, mint Dánia vagy Belgium, még flamand irodalma révén is élénkebben foglalkoztatta az európai köztudatot. Igaz, hogy Csehország a legújabb időkig legalább is századokon át nem élt önálló állami létet, viszont, amit irodalmáról tudunk, az jórészt még a függetlenségét megelőző időre esik. Jaroslav Vrchlicky lírájának néhány szép próbája német közvetítéssel jutott el hozzánk. Machar epikus és kissé száraz pozitivizmusának is németek voltak a közvetítői. Mikor a századforduló táján valóságos Dostojevskij és Tolstoj-láz lobogott végig Európán, intellektüel körökben igen olvasott volt Thomas Masaryk két vaskos kötete: Európa és Oroszország, a két nagy orosz géniusz szlavofil magasztalása a nagyjában latin szellemű nyugattal szemben. Már a háború utáni időre esik Karel Čapek európai sikere a R. U. R.-al. A gyors színpadi sikerek ugyanev sohasem egészen megbízhatók irodalmi szempontból. De ha, mint a további évek elvitathatatlanul mutatták, volt is némi túlzás ennek az utopisztikus hatásdrámának a világirodalom első síkjába történt előretolásában, Čapek mégis komoly érték, bár nem hogy nem Bernard Shaw, de még csak nem is Jules Romains. Utolsónak jutott szóhoz világirodalmi viszonylatban, már francia közvetítéssel, a csehek realista regényírója, Čapek-Chod, akinek egy terjedelmesebb és egy rövidebb munkáját népszerűsítette az idegen irodalmak makacs elhanyagolását újabban túlbuzgalommal pótló francia műfordítás.

Ennél jóval többet alig tudott eddig a cseh irodalomról még az a néhány középeurópai széplélek sem, aki szenvedélyesen specializálta magát külföldi irodalmaknak sznobisztikus hajlandóságú ismeretére. És ime, most itt a meglepetés. A francia könyvpiacra megjelent a Cseh Irodalom története három vaskos kötetben több mint ezerkétszáz oldalnyi terjedelemmel. Az első kötet ugyan már 1930-ban elhagyta a sajtót, akkor azonban szerényen, szinte a nyilvánosság kizárásával bujt meg egy kisebb és névtelenebb francia kiadó (azelőtt Kra, jelenleg Sagittaire) kevésbé keresett könyvei közt. Közben ez a kiadó éppen az újabb európai irodalmak mozgékony ismertetése körül félig-meddig hallgatag kizárólagossági joggal bizonyos tekintélyre tett szert s maga a munka is három kötetnyire testesedve, impozáns méreteinek egész súlyával lép fel a cseh irodalom világparitásának elismertetése érdekében.

Álmélkodva vesszük kezünkbe ezt a hatalmas munkát. Némi irigységgel is talán, nem szégyeljük bevallani, de egyben az örvendetes felfedezés ujjongásával is. Ilyen hatalmas terra incognita, az esztéta és kritikai pionírság ezer gyönyörűségével kínálkozó ismeretlen föld volna még Európa irodalmi térképén? Szerzőkben és művekben gazdag, az újság és ismeretlenség páratlan izgalmaival kínálkozó, kiaknázatlan bánya, amelynek kincseiből három ilyen vaskos kötetre futja. Ki hitte volna, hogy a cseh irodalom ilyen régi és ilyen nagy, hogy egy külföld számára készült, tehát bizonyára csak a világviszonylatban is számottevő értékeket felölelő irodalomtörténete ekkora terjedelmű

lehet. Kissé előre lehüti ugyan a lelkesedésünket, mikor utána nézve rájövünk, hogy ez a gazdag cseh irodalom irodalomtörténetben olyan szegény, hogy cseh nyelven még nincs hasonló méretű és az irodalom kezdeteitől napjainkig rendszeres összefoglalást adó irodalomtörténeti mű s hogy tulajdonképpen, beleszámítva Arne Novák inkább részletekre töredező irodalomtörténeti és esztétikai munkásságát is, ez az első hiánytalan cseh irodalomtörténeti kézikönyv.

A munka szerzője, Hanuš Jelinek, féligmeddig már párizsivá naturalizálódott cseh író és tehetséges műfordító, aki néhány év óta fáradhatatlan buzgalmat fejt ki, hogy többé-kevésbé sikerült fordításaiban jelesebb író honfitársait Nyugat-Európával megismertesse s az ismeretlen földet ne csak felfedezze, hanem népszerűsítse is. Ez a népszerűsítő szándék mint kétségbevonhatatlanul erős tendencia vonul végig az egész művön, ami már önmagában is bizonyos meggondolásokra késztet. Ez a szándék járult hozzá nem is csekély mértékben ahhoz, hogy a szerző mondanivalója ennyire megduzzadt. A népszerűség első feltételének tartotta, hogy már tiszteletet parancsoló tömegével is hasson. Pedig ha valaki hasonló műben, egy külföldi olvasó közönség számára készült összefoglalásban, az angol, francia, vagy a német irodalomtörténetet akarta volna megírni, alig futotta volna tárgya ilyen oldalterjedelmre, bár nem igen fogja senki kétségbe vonni, hogy e közül a három irodalom közül bármelyik látatlanban is felveheti a versenyt a cseh irodalommal.

Másik jellegzetessége ennek az irodalomtörténetnek, ami mindjárt az első szempillantásra feltűnik, hogy szinte hemzseg az idegen nevektől. Sokkal több benne a külföldi, francia, angol, német, olasz, spanyol, vagy orosz szerző neve, mint a cseh szerzőké. Ezen alapjában véve nincs is mit csodálkozni. Jelinek, amint már hangsúlyoztuk, egészen ismeretlen irodalmat próbál bemutatni a világnak, kénytelen tehát ismert példákra hivatkozni, olyan párhuzamokat vonni, amelyek sokkal hamarabb és sokkal szemléletesebben derítenek világot egy olyan ismeretlen írói egyéniségekre s azok alkotásaira, amelyek körül elvont esztétikai jellemzések inkább csak a homályt növelnék, semmint megértéshez segítenének. Ez elvben helyes, annál is inkább, mert mint minden irodalomban, úgy a cseh irodalomban is érvényesültek külföldi hatások és az irodalomtörténetírónak egyenesen kötelessége is ezekre a hatásokra rámutatni. Jelinek könyvében azonban valósággal túlteng a külföldi kapcsolatoknak, befolyásoknak és párhuzamoknak roppant áradása. Tagadhatatlan, hogy szaporává teszi az írást és erősen dagasztja a kötetek terjedelmét, de ha ennyi idegen hatás érvényesült a cseh irodalomban, ez alighanem erősen levon magának az irodalomnak egyéni ízéből és eredetiségéből. A másik hiba, hogy Jelinek nagy buzgalmában nem egyszer egészen helytelen párhuzamokat állít fel. Sokszor egyes cseh szerzőket olyan egymástól lényegesen eltérő szellemű idegen írókkal állít párhuzamba, hogy az olvasó zavarban van, miképpen keresse egy ismeretlen műben, két egymással homlokegyenest ellenkező egyéniség tükrözését. Hogy csak egy példával világítsam meg a dologot, Nerudát, a 80-as, 90-es évek politikai ébredéskorának igen tehetséges novellistáját és regényíróját mint tömör, kerek szerkezetek biztos körvonalait adó író Matouš Máthához, mint mély és a homályos ösztönélet titkait feltáró lélekbuvárt Dostojevskijhez hasonlítja Jelinek. Eddig érthető a dolog. De van még harmadik írói párhuzam is s ez a modern expresszionista Paul Morand, aki, bárhogy erőszakoljuk is, sehogyan sem fér össze sem Maupassanttal és Dostojevskijjel, de legkevésbé mind a kettővel. Ismertebb cseh szerzőnél, például Vrchlickynél magunk megállapíthatjuk egyes hasonla-

tok tarthatatlanságát. Otokar Brezinánál, a modern cseh líra talán egyetlen, igazán európai szintű költőjénél a párhuzamok egész légiója vonul fel, Schopenhauer, Eckehardt, Tauler, Pascal, Kierkegaard, sőt tovább, Bandelaire, Verhaeren, Dehmel, Hofmansthal, Walt Whitman (elég diszparát társaság) csak éppen Paul Claudel-t nem említi Jelinek, aki dogmatikus katolicizmusát leszámítva, mint erősen metafizikai hajlandóságú s a mindenséget magába ölelő, ú. n. totális költő legközelebb áll Brezinához s még a hosszú sorokban hömpölygő lírai eláradásban is hasonló hozzá.

Az, hogy az irodalomtörténet elsősorban a külföld számára készült, elkerülhetlenné tette, hogy ne csússzon belé egy kis propaganda is. Propaganda maga a nagy terjedelem is. A mai, erőre és technikai rekordversenyre épített korban is fontos a szellemi gazdagság és kultúra mutogatása. Meg kellett mutatni, hogy Csehország ezen a téren sem maradt el, sőt talán felülmulja az utódállamokat. Hogy ez nem egészen így van és hogy a háromkötetes irodalomtörténet némileg túlzás, ezt már az eddig történt megjegyzések is sejtetik. A továbbiak azonban cáfolhatatlanul bizonyítani is fogják.

Különben az egész cseh irodalom olyan beállításban szerepel, mint a cseh és morva, esetleg szlovák politikai küzdelmeknek visszhangja. Ez a beállítás kettős célt is szolgál. Egyrészt kifejeli igyekszik rokonszenvet és résztvevő együttérzést szerezni egy csaknem ezer éven át folytatott és újra meg újra részletesen esetelt szabadságharc és függetlenségi küzdelem számára, amelynek lobogója alatt hangulatosan férnek meg azok a demokrata, humanitárius eszmék s a szabad gondolat és haladó felvilágosodás jelszavai, amelyeket a Csehországban teljesen hangadóvá vált szabadkőműves szellem nem győz eleget kirakatba állítani. Másrészt a patriótaság s a progresszív eszmék szolgálata irodalmi polgárjogot biztosít különben egészen gyöngye dilettánsok számára is. Ez viszont szaporítja az oldalszámot és előnyösen növeli a szellemi alkotások statisztikáját. A Jelinek-féle irodalomtörténetben úgyszólván nincs író, akinek érdemei közt ott ne szerepelne a törhetetlen és szabadságra szomjas cseh hazafiság, viszont igen sok van, akinek úgyszólván nincs is más érdeme és «irodalmi» jogcíme. Sokszor maga a szerző is kénytelen megjegyezni egyik-másik szerzőről, hogy műve ugyan lelkes hazafias pártostól feszül, anélkül azonban, «hogy az igazi költészet színvonalát elérné». De akkor mi keresni valója van ebben az irodalomtörténetben, amelyben egy így aposztrofált írónak mégis egy teljes oldal jut.

A propaganda s tömegtüntetés láza a szlovák irodalmat is egyszerűen bekebelezi a cseh irodalomba. Igaz, a cseh irodalom ujjaszületését a XIX. század elején három lelkes szlovák író teremtette meg. Palacky, Safarik és Kollár, pozsonyi szlovák származású írók voltak a cseh irodalom úttörői. (Nem bizonyos azonban, hogy túlságosan nagy cseh kultúrfölényre vall ezzel dicsekedni.) Másrészt azonban Jelinek úgy tünteti fel a dolgot, hogy a szlovák irodalom tulajdonképpen csak abuzus, mert az Elba és a Poprad közt, a Kárpátok innenső és túlsó lejtőjén lakó szláv törzseknek irodalmi nyelve a cseh. A szlovák irodalom tehát csak másodrendű, regionális tájszólásirodalom, de lényegében éppen olyan szerves része a cseh irodalomnak, mint a franciának a felibrige (Mistral). A provence-iak azonban más véleményen vannak erről. Jelinek szerint különben a szlovák irodalom különválása a 40-es években csak a magyarok elviselhetetlen nyomása alatt történt. Ez persze propaganda-célzatú oldalvágás a magyarság ellen. De Jelinek önmagát cáfolja meg, mikor megírja, hogy Kollár kénytelen volt csehnyelvű, hazafias verskötetét Buda-

pesten kiadni, mert a prágai cenzura lehetetlenné tette. Ugyancsak Budapestent jelent meg Hurbánnak egyenesen a szláv testvériség mellett tüntető könyve: Egy szlovák utazása szláv testvérei közt Morvában és Csehországban. Hol itt az egyre súlyosodó magyar elnyomás?

De nem is ez volt az ok. Hanem az, hogy a nacionalista szellemnek általános európai hajnalán a szlovákok is jogot formáltak nemzeti nyelvük független műveléséhez, amit éppen a csehek akartak megtagadni tőlük. Stur, a szlovák irodalmiságnak egyik lelkes propagátora, világosan kifejti ezt. Szerinte a közös szláv szellem tizenegy különböző nemzetben testesült meg. Hogy ez a szláv génusz teljes gazdagságában virágozzék ki, kell hogy minden nemzet irodalmilag művelje nyelvét. Stur amellet is pálcát tör, hogy a primitív szlávoknak igazi leszármazói a szlovákok s a szlovák nyelv kifejezésekben leghajlékonyabb és legősibb gyökere minden szláv idiomának, amelyek között a cseh csak egy elromlott, idegen beszüremlésektől eltorzított dialektus.

Kövessük már most a szerzőt végig a cseh irodalom történetén, de kissé gyorsabb léptekkel. Igaz, az első kötetben hatalmas kort fog össze a cseh irodalom kezdeteitől a múlt század közepéig, de ebben a hosszú korszakban úgyszólván nincs is irodalmi esemény. A kötet jórészt politikai történelem s a cseh nemzeti érzések bomladosásának és fejlődésének története foglalja le, tele vallási háborúk formájába burkolt függetlenségi mozgalmakkal, a hussita harcoktól a harmincéves háborúig, reformáció és ellenreformáció küzdelméig. Egyébként a cseh irodalmi középkor sok rokonvonást mutat a magyarral. Honfoglalásunk különben is döntő szerepet játszott a cseh kultúra alakulásában. Szétrobbantotta az Elbától keletre alakuló nagy morva birodalmat s beekelődvé az északi és a délszlávok közé, megakadályozta, hogy a bizánci befolyás éppen úgy magához szívja őket, mint déli testvéreiket. A magyar államalakulás folyamán tehát, hogy a csehek a már kezdődő bizánci befolyás ellenére, osztályosaivá váltak a nyugati kultúrának, amelyben egyébként hosszú századok folyamán nem érezték magukat otthonosan. Szüntelen lázadoztak ellene s legújabb tájékozódásuk is a félig ázsiai szovjet felé vonzza őket s ez a hatalmas keleti fajtestvérrel kacérkodó keleti vonzalom is több mint százados hagyományra tekinthet vissza náluk.

A tizedik és tizenegyedik században azonban még a latin nyugat szelleme uralkodik a Szudéták és a Beszkidek alatt. A csehek irodalma ebben az időben, akárcsak a mienk, a latin kolostori irodalom. Hősi nemzeti eposzuk nincs, de még nyomai sem mutatkoznak annak, hogy ilyen hősi eposz kialakulóban lehetett. Hiányzik náluk a mondai anyag, amely nálunk bőven meg van s amelyet a nibelung-monda és a népvándorlás hagyományai is tápláltak. Cseh nyelven legfeljebb néhány vallásos himnusz maradt fenn. Mert a múlt századforduló alkalmával bőven felfedezett régi kéziratokról kiderült, hogy azok Vaclav Hanka Macperson és Chatterton példájától ihletett hamisítványai.

A csehek irodalmi nyelvük megeremtőjének Huss Jánost tartják. De a hussita mozgalom inkább visszavetette, mint elősegítette a cseh kultúra kialakulását. A renaissance és a humanizmus nem jutott ott olyan virágzáshoz, mint nálunk vagy a szintén szomszédos lengyeleknél, ahol a lengyelek Rousardjának, Kochanovskinak költészete koronázta be. Ezután a protestáns vallási villongásokba merül ki az egész cseh szellemiség és abban az időben, amikor nálunk már Balassi Bálint, Zrinyi Miklós és Gyöngyösy István nemzeti költészete terem virágokat, a cseh irodalom mezeje sivár, virágtalan ugar.

A fehérhegyi csata után még súlyosabb letargia következik. A közigazgatásból és a magasabb társadalmi rétegekből kiszorított cseh nyelv bárdolatlan paraszti idiomává durvul. A csehek mereven visszautasítják a nagy lendülettel megindult ellenreformáció minden termékenyítő erejét s így nem is kapnak tőle olyan ajándékot, mint a magyar irodalom, de főleg a nyelv és prózai stílus kapott Pázmány Péterben. Az egyetlen cseh irodalmi név a XVII. században Amos Comenius. A Világ Tévesztőkertje és a Szív Paradicsoma című munkája, amely vallásos és filozófiai írásainak nagy garmadájából talán az egyetlen irodalmi jellegű a század sivár allegorikus szellemében írt kegyes moralizálással nyújtott szatíra, amelyet századok multával most próbálnak mesterseges új életre serkenteni.

A XVIII. század első negyede után francia szabadkőműves eszmék hatása alatt kezd a cseh nemzeti szellem bontakozni. De az irodalmi és kulturális újjászületés, amint már rámutattam, a szlovákok köréből indul ki. Az úttörők Palacky, Safarik és Kollár pozsonyi szlovákok. František Celskowszky, akinél a ruszofil orientáció kezdődik s aki szláv népdalgyűjteményt ad ki s az orosz népénekek visszhangját szólaltatja meg volgai mondáiban, Palacky és Kollár tanítványa. A velük kezdődő romantikus kor legkiemelkedőbb tehetsége Karel Hynek Macha. Főműve, a Május, egy fiatal lélek lobogó pesszimizmusának byroni díszletekkel zsúfolt, ultraromantikus lírai vallomása, amely a szusonhatéves korában elhunyt költőnek késői dicsőséget biztosított s amelynek hatása még soká visszhangzik a cseh lírában.

Ugyancsak a késői romantika gyermeke az első cseh regény, a Nagymama szerzője, Bozsena Niemcova, George Sand bámulója és utánzója, de a vidéki élet éles megfigyelésével s széles nyugalmú leírásával már a realizmus megindítója. A XIX. század második felének átmeneti korában keleti és nyugati hatások közt ingadozik a cseh irodalom. Ebben az időben már erősebben lüktet az irodalmi élet. Az Almanachok és Revük körül csoportosuló írók egyre nagyobb számban lépnek fel. Kiemelkedőbb tehetségek: Jan Neruda, lírikus és különösen igen élvezetes novellista, Aloys Jirašek, aki különösen Walter Scott modorában készült nagy történeti regényeivel tűnt ki. Az elszázi származású Julius Zeyer, aki önéletrajzi elemekkel szaturált regényeiben a Jan Maria Plojharban, a XIX. század esztétikai kultúrájának huysmansi és d'annunziói dekadens típusát teremtette meg. Zeyer különben teljesen a latin hatások úttörőjévé szegődik és ő teremti meg az átmenetet Jaroslav Vrchlicky költészetéhez, akiben a dekadens esztétikai kultúra teljes pompájában virágzik ki.

Vrchlicky egyik legkiemelkedőbb tehetsége a cseh irodalomnak. Előszertettel szokták a csehek Hugójának nevezni, amely címre különben a Machar is számot tart, de neki a Századok Legendájának száraz, racionalista utánérzéseiben még kevésbé van meg az a hatalmas lélekzete, amely aspirációit jogossá tenné. Vrchlicky költészete inkább Carducciéval és D'Annunzióéval rokon. Igen termékeny szellem, aki a szépség kiapadhatatlan szomjából fakadt álmaít változatos képek gazdag díszébe s hibátlan formák és megvesztegető zeneiség vonzó keretében tálalta.

Vrchlicky költészete már átível a legújabb korba, amelyben a Whitman-hatások szabadritmusait a Beszkidek költője Petr Bezruč szólaltatja meg. A latin szellemű eszticizmust, Vrchlicky hagyományát, a szimbolista iskola folytatja. Ennek megalapítója Antonín Sova, Regnier, Verhaeren és Samain tanítványa.

Legnagyobb költője ennek a kornak s talán a legegységesebb szellem az egész cseh irodalomban Otokár Brezina. Európában is az ő neve a legismertebb. Brezina vérbéli misztikus, akinek lelke az egész világegységemet ölelő himnuszok szárnyán tör a legtisztább magasságok felé. Költészetét a legmélyebb emberiesség érzése és a vallásosság áhitatos emelkedettsége hatja át. Szelleme, ha szigorú értelemben véve nem is dogmatikus katolikus, mégis közel áll ahhoz a katolikus ihlethez, amelyet a cseh szabadkőműves és hegelianus nacionalizmus nem akar tudomásul venni s amelynek mégis irodalmisága legértékesebb és legnemesebb rezdüléseit köszönheti, így Jan Durych költészetében is.

A cseh irodalom legújabb iránya a mindjobban erősödő törekvés az európaiság és a világirodalom színvonala felé. Jelinek legalább is megpróbálja kimutatni, hogy a nagy nyugati áramlatok, a futurizmus, az expresszionizmus, az unanimitás és a surrealizmus mind megtalálták a cseh irodalomban követőiket. A talán kelletlenül is sűrűbben használt idézetek eléggé meggyőznek arról, hogy ez a törekvés az európai áramlatokba való bekapcsolódásra csakugyan meg volt, de annál kevésbé arról, hogy ezek a törekvések el is érték az európai színvonalat, legkevesebbé pedig maguknak az íróknak tehetségéről. Van természetesen néhány kivétel is. Karel Čapek Chod, aki a csehek legjelentékenyebb regényírója, Viktor Dyk, aki a XIX. századbéli cseh ifjúság intellektuális és erkölcsi válságának nagy regényét írta meg s aki Don Quijote drámájában a valóság és álom örök konfliktusát vitte színpadra. Mint drámaíró európai sikert aratott Karel Čapek s ugyancsak hazája határain kívül is ismert színműző František Langer. Tehetséges mai író Karel Tomán és Otokár Teer is. Jiri Wolker a kommunista lírának azt a messzianisztikus irányát műveli, amely Alexander Blok hatása alatt a szovjet első időszakában próbált új hangnemet adni az orosz költészetnek.

Mindezt természetesen sokkal részletesebben, szinte pedáns aprólékos-sággal fejti ki Jelinek. Nincs az a másod- vagy harmadrendű lírikus, aki helyet ne kapna irodalomtörténetében. Egész külön, nagy fejezetet szentel a kritikai, nyelvészeti irodalomnak, a filozófiai és tudományos mozgalmaknak, sőt még az újság krónikásainak és a publicistáknak is. Az idézetekkel igazán bőkezűen bánik, nemcsak verseket, hanem prózát is idéz, egész jeleneteket vesz ki darabokból, részletesen elmondja regények és novellák tartalmát. Az általános korjellemzések közé egész írói monografiákat sző be, amelyek megbontják a művészi egységet és a legélénkebben rovására mennek az egész mű áttekinthetőségének. Ahelyett, hogy egy-egy korszakot jól elhatárolna s előre megfesteré az irodalmi mozgalmak politikai és társadalmi háttérét, minden egyes író portréjában újra meg újra visszatér a politikai indító okokra. Ezáltal folytonos ismétlésekbe bocsátkozik, terjengőssé válik, nem tartja be az időrendet. Hiányzik művéből a perspektívát adó rendszerezés s a túlzott aprólékoság teljesen elmosza az általános irányvonalakat. Annyi a fa, hogy nem látjuk tőlük az erdőt.

De végeredményben nem is ez a fontos, hanem az imponáló három kötet, amely hallatlan lendülettel propagálja kifelé a cseh irodalmat s néhány tehetségéből egy indus bűvész káprázatos szemfényvesztésével csinál európai jelentőségű nagy irodalmat. Masaryk hazájában állandóan harcolt az irodalmi titánság ellen, de úgy látszik, kifelé ő is megbocsátja a titáni irodalomtörténeteket. Ha hozzá vesszük, hogy ezt a három kötetet még egy gazdag antológia egészíti ki a cseh lírikusok francia fordításaiból, amelyek gyakran igen ügyesen

lendítenek az eredetiek sekélyességein, akkor elmondhatjuk, hogy H. Jelinek olyan nagyszerű szolgálatot tett a cseh kultúrának, aminőről mi magyarok egy sokkal jelentékenyebb és gazdagabb irodalom birtokában még álmodni sem merünk.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

A német szellemtörténet egyik kiváló alakja, O. Walzel legújabb dolgozatában (*Lebensnahe und Lebensferne der Dichtung*. Rom.-Germ. Monatsschrift, 5—6.) régi kedvenc témáját dolgozza fel újra: a költészet és a világnézet viszonyáról ír. A költői természetábrázolások mögött más-más művészi felfogás rejtőzik: a költőnek az élethez és a világhoz való viszonya. A természetet általában kétféleképpen nézheti a költő: közelről vagy távolról, perspektívában vagy részletekben. Az életközelség líraibb, a «beleézés» közelebb visz az élethez, de monumentalitást csak az elvontabb totális szemlélet ér el. A görög s még inkább az egyiptomi szobrászat elvontságra törekszik: monumentális. Pheidias ábrázolásmódja, életérzése nagyon messze van például Rembrandtétól. Pheidias platói módra, egy tárgy külső megjelenési formáján keresztül tör a lényegig, az «ideáig.» Rembrandtot a személyes, az egyedi, a közvetlenül megragadott élet érdekli. A görög művészi alakításban van valami szerepszerű, egy állandó közönség vagy közösség jelenlétének varázsában él és alkot a görög művész. Ez általában a latin népekre is jellemző. De az életet bizonyos távolságból szemlélni és az életábrázolás töretlen közvetlenségének akár az egész harmóniáját is föláldozni, ez a szemléleti mód a német és orosz, általában az északi vérmérsékletnek felel meg jobban. Megragadó példát idéz a szerző az ellentétre Petrarcától és Goethétől.

«Or che 'l ciel e la terra e 'l vento tace e le fere e gli augelli il sonno affrena, notte il carro stellato in giro mena

e nel suo letto il mar senz'onda giace ;
veghhio, penso, ardo, piango . . .»

Petrarca szonettje egy lírai állapot állandó fokozódása, a nyugodt természet csak ellentétül szolgál a költő zaklatott lelkiállapotának kiemelése. *Goethe* verse négy ellentétes pillanat váltakozása: a pillanatnak az egyszerinek, a soha vissza nem térőnek költészete ez:

«Und frische Nahrung, neues Blut
Saug' ich aus freier Welt:
Wie ist Natur so hold und gut,
Die mich am Busen hält!

Die Welle wieget unsern Kahn
Im Rudertakt hinauf,
Und Berge, wolkig himmeln
Begegnen unserm Lauf.

Aug' mein Aug', was sinkst du nieder?
Goldne Träume, kommt ihr wieder?
Weg, du Traum! so gold du bist
Hier auch Lieb' und Leben ist.

Auf der Welle blinken
Tausend schwebende Sterne,
Weiche Nebel trinken
Rings die türmende Ferne;
Morgenwind umflügelte
Die beschattete Bucht
Und im See bespiegelt
Sich die reifende Frucht »

(*Auf dem See.*)

Az élet és művészet közti távolság a pillanatot megragadó műben majdnem eltűnik. Ez persze megnehezíti a felülről való egységes átfogó szemléletet, nem kedvez az összefoglaló nagyvonalúságnak. De nagyon megfelel a német életérzésnek. A német művészet kezdettől fogva inkább a kaotikumnak, mint a szigorú rendnek volt a kifejezője. Ez a rokonszenve a kaotikus iránt az egyest, a részlegest keresi és emeli ki, akár az egész rovására. E szemlélet eszköze a mikroszkópikus «közelnézet.» E német hajlamosságot már csak az orosz mulja felül, amelynek az élet nyers és moz-

galmas gazdagsága fontosabb az áttekinthető «felülnézetenél.» Dosztojev-szkij például az emberi lélek kaotikumának költője. E költői felfogásnak nagyon kedvezett a századvég filozófiája is, mely felfedezte, hogy nincs állandó Én, az ében is «panta rei.»

A természetszemléletnek az a módja a századforduló impresszionizmusában érte el tetőpontját. Az impresszionizmus tulajdonképpen Goethevel kezdődik és jellegzetesen északi kifejezési forma. Nem külföldről tanulták el a német és orosz írók, hanem csak a maguk hajlamát erősítették az ismert francia hatással.

A *Gazzetta del Popolo* kérdésére (I caratteri della razza nella letteratura italiana) felelvé Angelo *Gatti*, a neves olasz író kifejti, hogy amíg a legtöbb európai nemzetnek megvan a maga világhíres irodalmi típusa (DonQuijote, Cyrano de Bergerac, Faust, Robinson, Gösta Berling és újabban az amerikai Babbit) az olasz írók csak külön földrajzi és egyúttal irodalmi tájak képviselői, még ha oly nagy és általános hatásúak is, mint Manzoni, Verga vagy D'Annunzio. Irodalmi típusok helyett inkább a cselekvés hősei, vagy művészek jelentősek az olasz kultúrtörténetben. És irodalmi síkon a nagy egyéniségek: elsősorban Dante. Századokon keresztül ő jelentette az olasztságot befelé

és kifelé egyaránt. Nem is annyira alakjai élnek a köztudatban, hanem ő maga, hatalmas személyiségével, mely árnyékát ráveti művére is; ugyanígy egy Alfieri, Foscolo és D'Annunzio is emberi és közéleti alakjával emelkedik ki mint irodalmi műveivel. A mai olasz élet legjellegzetesebb alakja Marinetti, mert ő tükrözi leghívebben a mai olasz életformát, a heroikus cselekvő embert és író. Az értékelés áthelyeződése a műről az írójára jellegzetesen olasz sajátosság, hacsak nem említjük meg, a szerző szerint, Magyarországot, ahol a faj képviselői közt elsősorban élő, nagy személyiségeket találunk (például Petőfi). Érdekes azonban, hogy az olasz commedia dell'artenak egy fajtása, a *Maschere*, mégis bizonyos típusokat tett közkedvelté egész Európában, melyeket ma már csak bábszínházakban láthatunk viszont (Pulcinella, Arlechino, Pantalone).

Az új olasz irodalom abban az irányban halad, hogy egységes és az egész népre jellemző irodalmi típusokat teremtsen meg, miután az egységesítő törekvések a szellemi téren is elmosták az irodalmi tájak határait. Néhány új regényben meg is jelenik ez az új típus. Borgese: Rubè, Moravia: Gli indifferenti, továbbá a cikk szerzőjének nagy regénye, Ilia e Alberto. f. f.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Staphaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.